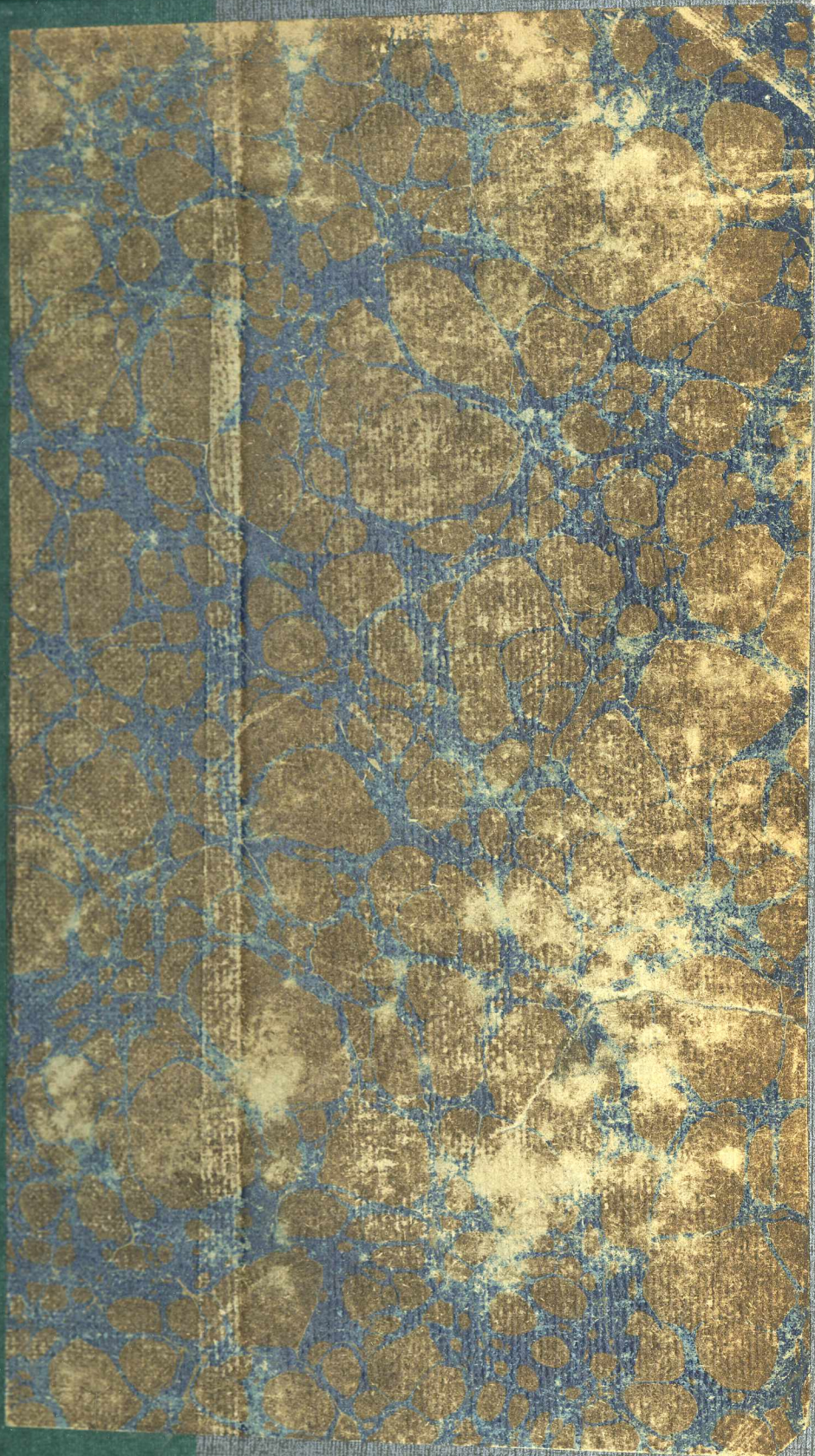


Politikai
röpiratok.

123.



A. Vasárnapi Ujság k. szerkesztőségének

123

1068

KÖZGAZDASÁGUNK
ÉLETFELTÉTELEI

ÉS A

MUNKÁSOSZTÁLYOK FŐBB TEENDŐI.

IRTA

KUBÍNYI LAJOS.

2.

S

Ára 1 forint 20 kr.

BUDAPEST.

AIGNER LAJOS BIZOMÁNYA.

1874.

Aigner Lajos kiadványai.

(Pest, váci utca 18. sz., Nemzeti szálloda.)

- Ábrányi Kornél.** A rövidlátók. Vigjáték 3 felvonásban 1 frt.
 — **Emil és Kornél.** Költemények Európa költőiből 1 frt, kötve 1 frt 60 kr.
- Ábray Károly.** Hangok a viharból. Beszélggyűjtemény az 1848 és 1849-ki korszakból 1 frt 20 kr., kötve 2 frt.
- Aigner Lajos.** Az elegiáról. Koszorúzott pályamű. Kiadta a Kisfaludy-társaság. 1 frt, kötve 1 frt 60 kr., diszkötésben 2 frt.
- A magyar népdalról. 60 kr.
- Ungarische Volksdichtungen. Uebersetzt und eingeleitet. 1 frt 80 kr., diszkötésben 2 frt 60 kr.
- Áldor Imre.** Vázlatok a magyar emigráció életéből. Hiteles forrásokra támaszkodva. 10 képpel 1 frt 20 kr., kötve 2 frt.
- Ashóth János.** Párisból 2. kiadás 80 kr., kötve 1 frt 40 kr.
- A pártokról a Lónyay-ügy folytán** 80 kr.
- Balogh Péter.** A komló okszerű termelésének kézikönyve. Államdíjjal koszorúzott pályamű 41 ábrával 1 frt 60 kr.
- Beliczey István és Molnar György.** Magyarország dohányügye 2. kiadás 60 kr.
- Benedek Aladár.** Czeczil levelei. Életbölcseleti olvasmányul különösen a hölgyek számára. 1 frt 30 kr., diszkötésben 2 frt 20 kr.
- Hulló levelek. költemények. Diszes gyémántkiadás Székely Bertalan színes czímképpel 1 frt, kötve 1 frt 40 kr., diszkötésben 2 frt.
- Költemények. 2 kötet 2 frt, kötve 3 frt.
- Ujabb költemények 1 frt 30 kr., kötve 2 frt.
- Legujabb költemények. 1 frt 50 kr., kötve 2 frt 20 kr.
- Beniczky-Bajza Lenke.** Előítélet és fölvilágosultság. Regény 4 kötetben 4 frt.
- Berezik Árpád.** A kétkedő. Vigjáték 2 felvonásban 60 kr.
- Beszélyek.** Német, francia és angol eredetiek után fordítva 1 frt.
- Bolgár Kálmán.** Egy kép a forradalomból. Elbeszélés 1 frt.
- Borongó.** Tüskés dalok (Epigrammok) 20 kr.
- Brankovics György.** Vérpohár. Szomorujáték 4 felv. 1 frt.
- Shakspeare jellemképei 1 frt 20 kr.
- Buckle H. Tamás.** Anglia művelődésének története. Magyarul kiadják Endrődy Sándor, Fendler József, György Aladár, György Endre, Láng Lajos, és Márkus Miklós 10 kötet 10 frt.
- Corzan Gábor.** A föld őstörténelme. I. II. füzet ábrákkal. Egy-egy füzet ára 40 kr.
- Császár Károly.** A csillagos ég. Népszerű csillagásztani ismeretek, a magyar művelt közönség igényeihez alkalmazva 104 ábrával, kötve 3 frt.
- Csiky Gergely.** Az élethől. Beszélyek 1 frt 20 kr.
- E. Dervaries Kálmán.** Történeti beszélyek. 1 frt 20 kr., kötve 1 frt 80 kr.
- Dickens (Boz).** Nickleby Miklós és családjának élete és viszontagságai. Regény, fordította Benedek Aladár 6 köt. 6 frt.
- Dincklage-Campe bárónő.** Egy rút hölgy története. Regény. Fordították gróf Teleki Géza és Szépfaludy Ö. Ferencz. 1 frt 60 kr., kötve 2 frt 40 kr.

KÖZGAZDASÁGUNK
ÉLETFELTÉTELEI

ÉS A

MUNKÁSOSZTÁLYOK FŐBB TEENDŐI.

IRTA

KUBÍNYI LAJOS.



BUDAPEST.

AIGNER LAJOS BIZOMÁNYA, VÁCZI-UTCZA.

1874.

„Értelmes és becsületes munkálkodás; szigorú takarékoság s a hon és társadalom érdekeinek szem előtt tartása; ez a társadalmi s közgazdasági rend erkölcsi alapja, kifejlődésünk főtényezője.

Ez alapon javítható legbiztosabban a szegény munkásosztály sorsa — önmaga által és kivált társulás útján, ha a törvényhozás is megtette magáét.“

SZERZŐ.

D^r BALLAGI GÉZA.

B E V E Z E T É S.

Közgazdaságunk életfeltételeit két részre oszthatjuk. Egyik a belső, másik a külső vagy nemzetközi közgazdasági viszony, melytől nagy mérvben függ az elsőbb feltételeinek teljessége, mert hiában munkálkodik saját körében a munkás, hiában igyekszik okszerűen működni saját bensejében egy nemzettest, ha működése kívülről megzavartatik, ha nemzetközi viszonyai nem egészségesek.

Ezuttal azonban hallgatunk eme külső nemzetközi viszonyokról s befolyásokról, mert nem akarjuk a kedélyeket zaklatni, közjogi állapotunk feszegetésével mindinkább elkeseríteni. Egy nemzetre nézve, mely már ide s tova ezer év óta él, bár mennyiszer volt megzavarva külről belső működéseiben, nem lehet elfogadható mentségnek tartani százados mulasztásai indokolására a külső befolyásokat. Ezer év alatt egy nemzetnek ha nem hordja, nem ápolja önkeblében a romlás és szolgaság magvait, habár életidejével arányosan nem fejlődhetett: önsorsának sokkal inkább urává kellett volna lennie, mintsem „százados mulasztásokba” süllyedjen. Ezen mulasztások tehát világos tanúságai annak, hogy, ha zömében meglett volna is, de vezénylőiben hiányzott a kellő erély s igyekezet: önsorsa urává, önjóléte kovácsává tenni a nemzetet.

De, mondjuk: nem akarjuk közjogi s nemzetközi viszonyaink feszegetésével mindinkább elkeseríteni a kedélyeket. Megengedjük, hogy egyrészt gyarlóságaink következtében, rendkívüli horderejű befolyása volt reánk kivált a nyugoti szomszédoknak. Mellőzzük tehát közgazdaságunk ezen oldalát.

Tény, hogy a nemzetünket övező külső befolyások lehető legkedvezőtlenebbek voltak mint nemzeti létünkre, úgy közgazdasági viszonyainkra nézve is. Tény, hogy a nemzetközi viszonyok Európaszerte olyanok jelenleg is, melyek közt kellő közgazdasági kifejlődésre egy nemzet s egy állam sem számíthat mindenben.

Nem számíthat: 1. Mert Európa népei, államai közt a béke egy napra sincs kellően biztosítva. 2. Mert „a béke fentartása” czime alatt üzött fegyveres béke-politika oly nagy terheket ró az adózó polgárookra

s annyi munkaerőt igényel áldozatul Európa-szerte, mennyit a közgazdasági tevékenység elferdülése, elbénulása nélkül elbirni nem lehet, annival inkább, mivel: a meddő fegyvererő fentartására kiadott milliárdok nem azon munka-vállalatokhoz folynak, melyek nyersterményeinket értékesíthetnék s szükségleteinket kielégíthetnék, hanem füstbe mennek vagy merev stratégiai építményekké, várakká, gyorsan rothadó hadihajókká, gyorsan elavuló fegyverekké stb. készletekké alakíttatnak, melyek a „közjólét“ fentartásának nem eszközei. 3. Eme folyó napi terhen kívül, ugyancsak a valódi békepolitika Európa-szerte lett mellőztetése következtében az államadosságok Európa minden államaiban annyira szaporodtak, hogy azoknak csupán kamatai is felemésztik közgazdaságunk, köztevékenységünk gyümölcseinek javarészét. E két rendbeli kiadás emésztí fel a méltányosságon tulcsigázott államháztartási költségek több mint kétharmad részét. S míg a nemzetek élete s vagyona a valódi békepolitika vagyis azon erkölcsi alaptörvények által nem leendő biztosítva, melyek a népek munkásságát s tevékenységét egymás barátságára, kölcsönös egyetértésre utalják, míg ezen erkölcsi alaptörvények helyét a fegyverjog, a fegyver változó szerencséje helyettesíti, addig kellő okszerűen fejlődő közgazdasági viszonyokra nem számíthatunk, annival inkább, mert az álbéke politikája megzavarja társadalmi rendünket és fejlődésünket is, holott a közgazdasági és társadalmi élet egymás irányában kölcsönös behatást gyakorol.

Daczára eme általánosan kedvezőtlen nemzetközi viszonyoknak, miszerint csak „máról hónapra élünk“ s munkánkat úgy kell rendeznünk, hogy bármely napon készen legyünk külről a legsajnosabb csapások elfogadására. Daczára ama sajnos alternatívának, melylyel Ausztria, Magyarország irányában viseltetik, miszerint tőle mindig csak annyi anyagi kedvezményt várhatunk, mennyiért a megfelelő aequivaleust alkotmányos önállásban, nemzeti jogokban és sajátságokban képesek vagyunk feláldozni s így vele szorosan összefüggő közgazdasági fejlődésünk tulajdonkép nemzeti létünk feláldozásával jár:

Viszont számítnunk kell azon lehetőségre, hogy még évekig, századokig s tán még ismét egy egész évezredig élünk. Azaz teljesítenünk kell polgári kötelességeinket a veszélyek közepette, a fejünk felett függő pallos alatt is annival inkább, mert eme benső működés által erősíthetjük és fejleszthetjük közérónket oda, miszerint a legkedvezőtlenebb külviszonyok közt is megélhessünk; sőt gyarló „gondviselés-szerű“ férfaink téves vezetése nyomán a legnagyobb válságba s életveszélyekbe jutva is kiküzdhessek létjogunkat nemcsak a közgazdaság, hanem, ha kell a fegyverjog mezején is.

Jelen munka e szerint mellőzve közgazdaságunk azon életfeltételeit, melyek mint mondják a magasb, nemzetközi politikához tartoznak; mellőzve mint érintők már csak azért is, mert akkor az osztrák politikát is kellene tárgyalnunk, mi pedig számos élő hazánkfiat nagyon kellemetlenül érintené: s a mostani időpont sem olyan, melyben a tények állását leplezetlenül előadhatnánk, — közgazdaságunknak csupán azon életfeltételeit fogjuk tárgyalni, melyek teljesítése nem a „gondviselészerű” uraktól, hanem önmagunktól függ, s teljes sikert társadalmi és közgazdasági kifejlődésünkre nézve ugyan nem biztosíthat, de sok olyas eredményt nyújthat, melynél fogva elvégre a teljes siker biztosítékait is megszerezhetjük.

Megszerezhetjük ezt annál nagyobb mérvben, minél inkább és minél átalánosabban magunkévá tesszük azon erkölcsi alapokat, melyek mint közgazdaságunk belső feltételei szerepelnek; melyek azonban a napi történelem tanulságai szerint még háborus időkben sem voltak annyiaktól és annyira megtagadva, mint most az ugynevezett kedvező békés viszonyok közt, vagyis a pénzüralom és szédelgések korszakában.

Soha nem ért nagyobb mérvet hazánkban a szédelgés; soha nem keresték anyagi jólétüket annyian s oly erővel és oly rohamosan az értelmes munkásság, becsület és takarékoság korlátain túl, mint mostanában. Szükséges tehát, hogy habár közgazdaságunk azon életfeltételeivel, melyek a nemzetközi viszonyokból erednek, bővebben nem foglalkozhatunk, szükséges, hogy a veszélyes eszméáramlatok korlátozása s a belső viszonyok egészséges fejlesztéséhez kellő erkölcsi alap terjesztése s megszilárdítása végett szót emeljünk, annyival inkább, mert ezen erkölcsi alap felkarolása kedvezőtlen külviszonyaink közepette is közvetlen biztos anyagi eredményeket hozhat kivált a munkásosztályoknak, melyeknek ezen eredményekre halaszthatlan szükségük s hozzá jogos követelésük van.

I. RÉSZ.

Alapelvek és ismeretek.

ELSŐ FEJEZET.

A közgazdasági élet törvényei.

1. §. *Közgazdasági életünk mezeje.*

Három nagy mezeje van a közgazdaságnak u. m. a termelés, az ipar vagy feldolgozás és a kereskedelem vagyis szétosztás: elfogyasztás és feldolgozás végett.

A termelő a természet segélyével nyers anyagokat hoz létre, melyeket az iparos szintén a természet, de inkább a vegytani erők és saját eszközei segélyével feldolgoz, értékesbít; a kereskedő pedig a folyók s tengerek nyílt utjain, vagy a szárazföldön nem kis bajjal épített utakon s csatornákon szétoszt, részint még további értékesítés végett az iparosok s gyárosok közt, — részint pedig végelfogyasztás végett az ország lakosai vagy a nagy világ különböző népei számára.

2. §. *Köztevékenységünk.*

A közgazdasági élet említett mezein mindenki részt vesz, vagy mint termelő, vagy mint iparos vagy mint kereskedő vagy úgy mint fogyasztó. És pedig vagy testi vagy szellemi munkájával vagy pénzével részt vehet ezen mezők pályáin együttesen tehetsége s pénzereje szerint, mert ezen pályák egymásba vágnak, egymásból ágaznak szét és kell, hogy magukba foglalják a pályázók minden szellemi s anyagi tehetségét. Szükséges tehát, hogy a köztevékenység mozgalmában részt vegyen minden ember, minden honpolgár, mert ki ebben részt nem vesz, az csak magának él, csak terhére élhet az országnak; és minél többen vannak ilyenek, annál inkább romlott a társadalom s közgazdaság.

3. §. *Közgazdasági s közszellemi életünk.*

Ki saját ügyeit a közügyekkel kellő kapcsolatban tartja, az midőn önmagának dolgoz, egyszersmind a közélet ügyeit s érdekeit is előmozdítja. Ki tehát saját ügyeit a közérdekek szemmel tartása mellett mozditja elő, az jelentékeny tevékeny részt vesz a közélet mozgalmában, közgazdasági életünk fejlesztésében.

Azon mezőgazdák ennél fogva, kik hazánk termelési s fogyasztási viszonyait, külkereskedelmét és iparát, szóval közgazdasági körülmé-

neyeit figyelem előtt tartva vezetik és a közérdekhez alkalmazzák saját gazdaságaikat, mint szintén azon iparosaink és kereskedőink, kik foglalkozásaikban a közszükségletek méltányos kielégítését tartják szemük előtt, egyaránt jelentékeny s üdvösen kiható részt vesznek közéletünk mozgalmában, közgazdasági életünk fejlesztésében. Vagyis:

A magán s közélet eme kapcsolata kölcsönös hatást és visszahatást idéz elő. A közgazdasági életből közszellemi élet fejlődik ki, melyben az anyagi tényezők és viszonyok szintén kölcsönös visszahatásban állanak a szellemiekkel. Így végre egy-egy ország lakossága egy műszerves testhez hasonlít, mely annál egészségesebb, annál erősebb és hatalmasabb, annál több biztonságot és jólétet nyújthat polgárainak, minél inkább megértette felfogta és betöltötte kiki saját hivatását; minél inkább sikeresen tudnak szakpályáikon egymás kezére dolgozni, minél sikeresebben elő tudják mozdítani saját érdekeik mellett a köz országos érdekeket is a munkálkodó osztályok. Ezen nagy feladatok teljesítéséhez:

4. §. Első törvény. (Szakpálya.)

Első törvény közgazdasági szellemi és anyagi életünk tényezéséhez s fejlesztéséhez, hogy minden embernek, minden tehetségnek meglegyen a maga pályája, a maga munkaköre. Viszont minden pályának meglegyen a maga embere s pedig kellő mérvben, kellő arányban, mert akár túltömetnek, akár üresen maradnak a pályák, egyaránt megbénul a közélet, a köztevékenység. Más népekre szorulunk igényeink kielégítése végett s így, ha egyrészt jó hasznót huzunk is a földből, ezt kiadjuk iparczikkekért, melyeket magunk termelhettünk volna.

Minél nagyobb aránytalanságok léteznek egy valamely országban részint a pályák hiányossága, részint némelyek túltömöttsége, másoknak pedig elhanyagolása miatt vagy minél nagyobb a munkátlanok száma: annál szegényebb az ország vagyoniilag. Sőt a mennyiben a vagyonihiány befolyással bír a köz kiképzetésre: szellemileg szegény marad azon nép, mely anyagi jólétre vergődni nem bír. Példa reá Magyarország, hol rendkívül nagy a határozott foglalkozással nem bíró egyének száma, a földműveléssel pedig aránylag nagyon is sok ember foglalkozik, sokkal több, mint hasonló területen Nyugat-Európában. Az iparpályák viszont nagyon hiányosak s hiányosan vannak betöltve, egészen más arányokban mint ott s így az iparosok s gyárosok kevés segílyt nyújthatván gépeik s eszközeik által a gazdáknak, s fogyasztás végett is csak kevés gazdasági terményt vásárolván, a gazdaember kevesebbet termelhet s sokkal kevesebb jövedelmet húzhat földje után mint Nyugat-Európában. Ily viszonyok közt a kereskedelem, mely jövedelme javarészt az iparos és a gazdaközönség között eszközölt forgalomból nyeri, szintén kevés jövedelmet húzhat fáradsága után. Sőt erkölcsrontó irányzatot vesz a külföldről táplált kereskedelem, mert főkép csak a fényűzési cikkeket hozza be; s ezeket kedvelteti meg oly mérvben, mikép azt a gyarló hiú egyének saját kárukra s a hazai ipar mellőzésével erejüket felülmúlólag is megszerzik.

5. §. Második törvény. (Szakképzettség.)

A közgazdasági élet okszerű tevékenységéhez szükséges, hogy mindenki kellő erővel és képzettséggel lépjen mindinkább több erőt és képzettséget igénylő pályájára.

Kell hogy mindenki figyelemmel kísérje, szem előtt tartsa hazai közgazdasági viszonyainkat s ne tolakodjék vagy ne növeltesse fiát azon pályákra, melyek már is szemlátomást túl vannak terhelve. Ne tolakodjék, ne növeltesse fiát meddő életpályákra, melyeken csak gazdag országok gyermekei élhetnek meg, hanem inkább azon termelő, értékesíthető s szétosztó pályákra, melyek bár közvetlenül meddőeknek látszanak, közvetítve a legjelentékenyebb gyümölcsökkel gazdagítják országunkat, t. i. a növelés, a hasznos ismeretek s tudományok terjesztése s népszerűsítése pályáira.

Szem előtt kell tartania, a mennyire lehet a hon minden tevékeny polgárának azon arányokat, melyek egyes szakágazatok közt hazánkban léteznek: egybevetve a külföldiekkel. S igyekeznünk kell, hogy a szakpályák kellő megválasztása által helyesebb arányokat honosítsunk közgazdasági életünk mind három mezején: a gazdaszat, ipar s kereskedelem terén és pedig ezen pályák minden ágazataiban, sőt a legkisebb ágazatokban is.

Említettük például, hogy hazánkban többen foglalkoznak, de csak félig-meddig, a mezei gazdaszat terén mint Nyugat-Európa hasonterjedelmű államaiban, hol egész életét s minden tehetségét pályája művelésére fordítja a szorgalmas polgár.

Nagy akadálya ez hazai gazdaszatunk kifejlődésének. És még jelentékenyebbé válik kifejlődésünk ezen akadálya az által, hogy mindemellett, épen hazánkban a szó szoros értelmében vett gazdaszati pályák nagy része üres, nincs betöltve. A bérlők osztálya, mely Anglia gazdaszatát páratlan tökélyfokra emelte, nálunk nem is létezik; az okszerűn kiképzett gazdák száma nagyon csekély, sőt nálunk a nagyobbacska birtokban gazdálkodás már egyértelmű az urias semmittevéssel.

Mi a gazdasági ágazatok egymáshoz való arányát illeti: birtokosaink és birtokos gazdáink, bérlőink stb. csakis a buza, repcze s általában gabnatermeléssel szeretnek foglalkozni. Elhanyagolják még a mezei gazdasághoz első rendben szükséges állattenyésztési teendőket. Feltörik a rétet s legelőt, kiirtják az erdőket, hogy repczét s buzát termelhesse-nek s szegények maradnak 5—6 évben egyszer mutatkozó gazdag termésük mellett, mert a mely országban a gazdasági ágakban ily aránytalanságok léteznek s a gazdasági állatok tenyésztése annyira elhanyagoltatik, hogy a mesterséges legelők terjedelme figyelmet sem érdemelhet, mint nálunk, ott kénytelen a mezei gazda földje termését évről évre eladogálni, minden értékesítés nélkül, minden áron, holott hasznos gazdasági s házi állatai által értékesíthette volna nemcsak gabonáját, de gabonájának szalmáját, polyváját, földjének nemtelen dudvált s piacra nem való terményeit. Helyesebb arányok által pedig biztosíthatta volna termelését s ennek értékesítését.

Elhanyagoltatik nálunk az iparnövények termelése. Elhanyagol-

tatik a kertészet, a gyümölcsfélék elkészítése s világpiaczi cikké értékesítése. Elhanyagoltatik még a zöldségek termelése is annyira, hogy fővárosunk piacain gyakran több az idegen mint a hazai termés. Kertészeket pedig: idegen országokból kell hoznunk.

Elhanyagoltattak nálunk régóta a gazdasággal egybevágó, a gazdasági terményeket értékesítő kisebb s nagyobb házi, kézi s gyári iparok p. o. a cukor, az olaj, a szeszgyártás, a szövés, fonás, szövetgyártás, festés stb., melyeket most már nagyon bajos kezdeményeznünk, mert az osztrák ipar nyakunkra nőtt, önálló pénzrendszerünk nincs, a kamatláb magasabb mint Ausztriában, honnan csak drágán kaphatunk s gyárak alapításához semmi áron sem kapnánk kölcsön pénzt, holott ezek kamatai nagyrésztét ugys a kölcsönadók vennék el üzleteink táplálásától.

Pedig az, hogy gazdasági iparüzletünk alapja a legmostohább viszonyok közt is meglegyen vetve, első rendben a birtokosoknak, gazdáknak s bérlőknek lett volna érdekében. Mert ezen ipar telepjei a cukor, szesz, posztó, vászon, bőr stb. gyárak lettek volna legjobb piaczaik, holott világszerte híres rosz utaink miatt terményeiket el sem adhatták: „Zsirjokban fuladoztak“ — vagy nélkülözték a pénzt s a legszükségesebb iparcikkeket a nagyon is gyakran ismétlődő „mostoha években.“ Sajnos, hogy gazdasági iparüzletünk kifejlődését adó rendszerünk is korlátolja, mert ugyanazon szabályok alá veti, melyek alatt Ausztriában még ugy a hogy létezhetnek, hol pedig: a pénz olcsóbb, a lakosság sűrűbb, a közlekedési eszközök jobbak.

6. §. Harmadik törvény. (Becsületesség.)

Minél nagyobb értelemmel s szorgalommal munkálkodik pályáján a szakember, annál több hasznót hajthat magának, de annál több kárt tehet polgártársainak s végre az egész országnak, ha munkálkodásával nincs párosulva a becsületesség t. i. a méltányosság s igazságszeretet.

A becsületesség tehát nélkülözhetlen tényező a közgazdasági élet mozgalmaiban. A méltányosság, az igazságszeretet oly tényező a közéletben, melyek hiányában nem tagja, hanem ellensége, megrontó mérge a nemtelen önző, igazságtalan ember a társadalomnak. Ily tagok nem is képezhetnének egészséges organicus nemzettestet, holott csak egészséges nemzettestben virulhat fel a közgazdasági élet.

Pedig még nem csupán ezen tulajdonoknak kell feltaláltatniok a lakosság legnagyobb részénél, hanem a takarékosság s a közélet iránti érdekeltségnek is, melyet honszeretnek nevezünk, mert ezen erkölcsi kötelek tartják egybe a népek millióit. Ezen erkölcsi alap az, mely egyesíti milliók és milliók akarátát s tetterejét; nagygyá és hatalmassá fejlődik, nélküle pedig megromlik s enyészetnek indul a nemzettest.

7. §. Negyedik törvény. (Takarékosság.)

Ki elfogyasztja mindazt mit keres, mit létrehozott, az tulajdonkép semmit sem keresett, nem hozott létre maradandó értékeket s bármily erővel, értelemmel s szorgalommal munkálkodott, nem gyarapítja hazai kincseinket, közgazdasági életünk eredményeit annyi gyümölcs-

csel, mint az, ki kevesb értelemmel s szorgalommal, de szigorubb takarékosággal munkálkodott.

Óriási jelentősége van közgazdasági életünkben a takarékoságnak: ételben, italban, ruházatban. S takarékosoknak kell lennünk az időben, a pihenésben, mulatásban, mert a világ leghatalmasabb népe, országa tönkre megy pár évtized alatt, ha benne a takarékoság szelleme nem honos, míg viszont: kevés észszel, kevesb szorgalommal is megélnek, sőt meggazdagodnak a rendes, munkás, takarékos népek.

Vegyük például csupán a táplálkozást. Magyarországon mintegy 15 millió lélek, ennyi fej van, ki naponta 50—60—80 krnyi táplálékot fogyaszt.

Több mint kétezer millió forintba megy azon tápeczikkek értéke, mit eme 15 millió fej 365 nap alatt elfogyaszt.

Tegyük fel, hogy csupán 1—2—3 krnyi tápanyagot megkimélt naponta egy-egy fő, ez már 150—300—450 ezer forintot tesz naponta. És ha a takarékoság elveit a lakosságnak csak felerésze követi is, már 100—150 millió frtot, az összes lakosság részére 15—20 napi élelmet takarított meg. Mig viszont, ha a takarékoság elvét a lakosságnak csak felerésze is megveti, s ok és szükség nélkül bővelkedik, oly országos inséget idézhet elő, melyet csak 100—150 millió frt tőkepénz feláldozásával lehet megenyhíteni. Hasonló jelentősége van a ruházatnál elérhető takarékoságnak is. Hasonló veszélyt hoz itt is a túlságos fogyasztás.

A nemzet, melynek testében jelentékeny a nemtakarékosok száma, Kánaan földén is felemészti önmagát és az elsatnyulás dísztelen halálával pusztul el, míg viszont az, melyben a takarékoság szelleme él s uralkodik, mostoha körülmények közt is viruló közgazdasági életet fog élni. Ezért mindenkinek szemei előtt kell tartania hazája sorsát; ennek termelési erejét s azon veszélyt, mely táp- és iparczikkék pazarlása által az országot érheti. Kivált az idegen országbeli czikkekből bővelkedés: adózó rabszolgájává teheti az országot más államoknak.

8. §. Ötödik törvény. (Honszeretet.)

Ki életpályáján, munkája közben hazája és a társadalom ügyeit s érdekeit nem tartja szem előtt, az: iránytű nélkül halad s könnyen összeütközésbe jöhet hazája s a társadalom érdekeivel s ekkor közgazdasági életünk tényezését a helyett, hogy fejlesztené, csak megbénítja, annál inkább, minél nagyobb erővel és szorgalommal munkálkodik saját pályáján.

A mezei gazda s birtokos, ki megveti saját terményeit s hazánk iparát és idegen táp- s iparczikkeket fogyaszt, melyek a hazaiaknál nem is jobbak; az iparos s kereskedő, ki megveti hazai terményeinket s idegen fényűzési czikkeket honosításában s népszerűsítésében fáradozik; a nagybirtokos, ki jövedelmeit külföldön ok s eredmény nélkül pazarolja el: egyaránt vétkes és ártalmas tagja közgazdasági életünknek.

Súlyos vád mindez egyenkint; de nem ok nélkül említjük fel, mert statistikai adataink minél inkább megközelítik a valót, minél inkább megtisztíttatnak az osztrák állam adataitól, annál világosabban mutatják, hogy Magyarországon sok oly idegen termény s még több oly külföldi iparczikk fogyasztatik el, melyek nélkül szépen megélhet-

nénk, vagy melyeknél jobbakat termelünk, s melyeknél végre hazai iparunk, ha kellő méltánylatnak örvendhetne, sokkal jobb s olcsóbb cikkeket gyárthatna.

Pedig nem az üres érzelésben, melynek bőviben vagyunk, hanem a tényleges közgazdasági életben nyilvánul legvilágosabban, legmaradandóbb eredményekkel a honszeretet.

A honszeretet ily tényleges bebizonyításához mindenki hozzájárulhat, óriási eredményeket idézhetnek elő még a nők is, mint a háztartás, a fogyasztás nagy jelentőségű mozgalmainak vezetői, és ha szegények vagyunk Kánaán földén is táp s öltözéki cikkekben, ha panaszkodik hazai iparunk, hogy idegen saját hazájában, ha iparosainknak külföldre kell menniök, hogy a gyártmányaik jó keletnek örvendjenek Magyarországon, ha végre a párisi s bécsi divat szabályait szigorubban őrzik s teljesítik honunk leányai közül számosan, mintsem a takarékoság elveit, jele hogy hazánk érdekeit nem tartották kellőleg szem előtt. Dicsekednek talán honszeretet erényeivel; de tényleg ellene vétkeznek.

MÁSODIK FEJEZET.

Az egészséges közgazdasági élet jelei, tünetényei.

Oly országban, hol minden embernek meg van a maga pályája; hol minden pályának meg van a maga szakembere, hol továbbá a közgazdasági élet pályáin, szakain kellő arányok mellett, kellő képzettségű erők, tehetségek munkálkodnak, és pedig menten a nemtelen önzéstől s igazságtalanságoktól „becsületesen“, s szemeik előtt tartják minden munkálkodásukban a hon közérdekeit, — ily országban egészséges közgazdasági viszonyok képződnek: mert az egyes erők egyletekké, társulatokká alakulnak, számtalan társas vállalatokat léptetnek életbe, melyek könnyen létesíthetik azt, mi az egyes erőket felül haladja s a gyengéknek támaszt vagy menhelyet nyújt.

Eme társulatok, egyletek vállalatok szaporodása, s az ország szellemi s anyagi jólétének előmozdítására célzó intézetek keletkezése, melyek keretén belül a szegényebb munkás osztály sorsa az igazsággal és a társadalmi renddel megegyezőleg javítható önmaga a munkás osztály értelmes, szorgalmas, becsületes s az ország érdekeit szem előtt tartó munkálkodása által; továbbá a jó vasutak, kőutak és víziutak, melyeken a szellemi s anyagi csere, a közlekedés kevés akadálylyal találkozik, végre a törvényhozás által figyelemmel ápoltt pénz, hitelügyek, ezek intézményei az önálló bankok, takarékpénztárak, biztosító intézetek, ipar- s kereskedelmi vállalatok, termelési s fogyasztási egyletek, munkás szövetségek stb. elvitázhatlan jelei s tünetényei az egészséges közgazdasági életnek.

Ily államok önmagok elégitik ki termény s iparcikkeiben szükségletüket; nem adják el azt, mire szükségük van; nem drága pénzért, hanem saját iparuk cikkeiért szerzik be, mit önmaguk nem termelhetnek vagy felgyártani akarnak. Ily államok gazdagok és hatalmasak, élénk mozgalommal dolgoznak egymás kezére az ország határain

belől s mint nagyhatalom lépnek fel más hatalmak, vagy a legnagyobb hatalom, a természet irányában, a szárazföldön s a tengeren egyaránt saját előnyeikre fordítva eme nagyhatalom erejét s törvényeit Sajnos csak az, hogy: a tökély ily eszményképétől messze távol maradozott el az államok nagyrésze még Európában is.

Közgazdasági életünk, szervezetünk jól berendezésére s kellő összműködésére kevés gondot fordítanak még most is úgy az illető egyének, mint általában a törvényhozás és kormány.

Nélkülözhetlenül szükséges pedig, hogy a kormány s törvényhozás egyesült erővel hárítsa el azon akadályokat, melyek a köztevékenységet s az életrevaló társulatok, működését korlátozzák és engedje életbeléptetni sőt segítse azon intézményeket, melyek akár a termelés, akár a feldolgozás, akár a szétosztás, a kereskedelem terén bizonyos foglalkozást tűznek ki célul.

Az életrevaló közgazdasági célú társulatok mindmegannyi organumai a nemzetestnek, az országnak önfentartása, önerőfejlesztése szempontjából, melyek a nemzetest hatalmát és jólétét számukhoz s terjedelmeikhez arányosan gyarapítják. Hol ily társulatok nincsenek hol a nemzetest homogen alkatrészekből áll: ott úgy szólván csak növényi életet élnek a népek milliói, míg viszont azon államok, melyeket a közgazdasági célú társulatok létesítésének szándoka, szükségérzete áthatott, megannyi új alkatrészt, új szerveket s így magasabb élet fokozatot nyernek eme társulatokban. Példa Anglia, melyben csupán szorosabb értelemben vett részvény-társulat m. e. 600 működik m. e. 200,000 taggal s 100 millió forint tőkével.

Különben is, mindazon népeknél, melyek csupán földmivelés és baromtenyésztés után már helyszüke, a népesség tömörsége miatt sem élhetnek meg: életszükség a társulás, egyesülés nagy, országos munkák eszközzése végett, minő elsőrendben is az ország talajának lakhatóvá, művelhetővé, sőt öntözhetővé tétele és a szükséges vas-, kő- és víziutak kiépítése, melyekben tehát a kormánynak s törvényhozásnak okvetlenül támogatnia kell az egyes vállalkozó társulatokat.

Minél sűrűbb a népesség, annál élénkebb a társulási szükség; annál élénkebbek a társulási mozgalmak s annál több s többféle társulatok keletkeznek, melyek keblében biztosan munkálkodhatik saját szakmája körében az egyéni erő olynemű foglalkozással, minőt a társadalom kíván, melynek gyümölcseit önmaga csak igen kis részben vagy közvetlenül épen nem is élvezheti, hanem pénzzé teszi s így tulajdonkép csak mások számára dolgozik, míg viszont az ő számára mások dolgoznak. Dolgoznak mindnyájan egymásért.

Ez azon csodálatos viszony, melynek tökélyfokai a végtelenbe vezetnek. Ösztönszerűleg lépnek a népek, nemzetek eme kölcsönös egymás számára dolgozás viszonyaiba. A kormány és törvényhozás azonban öntudatosabb teheti a közös élet ily módon tényezését és fejlesztését, felülvizsgálata, ellenőrködése, vezetése, továbbá célszerű intézkedések, célszerű iskolák, nemzetközi szerződések s megbízható statisztikai adatok nyújtása által, mint szintén fokozhatja a közdasági élet mozgalmait jutalmak, kitüntetések, versenyek, kiállítások által.

Mily távol van még Magyarország attól, hogy összes lakosság-egy szerves, egymásért dolgozó s mindennemű életpályákkal, mindena

féle vállalatokkal, társulatokkal mind megannyi műszerekkel ellátott testet képezzen, megítélhetjük ha gyár- s iparvállalatainkat párvonalba tesszük például Anglia ipar s gyártelepeivel. Vagy felgondoljuk, hogy mindenek felett mezei gazdaság után élő, majdnem nomád nemzet vagyunk s még eddig nem volt földművelésünk ügyeinek felkarolására egy, csupán ezzel foglalkozó ministeriumunk; a mezei gazdaság előmozdítása végett alakult egyletek pedig csak áldozatokat igényelnek, kellő látható siker nélkül.

A közgazdasági életnek számtalan tökélyfoka van, s mi még közel sem állunk ott, hol Európa műveltebb államai, holott ezek is nagyon távol vannak még azon eszményi tökélyponttól, hol már minden embernek meg van a maga pályája, minden pályának a maga embere s mindenki szakképzettséggel, kellő szorgalommal és becsületességgel dolgozik egymás kezére, illetőleg az összes társadalom javára, melynek érdekeit kell hogy mindig szem előtt tartsa.

Nálunk még nincsenek helyes arányok az ipar, kereskedelem és gazdaság, sem ezek egyes ágazatai közt; és mi legajánosabb: nagyon nagy a határozott foglalkozással nem bíró lakosok száma.

HARMADIK FEJEZET.

A közgazdasági élet közegei és intézményei.

1. §. Közlekedési eszközök és intézmények.

Hiában termel a földművelő gabonát, gyümölcsöt, szőlőt, zöldséget stb., hiában növel házi s gazdasági állatokat, hiában készíti, bármily gonddal ezek terményeiből a táp- és öltözkézkékek legbecsesebb nyersanyagait, ha nincs piacza, nincs minden időben járható olcsó útja, nincs ki terményeit és készítményeit olcsón és gyorsan elszállítsa a fővárosokba, az iparos telepekhez vagy a mostohább vidékek lakóihoz.

Az iparos szintén hiában van felfegyverkezve mindenféle géppel s eszközzel, hogy a gazdaember segítségére legyen, hogy feldolgozza a gazdasági terményeket s becses iparcikkeket adjon érettük a földművelőnek egyrészt az élet kényelmeihez ruházati, butorzáti czikkeket, másrészt a gazdaság emeléséhez kellő eszközöket, szerszámokat, gépeket: ha nincs rendesen s olcsón járható útja, melyen a földművelő közönséggel folytonos élénk anyag, csere viszonyban éljen, vagy beszerze az iparüzletéhez szükséges anyagokat.

Különben is földjéhez van kötve a gazda ember s műhelyéhez az iparos; mindkettőjöknek szüksége van tehát egy közvetítő, egy mozgó osztályra, a kereskedők osztályára, sőt mert ezek sem lóhatnak futhatnak egy-egy szállítmánnyal, majd erre majd arra, vagy épen többfelé egyszerre: így mindnyájuknak szükségük van oly intézményekre, melyeknél fogva az említett közgazdasági anyagcsere viszony folytonosan, kevés erővesztés mellett eszközölhető legyen.

Íme a közlekedési eszközök és intézmények feladata, nélkülözhetlensége a közgazdasági életben.

Ezek nélkül gazdaszat, ipar és kereskedelem egyaránt pang, a nemzet tagjai, testületei, sőt egyénei is egymástól elkülönözött, növény-szerű életet élnek. Ezek hálózatának kiterjedésével, eszközei s intézményei tökélyesbülésével arányosan fejlődik viszont a közgazdasági élet önmagában az ország beljében s fokozódik a nemzetközi csereviszony a világ minden népei irányában. Fokozódik általában a szellemi erkölcsi csereviszony, a közművelődés is, mert „magával viszi a test a lelket”, gazda, iparos és kereskedő szakithat (s ha a közlekedés olcsó és gyors, örömet szakit) magának s családjának egy-egy kis időt, midőn személyesen nézi meg: kikkel áll csereviszonyokban s így általános tájékozást szerez a közélet közviszonyairól, mely nélkül nem is vezetheti elég biztosan és okszerűen saját ügyeit.

A közlekedési eszközök s intézmények azok, melyeknél fogva az ország bármely részén levő lakosa: személyes belátást nyerhet az ország összes gazdasági életműveleteibe, hogy ezek szerint intézze saját dolgait s így okszerűsítheti, fejtheti s önállósíthatja üzletkörét, üzleti pályáját, holott az összes közlekedési rendszer más oldalról mindent centralisál, összpontosítja ott, hol összpontosításra van szükség az ország területén elszórt erőket s mindinkább megérleli az ország minden lakosában a nemzet minden bármily parányi tagjában azon öntudatot, hogy ő egy nagy testület, egy nagy szellemi s anyagi hatalom tagja s részese.

Folytonos élénk csereviszony a termelés, feldolgozás és szétosztás mezőin, összpontosítása vagy szétosztása a csereanyagoknak és a köztevékenység eszközeinek a helyi igények és szükségletek szerint: ez azon megmérhetlen becsü szolgálat, mit nekünk társadalmunknak a közlekedési eszközök és intézmények nyújtanak, melyek kifejlődésével arányos mint említők közgazdasági, sőt erkölcsi közművelődési kifejlődésünk is.

Sajnos, hogy Magyarország vasutakra nézve tizszerte, kőutakra nézve huszszorta és öntözési s közlekedési csatornákra nézve legalább százszorta hátrább van mint Nyugot-Európa népei, kik a visszabályzásokat, öntöző s közlekedési csatornákat nagyrészt a mult században kezdték és már általában bevégezték.

Sajnos, hogy a közlekedés, eme eszközeire s intézményeire nézve messze távol vagyunk például Észak-Amerika államaitól, melyek ismeretlen lakatlan vadonok s nagyrészt posványos őserdők voltak akkor, mikor Magyarország területe már századokon át, úgy a hogy műveltetett.

Elmaradottságunk tudata azonban egyszersmind ösztönül szolgálhat, s kell hogy szolgáljon arra, hogy a köztevékenységben minden honpolgár tehetsége szerint részt vegyen; saját ügyei mellett köz ügyeinket szem elől ne téveszsze. Épen a közlekedési eszközök s intézmények azok, melyeket egyes erők kellő mérvben nem létesíthetnek, melyek létesítéséhez százezerek eszméinek, pénzének s különféle munkáinak kell járulni hazánkban is, hogy oda fejlődhessenek, hol azok jelenleg Nyugot-Európa vagy Észak-Amerika államaiban állanak.

Egymás kezére kell dolgoznunk, egymás által kell gyámolíttatnunk; minden egyesnek dolgoznia kell az összesért s az összesnek, melyet a törvényhozás képvisel, figyelemmel kell lennie az egyesek iránt,

annyival inkább, mert kivált a vagyon nélkül született polgárok ezreinek sőt százezreinek munkáit e téren értékesíthetjük legkönnyebben. Számukra a közlekedési eszközök olcsósága, gyorsasága s minden vidékre kiterjedő hálózata biztosíthatja első rendben a kiélhetést, aztán a munka kellő értékesítését s végre az élet kényelmeit.

A közlekedési eszközök általában még most is tökéletlenek, holott már évezredek óta javítottak. Tökéletlenek főleg a találmányok lassu fejlődése miatt.

A gőzerő felhasználását csak e században hozták kapcsolatba a vasutakkal. Ez a legjelentékenyebb előhaladás a múlt századokban tett aprólékos találmányok s javítások közt. De még nagyon távol van közlekedésünk azon mérvtől is, mit most már lehetőnek látunk. Távol van részint az anyagok drágasága, részint az eszközök tökéletlensége miatt, holott el kell ismernünk, hogy már eddig is sok akadályt legyőztünk!

Hajdan gyalog s aztán lovon járt az ember. Előbb magára vette, később lovára rakta a terhet s egy ember csak egy-két, egy ló csak 3—4 mázsa terhet bírt el. Most jó járműveken, jó utakon egy-egy ló 15—20, vasuton 60—80, vízi uton 150—200 mázsa terhet visz. Sőt helyettesíti a költséges állati vonóerőt a gőzmozdony, a gőzló, mely olcsó szénrel él, nem pihen soha, nincs kitéve a betegeskedésnek s így egy u. n. gőzlőőr 8—10szerte annyi szolgálatot tesz $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$ értéknyi táp mellett, mint a közönséges ló.

De a kőszén vagy más tüzelő anyagnak alig 30—40 százalékát tudjuk felhasználni gépeink tökéletlensége miatt s a vasut igen drága, más útanyagok (bétont, asphaltot stb.) nem tudunk kellően elkészíteni, olcsón oly úttá alakítani, melyen a mozdonyok sinek nélkül járhassanak, mint szekereink az országutakon. Sőt még ez sem lenne „netovábbja“ közlekedésünk könnyítésének s olcsóbbá tételének.

Ugy látszik, a kőszénrel is találhatunk olcsóbb tüzelő anyagot. És pedig ilyen épen a víz, ha ezt villany-galvan erővel elemeire oldozzuk, vagy a belőle kifejlődő gázokat melegség fejtésre használjuk. Aztán még a légből is járatlanok vagyunk, holott állattársainktól láthatjuk, hogy abban nagy könnyedséggel s gyorsasággal lehet uszni — hozzá való gépezettel, minőnek mesterséges szerkesztését most ugy látszik sikert ígérőleg kísérli meg egy hazánkfi.

Pedig közlekedési eszközeink czélszerűségével s intézményeink helyes voltával arányosan növekedik s fokozódik a közgazdasági anyagcsere, a közgazdasági élet, a közvagyonosbodás, közműveltség és jólét.

A távirdák s általában a postai és távirdai intézmények már meg lehetős tökélyfokra fejlődtek. De mindennap újabb javításon mennek keresztül, mi egyrészt ugyan tökéletlen voltukat jelzi, hanem másrészt kezeskedik arról, hogy még ezeken is sokat javíthatunk. S így gazdasági életünk eme közlegeinek folytonos tökélyesbülése által még jelentékenyen emelhetjük a köztevékenységet, fokoztatjuk a termelést és feldolgozást s mindinkább elérhetővé tehetjük az ország szorgalmas és takarékos bármily szegény polgáira nézve az élet azon kényelmeit, melyeket ezelőtt csak 1—2 századdal is igen kevesek élvezhettek s csak Nyugat-Európa államaiban.

2. §. Pénz és hitelintézetek.

A közgazdasági élet műveleteinek t. i. a legkülönbözőbb anyagcserének másik legjelentékenyebb tényezője a pénz.

Pénzért mindenféle gazdasági terményt s bármely iparcikket meg lehet szerezni a világ bármely népeitől. Pénzzé lehet tenni a munkát, az értelem terményeit, hogy az közhaszonra szolgáljon. Pénzért mindazon szolgáltatásokat elő lehet idézni, melyek a közgazdasági élet tényezéséhez szükségesek.

Alkalmas eszköz a pénz arra, hogy általa a különben kis mérvű munkaerők összpontosíttassanak. Alkalmas viszont arra is, hogy általa a legnagyobb vállalatok százezerek vállaira oszttassanak szét. Csakis a pénz alkalmas arra, hogy a munka s szolgáltatásokat, értékük, jelentőségük szerint díjazza. Ez a legalkalmasabb csereeszköz a munkaadó s munkás, a termelő s fogyasztó, az iparos, termelő s kereskedő közt.

Eme tulajdonainál fogva a pénz alkalmas eszköz némely visszaélések elkövetésére is. Alkalmas eszköz arra, hogy egyes munkaadó megvonja munkásaitól a méltó díjazást s uralkodjék a kisebb tőkebirtokosok felett. Uralkodjék a vállalkozásoknál, adásnál és vevésnél. Mert nagyban olcsóbb mint kicsinyben majd minden árucikk s a nagy tőke nagy vállalatok alkalmával háttérbe szorítja a kisebbeket.

A bankok, takarékpénztárak azonban épen arra valók, hogy a kis tőkék birtokosai, sőt maguk a munkások összeadják: „nagy hatalommá tegyék“ kis tőkéiket s így önerejükből egy-egy medenczét képezzenek, melyből a gazdaság, az ipar s kereskedelem mezejére folytonosan szétáradjanak az üzlet táplálásához szükséges segélyforrások, bőven visszahozva magukkal kamatok s újabb betételek alakjában az ott termelt gyümölcsök megtakarított részét.

A takarékpénztárak s népbankok a legjobb eszközök arra, hogy biztosítsák a munkást egyes nagy tőkebirtokosok zsarolása ellenében, mert az intézetek nem zsarolnak. Ezek szervezetének és kezelésének alapfeltétele az igazság és méltányosság s most már a Rotschildek is háttérbe szorultak a társulati, részvény pénzintézetek hatalma előtt.

A takarékpénztárak s népbankok üzletforgalma pedig főképp a személyes hitel igényeinek fedezésére szolgálván, a személyes hitel legjobb eszköz arra, hogy biztosítsa a szegény vagyontalan, de becsületes és szorgalmas munkást az uzsorások zsarolása ellen. Biztosítsa kis kéziparát a gyáripár ellenében.

A termelés, feldolgozás és szétosztás nagy mezőin szükséges pályák, foglalkozások ugyanis magánál a kölcsönös méltánylat s egymás kezére dolgozás elvénél fogva már úgy vannak díjazva, kell, hogy oly mérvben díjaztassanak, miszerint a munkás kellő szorgalom s takarékoság mellett eme díjakból megélhessen, sőt belőlük az üzletéhez kellő felszerelések kamatait fedezhesse. Ezeken felül pedig ha szigorúan takarékos, még annyit, mennyire rosszabb napjaiban szüksége leendő félre tehessen. Viszont a takarékpénztáraktól s népbankoktól saját céljukkal ellenkező dolog volna: nagyobb kölcsönkamatot kívánni, mint mennyit a munkásnak vagy termelőnek a gazdasági s iparcikkeket fogyasztó közönség irányában elfoglalt állása adni megenged, vagy kisebb betéti kamatot

ajánlani, mint mennyit az üzlet vezetése s mérsékelt gyarapodása kíván.

Ily szép gyakorlati czéljuk van a pénz- s hitelintézeteknek.

Azon állítás, mintha a tőke ellensége volna a munkának, hogy azt kizsarolja, vagy a munka ellensége volna a tőkének, hogy azt kamat vagy visszafizetés nélkül elnyelje, nem felel meg a valóságnak. A tőke mindjárt készségesen megjelenik s kínálkozik ott, hol valamely sikeres munka megjelent s kínálkozott s viszont: a munka nem késik kínálkozni ott, hol a tőke méltányos feltételek mellett kínálkozik.

Visszaélések keletkeznek itt és ott. Némelyek eme visszaélésekből egy óriási harcz kifejlődését várják a tőke és munka közt. Várakozásukban azonban aránylagosan csalatkozni fognak, azon közfelvilágosodás terjedésével, mely mindinkább bevilágítja a kölcsönös érdekeket s mindinkább méltányossá teszi az u. n. ellenkező állásponton találkozókat, mint a tőke és munka, a munkás és munkaadó, kiknek egymáshoz való viszonyát törvényhozás útján megszabni teljes lehetlenség már csak azért is, mert ezen viszonyok minduntalan változnak, mondhatjuk minden ponton és minden időben más arányokat öltenek.

3. §. Társulatok, egyletek, szövetségek stb. s ezek viszonya a törvényhozás irányában.

„A szegény embert az ág is huzza“: szokják mondani; és hozzá tehetjük: „nincs gyarlóbb teremtmény az egyes embernél, mert ez önmaga megélni sem képes. És mindez természetes, mert: a szegény ember csak kicsinyben vásárolhat, holott az árucikkek elaprózva legdrágábbak. Viszont csak kevés értékű árucikkeket állíthat elő, mert egyes ember nem képes sem a termelés, sem a feldolgozás, sem a felosztás mezején jelentékeny eredményt felmutatni. Nem volna képes elszigetelve táp és öltözők czikkeit sem termelni, sem elkészíteni, sem a különböző vidékekről, sőt mondhatni az 5 világrészből összehordani. Igaz tehát, hogy az egyes szegény ember legdrágábban vásárol, legkevesebbet termel és gyárt, sőt igényei nagy részét önmaga nem képes kielégíteni.

Az egymás kezére dolgozó társult erők, az egyesített ipar, értelem, szorgalom, az egyesített pénzerő viszont képes nagyban vásárolni be mindazt, mire a tagoknak összesen szükségük van; képes nagyban gyártani fogyasztási és elárusítandó czikkeit; képes oly gépeket és eszközöket létesíteni, melyek ezer meg ezer kézerővel dolgoznak fáradhatlanul, képes mindazon nagyszerű tények, vállalatok létrehozására, melyekkel a művelt államok népei méltán dicsekedhetnek.

Csupán a testi vagy lelki tehetségek társulása által képes mint a mondottakból látható, az ember saját gyöngye egyéniségét fentartani. De az egyes erők társulása által azok hatálya is fokozódván, társult tevékenysége által képes saját s a társulat összes méltányos igényeit kielégíteni a gyarló szegény ember is. Minél inkább elszigetelt életet él, minél inkább óvakodnék tehát igénybe venni embertársai segélyét az egyes ember, habár a legnagyobb birtokot, gyárt vagy pénzüsszeget örökölte volna is, annál hamarabb tönkre megy. Mig viszont ha azok, kik mitsem örököltek, társulnak: a legmostohább körülmények közt is könnyen kivívhatják maguknak mindazt, mi az élet igényeit kielégíti.

Ezen társulatoknak igen sokféle alakzataik vannak. Társas életben él már Európa minden népeinek minden tagja egymással, bár közbeszédben csak a rendezett társulati testületeket szokjuk tulajdonképeni társulatoknak tekinteni. Itt most csak is azokkal fogunk bővebben foglalkozni, melyek a termelés, feldolgozás, szétosztás és fogyasztás végre az egyes munkaképtelenné vált erők segélyzése végett alakittatnak, vagy figyelembe véve e téren is elmaradottságunkat „alakítandók”.

Ilyenek:

1. A termelés gyakorlati mezején: az őstermelést illetőleg mindenféle bányász, kohász társulatok. A földmívelést, az állattenyésztést illetőleg pedig a szokásos értelemben vett gazdasági egyletek. Továbbá a csak gyéren előforduló társas birtok vételi és bérleti társulatok. A gazdasszonyi egyletek. A házi ipar, nő-ipar stb. előmozdítására s terjesztésére alakult egyletek stb.

A termelés némi biztosítását czélszerűen eszközlik a nálunk már meglehetősen fejlettségnek indult biztosítási társulatok tüzkár, jég stb. ellen. A termelést emelik a még alig ismert állatkölcsonzók s egyszersmind tenyésztők s növelők társulatok.

2. A termelés elméleti terén: mindazon társulatok, melyek czélja bányászati, erdészeti, gazdasági iskolák életbeléptetése. Továbbá mindazon társulatok, melyeknek czélja az őstermelés és mezői termelés bármely üzletágazathoz szükséges előismereteknek, eszközöknek, gépeknek megszerzése, mintszintén azok, melyek kiállításokat, versenyeket rendeznek.

3. Az iparüzlet gyakorlati mezején az ipartársulatok, iparszövet-ségek stb., melyek czélja nagyobb iparvállalatokat, gyárakat stb. létesíteni, vagy üzleteiket egyesíteni.

4. Továbbá az iparüzletelméleti mezején azon egyletek s társulatok, melyek egyleti értekezletek, irodalmi munkák, szaklapok, nyilvános előadások által hatnak az ipar emelésére. Vagy ipariskolákat létesítenek, műhelyeket állítanak fel, hol a kezdők gyakorlati utasításokat nyernek szakmájuk betöltéséhez. Továbbá iparkiállításokat, iparmuzeumokat, iparrajztanodákat hoznak létre, melyekben az iparosok egész világ iparáról rendszeres, alapos ismereteket szerezhetnek stb.

5. A kereskedelem gyakorlati mezején mindazon részvénytársulatokat, mely közlekedési utakat épít, közlekedési eszközöket szerez vagy gyárt, továbbá szabályozza a vizeket, kikötőket, hajókat épít stb.

Íde tartoznak a tulajdonképi gyakorlati kereskedelmi társulatok is, melyek társas raktárakat állítanak, társadalomban nemzetközi kereskedelmi vállalatokat létesítenek s kiterjednek a tengereken túl is: gyarmatországokra stb. Ugyszintén a tőzsdék, melyek a hivatalosan jegyzett értékpapírok a részvények s kötvények piaczi.

6. A kereskedelem elméleti terén működnek: a kereskedelmi testületek. ipar s kereskedelmi kamarák s azon testületek, melyek kereskedelmi iskolákat létesítenek.

Altalában az egyletek és társulatok igen sokfélék s kiterjednek a termelés, feldolgozás és szétosztás több ágaira, összeköthetik ezen nagy mezők különféle pályáit s nagyrészt szerző, közös nyereségre dolgozó jogi személyeknek tekinthetők, míg némelyek csupán a megtakarításra szorítkoznak, mások pedig jótékony táp és ápoló-intézetek.

7. A megtakarítás főczéljuk az u. n. fogyasztási egyleteknek, melyek nagyban vásárolják be a táp és iparczikket, hogy annál olcsóbban adhassák és nyereség nélkül adják tagjaiknak. Némely fogyasztási egylet 30—40 százalék tiszta hasznót ad részvényeseinek s részvényesei száma több mint százezer emberre, illetőleg családra megy kivált Angliában.

8. Az ápoló kölcsönös életbiztosító segély és szegény gyámolító társulatok szintén óriási mérvet öltöttek, kivált Angliában, hol a törvényhozás és illetőleg a kormány nem korlátozta oly aprólékos rendszabályokkal a társulatokat s egyleteket mint a szárazföldön.

Ezek már határozottan jótékony társulatoknak nevezhetők, míg némely más társulatok, lövész, vadász, zenész stb. egyletek már nem is soroztatnak a társulatokhoz s méltán, mert a társulásnak s a társulati szervezkedésnek annyi fokozata van, mikép nem tudnánk megmondani, hol kezdődnek s hol végződnek a tulajdonképeni szoros vagy törvényes értelemben vett társulatok, miután minden állam minden ország egy-egy nagy társulat, sőt ilyen az összes emberi nem bizonyos szempontokból.

A társulatok, egyletek stb. viszonya a törvényhozáshoz.

A társulatokat, egyleteket, munkás vagy iparos szövetségeket, mint az előbbiekben láthatjuk, a társasélet szükségletei idézték s idézik elő. A gyarló egyéni erők egymás támogatására vannak utalva s minél több testi és lelki igényeket idéz elő a közmívelődés, annál több s annál többféle társulatoknak kell alakulniuk, hogy ezen igényeket kielégítsék. Ez az u. n. civilizációnak kétes jótékonyosága fejlődése, mert még mindig kérdés: nem sokkal boldogabbak volnánk-e, ha ezer meg ezer mesterkelt igényeket nem teremtetett volna a civilizáció?

Az államnak, a törvényhozásnak tehát nem lehet feladata az, hogy a társulatok s egyletek keletkezését korlátolja; de önfentartási kötelessége azoknak csupán ellenőrzésére szorítkozni, nehogy visszaéljenek nagyranőtt hatalmukkal. Kötelessége azon akadályokat, melyek a helyes és üdvös társulati működések elé tolnak, elhárítani: jöjjenek azok kívülről vagy belőlről, egyes államoktól vagy egyes osztályoktól.

Mindemellett, Anglián kívül, Európa kormányai s törvényhozó testületei általában korlátozólag léptek fel a társulatok s egyletek ellenében. Az engedélyezési rendszert léptették életbe, miszerint a helyett, hogy általános ellenőrzési törvényeket hoztak volna, engedélyeket, kiváltságokat osztogattak a keletkező társulatoknak, egyleteknek, társas vállalatoknak stb. S a kiváltságok rendszere sehol nem öltött oly veszélyes mérvet, mint Ausztriában és Magyarországon, hol a haza belső érdekei az osztrák kiváltságosoknak gyakran martalék gyanánt szolgáltak.

Veszélyes irányzat volt ez, mert gyakran csirájában fojtotta el kivált hazánkban azon társulatokat, melyek a közmívelődési igények kielégítésére nélkülözhetlenek, míg viszont kiváltságokat osztogatott többnyire idegeneknek, oly társulatoknak, melyek a közügyek kielégítését kapcsolatba hozták a legnagyobb, legigazságtalanabb nyereséményekkel. Kapcsolatba hozták a gyarló vágyak kielégítését erkölcstelen nyereséményeikkel, miszerint nagy ígéretek, sorsjátékok, szédelgő

merész pénzműveletek, ámitások stb. által gazdagíták meg tervezőiket, engedélyeseiket s néha tán részvényeseiket is a kizsákmányolt nagy közönség kárára, mely már csak azért is, bizalommal fordult feléjük, mert „engedélyezve vannak.” A közönség nagyrésze ugyanis nagyon keveset ért a vállalatok szerkezetének s életrevalóságának megbírlásához s erőnek erejével megnyugtatta magát, ha elmondhatja, hogy hiszen: „a kormány jónak találta” — megengedte, vagy legalább tudomásul vette — a nélkül, hogy beszüntette volna. Sőt sokan hiszik, hogy a kormány nem is engedélyezhet oly társulati szervezetet vagy vállalatot, melynek hatalmával vagy gyarlóságaival vissza lehet élni. Pedig kivált mostanában egészen ellenkezőt bizonyít a tapasztalat.

Romlására válik az engedélyezési rendszer magának a kormánynak, az összes törvényhozási testületnek is, mert tagjai folytonosan kitétetnek mindenféle kísérleteknek s ha nem sikerül a kísérlett megvesztegetés, mégis ki van téve a kormány s törvényhozás annak, hogy oly vállalatokat, oly szerződéseket szentesít, melyek czége alatt egyesek a legsérelmesebb visszaéléseket követhetik el — mikép ez, fájdalom, nálunk is megtörtént. (Keleti vasut, számos bank, takarékpénztárra nézve.)

Törvényhozásunk belátva ezen irányzat veszélyességét, az ipar-törvényekben már kimondta, bár még teljes érvényre nem emelte az ipar és ipartársulási szabadság elvét. A részvénytársulatok iránti viszonyokat illetőleg pedig tanulmányozásba vette a m. k. kormány Európa nagyobb államaiban az újabb törvényeket s ezek nyomán törvényjavaslatot készített, mely azonban még nincs elfogadva: a részvénytársulatokról.

Kormányfőnk a részvénytársulatok iránt is kimondták, magukévá tették azon nagy horderejű elvet, melyet a német birodalom 1840-ben fogadott el, miszerint az engedélyezés és beavatkozó felügyeleti rendszer, mint alkotmányos államhoz nem illő gyámnokoskodás, mellőztessék és a részvénytársulatok létesítése és működése csak azon feltételekhez legyen kötve, melyeket maga a törvény jelöl ki, s melyek kiválságilag a részvényesek jogainak lehető megóvását czélozzák.

Mindemellett a már létező vasuti s csatornázási társulatok, bank, hitel és más országos közgazdasági célú vállalatok, egyszersmind nagyjelentőségű politikai közvédelmi stratégiai horderővel bírván, nagyobb mérvben igénylik a kormány gondját s ellenőrködését. S miután a már kötött szerződéseket felbontani jogosan nem lehet, a kormánynak igyekeznie kell, hogy kivált a szállítási díjakra, a személy és vagyonbiztonságra nézve nagyobb befolyást nyerjen, mint minő a könnyelműen engedélyezett régiek kiválságokban körülíratott.

A nagyobb horderejű vállalatokra nézve a törvényhozás általában jogosan határozhatja meg azon legfőbb feltételeket, melyek egyrészt az állam, másrészt a részvényesek érdekeit biztosítják. Jogosan követelheti tehát, hogy a társasági szerződésekben 1) meghatároztassék a társaság czége és székhelye; 2) a vállalat tárgya; 3) annak tartalma; 4) az alaptőke s az egyes részvények összege; 5) kimondassék a részvényekről bizonyos névre szólnak-e vagy előmutatóra; 6) kijelöltessenek azon főelvek, melyek szerint a mérleg készítendő, a nyereség kiszámítandó s fizetendő, s a mérleg felülvizsgálandó; 7) előírassék a társulat elnökségének, választmányának összeállítási módozata; 8) a részvényesek

egybehívásának módja; 9) a részvényesek szavazati jogának s gyakorlásának módozata; 10) a szótöbbség aránya a határozatok fontosságához képest stb. Ellenőrködhet az iránt, hogy eme főkéllékek megtartásának; s követelheti, hogy az üzleti kimutatások rendesen elkészítsenek s be legyenek mutatva.

Mi azonban a részvényesek jogviszonyát, a társulati előjáróság jogait s kötelmeit s a társulat felosztásának kellékeit illeti, itt már annyival inkább megszorítja a szabadmozgást, minél részletesebb törvényeket alkot, azokon kívül, melyek a polgárok személy és vagyonbiztonsági érdekeit őrizni hivatják. Az anyagi vállalatokkal nem foglalkozó politikai, közművelődési, olvasó stb. körök alakulását pedig legkevésbé sem gátolhatja a kormány anélkül, hogy a társadalmi szellem kifejlődését akadályozná; sőt azok korlátozása által sértené az elidegeníthetetlen polgári jogokat.

II. RÉSZ.

A társadalmi rend.

ELSŐ FEJEZET.

Közgazdasági életünk s a társadalom.

1. §. *A közgazdaság mezején keletkezett társadalmi alakzatok, intézmények és törvények mint „egészséges fejlődés“.*

Panaszkodnak a mostani társadalmi rend ellenesei az u. n. communisták és socialisták, kiknek már ugyszólván egész irodalma keletkezett, kivált Franciaországban, mely irodalomnak legtöbb követői találkoznak nálunk is a munkások közt: 1) hogy az élet javai nincsenek közöttük egyenlően megosztva; 2) hogy egyik gyermek midőn életbe lép, már nagy birtok, nagy gyár, vagy nagy tőkepénz örököse, holott ezerek születnek, kiknek semmi örökség nem jut; 3) hogy a nagybirtokosok, nagy tőkepénzesek, nagy gyárosok önkényesen kizsarolhatják a szegény munkás osztályt. Ezeknél fogva kívánják a panaszlók, hogy őket a nagybirtok és tőke nyomása ellenében az állam segítse. Sőt kívánják, hogy eltöröltessék az örökösödési, eltöröltessék a tulajdonjogról szóló törvény, vagy végre a család is, melyben ezen társadalmi kinövések gyökeret vertek. Követelik a mostani társadalmi rend teljes megsemmisítését, mert reménylik, hogy ily módon orvosoltnak bajaik. De csalatkoznak, mert bajaik főoka nem a társadalmi rend jelen szerkezete, nem az örökösödési törvények, nem a tulajdonjog s nem a család viszony, hanem sok más, miről alább fogunk szólni.

A termelés terén az okszerű szorgalmatos, becsületes munkálkodásnak, takarékos fogyasztás mellett, kivált ha a munkálkodó szemei előtt tartja hazája érdekeit, természetes következménye a birtokgyarapodás, mely kedvező viszonyok közt firól fira szállván, igazságos uton nagybirtokká teheti a csak talpalatnyi földet, mostani társadalmi viszonyaink között is.

A feldolgozás terén az értelmes, szorgalmas, becsületes munkál-

kalkodásnak hasonló következményei vannak, s a kis iparosból nagy iparos, nagy gyáros válhatik, kivált ha szemei előtt tartotta hazája érdekeit.

Igy szintén a szétoztás a kereskedelem terén; néhány forinttal kezdett üzlet után nagy tőkebirtokos lehet a kereskedő a nélkül, hogy igazságtalan nyeresztkedést követett volna. A szerző pedig jogosan rendelkezhet vagyona felett.

Ezen pályák különben is nyitva állanak mindenki előtt s így az örökösödési törvények miatt nem vádolhatjuk igazságtalansággal a törvényhozást még akkor sem, ha egyes nagybirtokosok és tőkepénzesek találkoznak, kik visszaélnék hatalmukkal, helyzetök előnyeivel s e miatt nem mindenhol jutalmazza kellő siker a szép törekvéseket.

Jelentékenyebb igazságtalanságokat követtek el a fejedelmek, midőn hízolgók tanácsára nagy adományokkal jutalmazták a hízolgést, vagy a „vitészeget“ a szabadság ellen. Sérelmes igazságtalanságok keletkeztek a hűbériség virágzó korában. Ez azonban már, valahára lejárt s az általa okozott egyenetlenségeket csakhamar kiegyenlítheti a törvényhozás nyomában a szorgalmas munka és méltányosság, annnyival inkább, mert a könnyedén nyert vagyonok gyorsan elpusztulnak, kivált ha csak a henyesség, hűség és nyegleség jutalmazására szolgáltak.

Igy szintén a köznevelési czélokra adott azon vagyonok, melyeket némelyek kizárólag a felekezetség ápolására fordítottak, nem vonhatók el tovább is rendeltetési czéljoktól. Ezt kívánja a kor szelleme s a mely kormány ennek eleget tenni vonakodik, bukását készíti elő.

Bármily különböző alakzatok keletkeztek tehát akár egyesekre, akár egyneműly ugynevezett társadalmi osztályra nézve a közgazdaság mezején, ha azok az értelmes, szorgalmas és becsületes munkálkodás és takarékos fogyasztás eredményei, nem nevezhetők igazságtalanságoknak, nem törörendők el, sőt nem is korlátoztathatnak az igazság megsértése nélkül. Ha pedig a hűbériség és felekezetség eredményei? jogosan kívánhatjuk, hogy a törvényhozás ezen ferde jogforrásokat szabályozza. De mi jögon sem kívánhatjuk, hogy az értelmetlen és munkátlan pazarló emberek egyenlő mértékben élvezhessék e föld javait az értelmes, szorgalmas és takarékos emberekkel. Ez volna a legigaztalanabb egyenetlenség: az erkölcsi alapon állók és az azt nélkülözők közt.

Mi jögon követelhetné az igazságtalan, ravasz, önző ember, ki előbbre teszi maga csekély érdekeit az ország érdekeinek s mint mondják örömet fel tudná gyujtani szomszédja házáat, hogy annak tüze mellett ebédjét megfőzze, mi jögon követelhetne ily ember egyenlő javadalmazást azokkal, kik saját foglalkozásaikat összeköttetésben tartják s együttesen mozdítják elő a haza érdekeivel; szorgalmasan dolgoznak és takarékosan élnek?

Elvenni a becsületes, értelmes munkás keresetét s oda adni az önző, tudatlan, pazarló s rest embernek; ily igazságot nem szolgáltatathat az állam, mert ez a legnagyobb igazságtalanság volna. Azon külön-ségek tehát, melyek az említett erkölcsi alapon keletkeznek ember és ember közt, nem veszélyesek sőt hasznosak a társadalomra s kivált annak leggyaralóbb tagjaira nézve. Azok pedig, kik értelmes, becsületes, hazafias munkálkodásuk daczára is szegények maradtak s nélkülözik munkáik kellő díjaztatását, tévesen keresik bajaik orvoslását ama

társadalmi s közgazdasági alakulásokban, melyek az értelmes szorgalom és takarékosság útján keletkeztek.

Tévesen keresik az ily módon szerzett nagybirtokokban, gyár vagy tőkepénzben, mert ezek ha jól kezeltetnek, a legjobb kereseti forrást nyújtják a szegény munkakeresőknek.

Elkobozni s államilag kezelni az ily szerzeményeket, nemcsak merő igazságtalanság, de a legtévesebb gazdálkodás volna. Mert a „szerzők“ legjobb s gyakran épen csak ingyen kezelői, sőt rabjai föld, gyár s tőkebirtokuknak, kik ernyedetlen fáradaik gyümölcséből egymaguk takarékosan táplálkoznak; és százaknak, ezreknek nyújtanak biztos becsületes keresetet. Ezek kezelésénél az államkezelés sokkal drágább lenne és az állami kezelők erélye, mint ezt általában a gyakorlati eredmény az államjavaknál bizonyítja: a tulajdonosokéhoz képest mindig hátrányban áll.

Hibásak a nagybirtokosok csak akkor, ha nagybirtokaikat rosszul kezelik, elhanyagolják vagy jövedelmeiket nem jól használják fel, haszontalan hízélgőkre költik. Mely hiba azonban rendesen nyomban megbünteti magát, mert ezek telhetetlenek s a nagybirtokos csakhamar tönkre megy: földje, gyára, pénze értelmesebb, takarékosabb kezekbe vándorolt át.

Mi azon, sok esetben indokolt panaszt illeti, hogy: a nagybirtokos nem fizeti kellően munkásait, t. i. nem fizeti a nyári munkaidőszak folytán oly mérvben, hogy kellő ellátást biztosíthatnának megtakarított feleslegeiből a téli munkahiány napjaira. Vagy hogy: a gyáros nem díjazza kellően munkásait, a tőkepénzes pedig nagy kamatokat kíván stb. A birtokosnak, gyárosnak és tőkepénzesnek is megvannak saját mentségeik, illetőleg panaszaik.

A birtokos rendesen panaszkodik az iparosokra és gyárosokra, hogy drágán adják czikkeiket. Panaszkodhatik a tőkepénzesre, hogy sok kamatot, végre a kormányra, hogy sok adót követel.

A gyáros viszont panaszkodik a termelőre, hogy drágán adja terményeit, holott ez, az idők mostoha járásával is mentheti magát. Panaszkodik a tőkepénzesre, hogy nagy kamatot, a kormányra, hogy sok adót kíván s panaszkodhatik a nagy közönségre, mely tájékozhatlansága miatt könnyen mellőzi a jó, czélszerű, szilárd gyártmányokat haszontalan czikkeikért.

A tőkepénzes viszont panaszkodik a termelőre, hogy drágán adja terményeit s a gyárosra, hogy drágán adja iparczikkeit s így indokolja a kamatok magas voltát.

Eme kölcsönös panasznak nincs vége-hossza. Ezen azonban az állam, a törvényhozás nem segíthet.

Nem határozhatja meg a törvényhozás jogosan sem a termények, sem a gyártmányok árát, sem a kölcsönpénz kamatlábát, sem a munkatételek díját. Nem mondhatja a termelőnek: „nem szabad terményeidért több mint ennyit és ennyit kívánni.“ A termelő azt felelheti: „nekem ez tulajdonom, ebben én parancsolok.“ Sőt azt is mondhatja: „nekem ez többbe került mint mennyit a törvény meg akar állapítani — s így igazságtalanság volna az árszabályozás.“

Ezt mondhatja az iparos is. Megkísérlette az iparczikkeik értékének meghatározását Európa minden állama; legszigorubb, legaprólé-

kosabb szabályokat alkottak e század elején Magyarország megyéi, melyek közt Abaujmegye tünt ki sokoldalú aprólékos rendszabályai által; és a következőképen mutatja, hogy előlték velök iparunkat s kereskedelmünket.

Mint a termelőknek nem úgy viszont a fogyasztóknak sem mondhatja a törvényhozás, hogy ti ennyi s ennyi pénzt tartoztok ezen és ezen terményért vagy gyártmányért adni. Nem mondhatja a gyárosoknak, ti ennyit s ennyit tartoztok egy-egy órai munkáért fizetni.

A termelők s fogyasztók, a munkások s munkaadók közötti szabad vásár, mondhatnók szabad huzavonás jelentékeny ösztöne, fokozója a szorgalomnak s takarékoságnak, mely két erkölcsi tulajdon nélkül nem élhet meg az egyes ember, nem állhat fenn a társadalom.

Ugyanezen elv, ezen szabad adás-vevés elve: áll a tőkepenzések és hitelezőikre.

Azt mondják a jószívű socialisták, hogy ez vak sorsjátékává teszi a szegény embert, a szegény munkást. Hogy rabszolgájává teszi a munkakeresőt a munkaadónak, s a kölcsönt-keresőt a tőkepenzesnek. De nem úgy áll a dolog.

A munkaadó a munkásra, a tőkepenzes a hitelezőre ép úgy reá van szorulva, mint a munkás a munkaadóra, a hitelező a tőkepenzesre — ha rendes, „becsületes“ jövedelmet akar élvezni vagyona s tőkéje után. A munkások szintén rabszolgájukká tehetik a munkaadót s a hitelezők a tőkepenzest: ha nincs, ki a kívánt munkát olcsóbban megtegye, vagy nincs, ki a kívánt tőkéért magasabb kamatot adjon. De a tapasztalat mutatja, hogy ilyen legtöbb esetben könnyen találkozik.

A socialisták és communisták vak sorsjáték lapdjának tartják a munkás életét, tehetségeit, mert hiszen: nincs kényszerítve a tulajdonos, hogy a kívánt „méltányos díjt“ megadja. De a tapasztalat bizonyítja, hogy ha egyik nem, a másik, a harmadik ezt mégis megajánlja s így az uzsorás visszaélés csak kivétel.

Isteni gondviselésnek mondhatjuk azt, hogy ez így van; hogy az ajánlat és kereslet közt legtöbb esetben méltányosan megkötetik az egyezés.

Igy jött létre, így állapotott meg a termények, gyártmányok szükségesebb cikkeire nézve bizonyos ár, bizonyos árfolyam, mely kivált Európában már nincs valamely rendkívüli hullámzatnak alávetve s ha mégis néha némely cikkekre, némely munkára nézve a kereslet oly csekély, hogy azt tulajdonosa méltó értékén alól kénytelen adni? ez oly kivételes eset, mely miatt az összes szerkezetet lerontani, az összes szerkezetet felforgatni s a százados tapasztalatok s ösztönszerű tapintat nyomán előállott organicus viszonyokat valamely mesterséges arányosítási kísérletekkel helyettesíteni vétek volna, mely által társadalmunk rendszerét, a közgazdaságtan mezein kifejlődött szerves társadalmi rendszert végkép megronthatnánk.

Társadalmi bajaink tehát, melyeket a socialisták és communisták a birtokegyenetlenségben, az örökösödési törvényekben vagy épen a tulajdonjogban s családi viszonyokban s ezek alapján keletkezett intézményekben keresnek, más forrásokból erednek. S miután eme források jelentékenyen megzavarják közgazdasági viszonyainkat, és akadályoz-

zák közanyagi gyarapodásunkat, kell, hogy itt velök tüzetesebben foglalkozzunk.

2. §. Társadalmi bajaink forrásai.

A társadalmi rend, mint láttuk, természet szerint a családviszonyokon, a tulajdonjog s személy és vagyonbiztonság alapján keletkezett. Ez alapon bármily különségek álltak elő a termelés, a feldolgozás és szétosztás mezején ember és ember közt, bármily társadalmi alakzatok, törvények és intézmények jöttek létre az államban, azokat egészségteleneknek, bajaink tulajdonképeni forrásainak nem tarthatjuk, kivált ha a társadalomban nem hiányzik az általános erkölcsi alap: az értelmes, becsületes munkásság és honszeretet.

A társadalmi rend azonban nem csupán természetes keletkezése alapján fejlődött; mert megzavarta fejlődését több idegen tényező, melyek nem csupán közgazdasági, hanem erkölcsi szempontokból is méltánytalan különégeket tettek ember és ember közt s méltánytalanul osztották meg a föld javait.

Ily veszélyes tényező volt társadalmi rendünk irányában Európaszerte 1) az ököljog, vagy mint most nevezik: fegyverjog, mely nem az értelmes szorgalom, nem a becsületeség vagy igazságszeretet és takarékosság, nem is a honszeretet alapján mérte s osztogatta érdemeit és javait, kitüntetéseit és kiválóságait, hanem az erőjog alapján, gyakran személyes szeszélyek nyomán. Az ököljog oly viszonyokat idézett elő az erősb és gyengébb, az úr és szolga, a gazdag és szegény közt, melyek az igazsággal meg nem férnek. Ezekből alakult a feudalizmus rendszere, mely az ököljogra alapította a birtokjogot; kiváltságokat osztogatott a szolgai hízolgóknek, hatalmassá tette az udvaroncokat s minden jogot megvont a gyengéktől — a polgárságtól.

Nem terjeszkedhetünk itt ki mindazon viszonyok és intézmények ismertetésére, melyeket Európában s hazánkban is az ököljog vagy fegyver hozott létre. Legyen elég csak annyit megjegyeznünk, hogy Európa legműveltebb államai is hasztalan dicsekesznek még azzal, hogy a középkor barbar intézményeit teljesen megszüntették. Hasztalan dicsekesznek modern műveltségökkel, mert maga a folytonos „fegyveres béke“ megczáfolja ezen állításukat.

A „fegyveres béke“ elvonja a munkálkodástól a népek munkaerőjének javát, nem ismeri a takarékoság elveit, mert hatalmi céljának ezt is alá kell rendelnie s egymaga elég arra, hogy kétszeres adót mérjen a munkálkodó polgárok vállára, mint mennyi az ország kormányzásához kell.

Ennélfogva megzavarodik a fegyveres béke által: a termelés, a feldolgozás, a szétosztás és fogyasztás minden viszonya; megzavarodik a társadalmi rend azon természetes szervezete, miszerint kiki ösztönszerűleg keresné pályáját, kiki ösztönszerűleg képezné magát saját szakmájában, hogy az összes nemzeti nagy országos munkaerő oly arányokat, oly alakzatokat öltön, melyeknél fogva mindinkább kielégítheti egy ország saját szükségleteit: sőt mások részére is mindinkább úgy lép fel mint termelő, mint értékesítő, ki ezer meg ezer millió embererőt helyettesítő gépeivel sok más nép jólétét mozdíthatja elő.

2) Második főforrása bajainknak a vallásos érzületekhez vegyített,

a vallás eszméivel s érzelmeivel együtt nagy mérvben becsempészett s népszerűsített tudatlanság és babona. Ez szintén a középkor maradványa. Nagyrészt a legtisztább, a legmagasztosabb forrásból, a valásból keletkezett a babona. Ebből keletkezett a külső s belső háboruk átka... Mert a gyarló ember a felekezetességben kereste üdvét. Azt hitte, hogy az a legvallásosabb, legjobb erkölcsű ember, ki leginkább gyűlöli azon felekezeteket, melyekhez ő nem tartozik. Összetévesztette a buzgólkodást a türelmetlenséggel s kölcsönös keresztyéni szeretet helyett vagyis ennek ürügye alatt századokig üldözte egymást oly erővel, oly mindent áldozólag, hogy eme fonák „buzgólkodás“ miatt elhanyagolta a köznevelést, elhanyagolta a szakpályák művelését, sőt elhanyagolta saját földi, jelen világi állapotait s érdekeit.

Nagy csapás ez közgazdasági viszonyainkra még most is. Ez a népek szegény voltának főoka.

Az ököljognak, a babonásságnak természetes szüleménye a tudatlanság. A tudatlanság pedig az élihetetlenség, a keresetképtelenség szüőanyja és mint ilyen, folytonos kísértésnek teszi ki a becsületességet, az igazságszeretetet, mások tulajdona, személye és a törvények iránt.

Ily tájékozatlanul, tehetlenül s ily kísértéseknek kitéve: hogyan tarthatná szemei előtt hazája érdekeit számos egyes polgár, holott azokkal kapcsolatban, azokhoz képest kellene vinnie saját dolgait. S természetes, hogy a takarékosság törvényeit, a bevételek s kiadások súlyegyenzését, a kiadások sorozatának megállapítását sem képes kellően megtartani, követni.

Számtalan nyomornak forrásai ezen erkölcsi hibák, melyeket nem orvosolhatunk a vagyon vagy tőkepénz új felosztása, vagy az örökösödési törvények eltörlése által, miként azt a communisták kívánják, hanem az általános felvilágosultság, a közművelődés által, mely magukat a nyomor forrásait enyésztetnék el. Ne hódoljunk eme korszerűtlen formáknak a közéletben. Ne támogassuk a kiváltságokat, ne bóköljunk előttök, sőt tagadjuk meg a társadalom minden rétegében tőlük az érdemenfelüli kitüntetést. Tagadjuk meg szolgálatkészségünket a jogtalan kiváltságtól, midőn néha mégis reánk szorul: így álfénye nem tarthatja tovább fenn magát. Magyarországon 1848-ban a törvényhozás megtette a magát; kövessük e törvény szellemét. Tőlünk függ, hogy valósággá váljék.

3) Van még a nyomornak, társadalmunk bajainak Európaszerte egy átalános főforrása, mely az erő hatalom visszaéléseiből keletkezett, miszerint az erősb-nem, t. i. a finem, megvonja méltánylatát a női munkák díjazásától s a rabszolgaság egy nemébe sülyesztette a nőnemet, az azt megillető jogok megtagadása által.

Ez a nők jelenlegi állása a társadalomban. A közgazdaság, köztevékenység terén, a nők értelmes, becsületes munkálkodásuk s takarékoságuk mellett is csak kivételkép kereshetik meg élelmüket vagy családjuk élelmét s ruházatát, mivel a női munkák általában nincsenek méltányosan díjazva.

Nincsenek a női munkák kellően díjazva azonban azért, mert a nők nagyrésze nem nyer kellő kiképeztetést sőt jogosultságot sem számos, a női hivatással egybeférő pályára s így a nőnem átalában csak néhány-féle kézimunka-pályára tolakodván, melyen most már a gépek

is 10—15 pár kezét helyettesítenek: a kínálat sokkal túlhaladja a keresletet mindazon czikkekre nézve, melyeket ők előállíthatnak. Ily ferde viszonyokba jutott a nőnem az erőhatalom visszaélései, túlterjeszkedése miatt. És míg a nő, az anya ily ferde helyzetben van: mit várhatunk gyermekeiktől? kiknek ő a gondozója, oktatója, bálványa s kiknek igényei ellentállhatlan erővel vonják, kísértik a gyöngéd női szívet, hogy azokat minden áron kielégítse.

4) Ezen általános calamitásokon kívül, melyek társadalmi s közgazdasági viszonyainkat Európaszerte megzavarták, mert 1) a munka becsét s díját lenyomták, alárendelték a fegyverjognak; 2) a szorgalmat, iparkodást lehangolták, mert ennek gyümölcsseit a hatalmasak hadicéljaik kielégítésére fordították, vagy érdemtelenül osztogatták szét a hízolgők közt; 3) a köznövelést a gyakorlati élet teréről egészen elvonták, felekezeti célokra használták: növelésnek, tudományosságának nevezték azon meddő észbeli gyakorlatot, mely mint a tagfizcomításokkal járó tornászat: megtanítja a gyermeket arra, hogyan kell fején vagy kezén járnia, de nem tanítja meg, sőt alkalmatlanná tesz sokakat egész életen át arra, hogy kenyérkereső munkáikat kellően végezhessek. 4) Az anyák nagyrészt megfosztották keresetképességüktől, divatbábukká tették, ha módjuk nem lett volna is benne s elfordították azok szívet és izlését a hazai gazdasági s ipartermények élvezetétől, s még inkább ezen munkák vezetésétől, gyakorlásától; ezenfelül alkalmatlanná tették arra, hogy gyermekeiknek a társadalmi s közgazdasági közélet igényeivel összehangzó alapnevelést adhassanak volna.

Ezen általános calamitásokon kívül, melyeknek itt csak főbb ágazatait érinthettük, Magyarországra nézve volt még több rendbeli, melyeket itt szintén meg kell említenünk. Ilyen p. o. az, miszerint sajátos fekvése, politikai és társadalmi viszonyai következtében: sokkal nagyobb mérvben ki volt téve Ausztria befolyásának, mint Európa bármely önálló állama társországainak. És ezen befolyás hatályával arányosan korlátozott társadalmi s közgazdasági viszonyaink kellő korszerű fejlődése, mert Ausztria államférfiai és polgárai, egyenkint és összesen szakadatlanul azon munkálkodtak, hogy Magyarországot Ausztria gyarmatországává tegyék, melyekből ők könnyen és jól élhessenek.

Magyarországot ugyanis oly módon környezik az osztrák tartományok, hogy nekünk, kivált a vasutak keletkezése előtt, csak rajtuk keresztül lehetett egyenes összeköttetésbe lépni Európa műveltebb államaival. A nemzetközi csereviszonyt köztünk s ezen államok, illetőleg: Német-, Olasz-, Francia-, Angolország, Hollandia s Belgium közt régóta az osztráknémetek közvetítették az ő hasznukra. Az osztrák államférfiaknak pedig gondjuk volt rá, mert ettől függött egyrészt a hadsereg száma s élelmezése, hogy eme haszon ne legyen kevés, sőt kiterjedjen nemcsak az iparosok és kereskedőkre, hanem a lakosságra általában az által, hogy: a magyarországi termények, gazdasági állatok s állati termények az osztrák polgárok részére olcsók legyenek, Nyugat-Európa államaiba pedig tetemes költségek s akadályok nélkül ne mehessenek, sőt csakis az osztrák kereskedők által vitessenek ki; az iparcikkek viszont, melyeket Magyarországon kivált az előhaladt műveltségű aristocraticus, fényűző nemesség rendkívüli mérvben kedvelt

és fogyasztott, lehetősen drágák legyenek, de mindemellett is: egyrészt kereskedelmi, másrészt ipar-tőrekvéseink a folytonos pénzhiány miatt soha ne érhessenek oda, miszerint a távol külföldiekkel egyenes összeköttetésekbe jöhetnénk és még kevesebbé oda, hogy jelentékeny gyár-s iparvállalatokat létesíthetnénk.

Osztrák szomszédaink régóta elérték Magyarország ellenében ezen előnyöket oly mérvben, hogy most már, midőn a vámkorlátok lehullottak: az ipar s kereskedés és a fizetési eszközök főforrása mégis kizárólagosan az ő kezeikben maradt. Megmaradtak azon nemzetközi vám- és kereskedelmi szerződések, melyeket ők az osztrák ipar javára s a magyar terménykereskedés hátrányára kötöttek. Pedig oly országban, melynek legjelentékenyebb jövedelmi forrásait s az ország ipar s kereskedelmi igényeinek fedezését idegen testületek szabályozhatják: egészséges közgazdasági fejlődésről szó sem lehet.

Ugyanis Magyarországon az osztrák kereskedelmi s politikai tényezők összeműködése következtében: a termények ára évtizedek hosszú során keresztül mélyen az európai piaci árak színvonala alá nyomatott, mert azokat, ha rájuk az osztrák polgároknak szükségök nem volt, eladni épen sehogy sem lehetett. Azon általános elszegényedésnek pedig, mely ezen nyomott helyzetünkben napirenden volt, ki kellett hatnia a közgazdasági, sőt a társadalmi viszonyok megzavarására is, annyival inkább, mert ha termésünk hiányzott, de a szomszédoknak kellett: ők idejekorán összevásárolták azokat olcsó áron. És ekkor ő náluk ugyan nem pusztított az inség, de nálunk rögtön óriási mérvet ért a gabonák ára s vele együtt az éhhalál. — Így néha kétszeres — háromszoros áron vettük vissza eladott terményeinket, vagy egymást rontottuk meg a rendkívül túlszigázott árakkal. Az inség pedig annyival inkább pusztított nálunk, mert kellő mennyiségű és minőségű forgó pénz mondhatni századokon keresztül csak igen ritkán volt az országban.

Csupán a buzaneműek árfolyamára vetünk egy pillantást, melyek különben is szabályozzák nemcsak a többi liszttermények, hanem egyrészből még a hús- és szőlő-árát is.

A búza ára a fővárosi piacokon ausztriai mérőnkint osztrák értékben kifejezve: 1819-ben 120 kr; 1820-ban 140 kr; 1822-ben 135 krig nyomatott alá s tekintve az időszakonként beállt áremelkedést, ezen 5 éven át a középár csak 202 kr. volt.

Továbbá az 1826-ik évi átlag már csak 123 kr; 1829. végén és 1830. elején a középár csak 150—160 kr; 1829-től 33-ig az évi átlag 251 kr; 1834-iki átlag 249 kr; 1836. tavaszán a buza ismét csak 150—160 kr; 1837. év vége felé és 1838. elején 120—130 kr (!) ugy, hogy a két évi átlag csak 161—163 kr; 1839-iki átlag 204 kr; 1843—44. évi átlag csak 164 kr; 1845. első felében szintén csak 160—170 kr. volt egy-egy a. mérő buza, midőn ára egyszerre 280. s végre 410 krra emelkedett; 1847. év telén 450 kr; nyarán pedig 700—750 kr. volt, midőn t. i. a rendkívüli esős nyár országszerte elrontotta a vetéseket; a kereskedők pedig szokás szerint még télben s tavasszal több gabonát foglaltak le, mint mennyi termett; 1848-ban az évi átlag már ismét csak 314 kr; 1849-ben pedig 318 kr. volt.

Ekkor az osztrákok Magyarországot kezdték úgy tekinteni, mint

saját jószágukat. Régi politikai elv volt: csak annyi közgazdasági vagy kereskedelmi előnyben részesíteni Magyarországot, mennyinek aequivalensét politikai jogokban feláldozni képesek vagyunk: miután Magyarország politikailag létezni megszűnt, lassacskán mindinkább részesített azon előnyökben, melyekre mint „osztrák tartomány“ a többiekkel együtt igényt tarthatott.

A termények ára tehát azóta magasabb volt, a közlekedés megkönnyítettett; több pénz folyt az országba már csak a hivatalnoki seregek tartására is stb. s így a buza ára 1850-ben általában 310 kr; 1851. 298 kr; 1852. 363 kr; 1853. 419 kr; 1854-ben 689 kr. volt. Ekkor azonban Ausztriában jó termések kezdtek mutatkozni s búzánk ára folytonosan alább szállt, úgy hogy 1857-ben már 260 krra esett s a buza átlagos ára csak 333 kr volt. Visszaesett ismét időszakonként 1859-ben 300 krra; 1862-ben 400 krra; 1864–65-ben 270–280 krra; 1865-ben az évi átlag 303 kr. volt, mely 1866. közepéig tartott, ekkor azonban a háborús idők miatt felugrott 700 krra, de csakhamar visszaesett 500 krra; 1868-ban 650 krról leszállt félév alatt 390 krra; azóta visszament s felemelkedett 600–700–800–850 krra, mert elvégre is most már sem nekünk, sem az osztrákoknak nincs kielégítő termésünk s a pénzvizonyok általában megzavarodtak.

Ily árhullámzat közt, minduntalan változó értékű fizetési eszközökkel élve, melyek a század elején ismét és ismét devalváltattak, mostanában pedig a disagio napi hullámzata alá vannak vetve: rendes háztartást viinni, évekre előre számvetéseket tenni még egyes embereknek sem lehetett és nem lehet. Egyes kis állam, minővé Ausztria mostanában leolvadt, a legjobb szándék mellett sem képes egy termelő ország minden igényeit kielégíteni. Ennek szabadpiaczkell Európa minden államaiban, hol terményeit eladhassa, habár szomszédjának épen nem kell is, és honnan iparczikkeit olcsóan vásárolhassa, habár szomszédja drága iparczikkeivel szívesen elhalmozná. Ezen szabadmozgás, szabadpiaczkellő összeköttetés-hiánya fejtotta el közgazdaságunk életének csiráit. Austria egymaga nem elégséges arra, hogy minket feltartson rossz években is.

Kétséget sem szenved, hogy Európa nemzetsaládai közül lett kizáratásunk, a kereskedelmi s iparpályák elhanyagolása s így közgazdasági életünk pangása nagyrésztben saját hanyagságunknak tulajdonítható. De itt nem keressük az okokat. Annyi bizonyos, hogy az ország folytonosan pénzsűkiben nyomorgott; nélkülözte kereskedelmi összeköttetései hiánya miatt mostoha években a kenyérnek valót is, holott máskor termése felerészét sem bírta eladni. Bizonyos, hogy közgazdasági romlott viszonyaink hasonló viszonyokat idéztek elő a társadalomban; vagyis pénz s iparszegénységünk egyik főforrása azon bajoknak, melyeket orvosolnunk kell részint a törvényhozás, részint a társadalom útján.

5) Nem másnak, mint folytonosan nyomott közgazdasági s pénzvizonyainknak tulajdoníthatjuk, hogy azon 250–300 ezer kiváltságos család, mely a magyar nemzetet és államot képviselte, minél inkább hódolt a nyugot-európai külműveltségnek, divatnak: annál inkább zsarnokává lett a földművelő népek.

Megőrizte ugyan az ország jogait, alkotmányát, önkormányzatát; de az adót a „pór-népre“ vetette; földjeit urbéreseivel műveltette,

kiket végre mindenféle munkákra használt, míg önmaga munka nélkül akart élni, uraságnak tartotta a gazdálkodást, holott ez egyik legnehezebb munka, ha okszerűen vitetik.

Az ország nyomott, a nemzetközi kereskedelemből kizárt helyzete kifolyásának tulajdoníthatjuk, hogy a kiváltságos osztály, folytonos pénzsűkiben szenvedvén, de egyszersmind földbirtokától sem akarván megválni, oly törvényeket alkotott, melyek a földbirtok birói uton eladását is lehetlenné tették. Ez által azonban a „nemes“ tulajdonkép csak haszonélvezőjévé vált a birtokrésznek, mely az egész családot illette, s így folytonos surlódásba jutott hitelezőivel és vevőivel, kiktől a birtokot egy-egy rokon bármikor visszaperelhette.

Ez az ősiség — aviticitas — joga, melynek közgazdaságunkra s társadalmunkra végtelen káros voltát felesleg volna elemezgetnünk. Gyűlöletes ellentétbe hozta ez a nemes osztályt a nemnemesekekkel, kiknek nem volt joguk nemesi birtokot szerezni. A nemest viszont kis királylyá tette, ki aztán minden áron igyekezett kárpótlást szerezni azon hátrányokért, melyeket nemzetközi viszonyaink elferdülése, háttérbeszorításunk következtében országszerte szenvedtünk.

Ily törekvés volt az, midőn a „nemes osztály“ mint „megye“, beleavatkozott az iparcikkek ára szabályzásába; évnegyedenként szabályozta a hús árát; kiváltságosan gyakorolta az italmérés jogát, kizárólagosan a vadászatot, halászatot stb., mely mind a „földbirtokhoz“, az ősiséghez tartozott.

Az 1836., aztán 1840—43—48-iki törvények legnagyobb részben megszüntették ezen kiváltságokat. De azon közgazdasági s társadalmi bajok, melyek ezekből származtak, még most is nagy mérvben tartanak, annyiival inkább, mert maga e kiváltságok megszüntetése nem kellő rendben következett s maga a megszüntetés modora nagyrészt tönkre tette ama 250—300 ezer családot, melynek pedig Magyarország jogi alkotmánya s közművelődése szempontjából nemzeti létünkben oly jelentősége s hivatása van, melyet helyette még most sem képes pótolni azon elem, melynek érdekében a kiváltságok megszüntetése történt.

Megrontotta vagyonilag a volt kiváltságos osztályt elsőben is a váltótörvények rögtöni behozatala, önálló bankrendszer, kellő fizetési eszközök nélkül, miszerint hitelt könnyen kaphatott, de ha egyszer pénzét kiadta vagy földbe fektette, fizetni képtelen volt — mert a föld nem tartja jótéteményei osztogatását a rövid lejáratu váltók terminusaihoz. Azután megrontotta ezen osztályt az urbériség oly módon elengedése, illetőleg megváltása, miszerint a váltságból kellő hasznot nem láthatott, birtokait fel nem szerelhette; a váltságon csak a közvetítő tőzsde-kereskedők nyertek és nyernek, holott a teher még most is felül halad 200 milliót stb. Pedig köztudomású dolog, hogy a szegénység, a nyomor ezer meg ezer bűn, gyarlóság és visszaélés okozója és tápláló forrása.

6) Számos forrását találhatnók még közgazdasági s társadalmi bajainknak az 1867-ben tíz évre kötött állami szerződésekben, törvényekben. De mint már említők, nem akarjuk most ezeket feszegetni. Országszerte nagyon sokan azon meggyőződésben élnek, hogy az 1867. közjogi törvények alapján kellően kifejtethetjük társadalmi s közgazdasági életünket: vagyonossá tehetjük az országot. E sorok írója ellenkező

meggyőződésben él. Különben a lefolyt 6 év ugyan napról-napra fenyegetőbb alakban mutatja fel e szerződés következményeit: de a polgárság minden rétegét még nem járták át eme bajok eléggé arra, hogy egy szívvel lélekkel ítéletet mondjon az 1867-iki közjogi szerződések felett. Ennek ideje ugyanis a 9-ik évben jön el. Kísérje tehát figyelemmel mindenki addig; de e közben lásson hozzá, hogy az 1867-iki törvények által felállított korlátokon belől, minden tőle telhető eszközökkel fejleszse közgazdasági életünket.

3. §. *A törvényhozás feladatai a bajok orvoslása végett.*

Az ököljog, a feudalismus maradványainak eltörlését régóta célul tűzte már az európai parlamentáris törvényhozás, melynek mint a népképviselőlet alapján működő testületnek, a közkifejlődés, közanyagi gyarapodás s köztevékenység elé tolult akadályokat elhárítania természetes hivatása, egyrészt azért, hogy a képviseltek anyagi javait, másrészt azért, hogy az állam bevételeit gyarapítsa.

A népképviselőti törvényhozás azonban eme határozott irányzata daczára még mai napig is keveset tett, vagy ha azt, mit tett, soknak nevezzük, azt kell mondanunk, bár sokat tett, még mindig nagyon távol van teendői befejezésétől. Ezelőtt ugyanis századokig egyik főgondja volt a törvényhozásnak mesterséges társadalmi osztályokat hozni létre, ezeket kiváltságokkal, javadalmakkal ellátni örök időkre, mi sok surlódásnak, sok igazságtalanságnak lett forrása, s e források még maig sincsenek teljesen kiapasztva. Kivált az államférfiak, kik a gondviselést akarták kezükbe venni, vagy közvetíteni, oly kevés tisztelettel viseltettek egymás személye és vagyona, egymás szerződésileg megállapított jogai s így saját szerződéseik iránt is, hogy azokat minduntalan háborgatták, megszegték s így békétlenséget, háborukat idéztek elő, melyek legkevésbé igazságosan intézték el a felmerült kérdéseket, s az ily módon elintézett alapon a legigazságtalanabb osztályokat csinálták a tényezők és nemtényezők közt. Ezen berendezésben azonban meg kellett nyugodnia a vesztes félnek, legalább addig, míg erejét egy újabb küzdelemhez vissza nem nyerte, mikor aztán a harc újra kezdődött.

Hogyan fejlődhetek volna ily küzdelmek közt kellően ki a közgazdasági viszonyok, melyek jelentőségét, kivált az államférfiak, illetőleg a harczfiak, kik minduntalan kardjukat csapkodják, ha valamely gazdasági érdek méltánylásáról van szó, eddigelé figyelemre is alig méltatták.

A népképviselőti törvényhozásnak azonban, mint említők, természet szerű feladata, hogy a közgazdasági érdekeket szem előtt tartsa, rendet, takarékoskosságot hozzon be az államháztartásba s kellő arányokat alapítson meg az államkiadások egyes tételei, ágazatai, osztályai közt. És ha némely államférfiak még most is nyugtalankodnak s nem akarják tiszteletben tartani azt, mit másoktól tiszteletben tartatni követelőleg parancsolnak, t. i. a személy- és vagyonbiztonságot: a törvényhozás feladata, hogy közbelépjen s ne engedje egyes érdek, egyes szeszély követeléseit alá rendelni az összérdeket.

Nemcsak egyes országok, de Európa összes törvényhozási testületeinek gondviselősszerű feladata ez, mert a feudalismus, a fegyverjog tévtanait, ha t. i. a társadalom terén a polgárság nagyobb része szintén

kellő kifejezést ad a még létező jogtalanságok s igaztalanságok iránt: csakis az összes parlamentek egy célra működése szállíthatja le kellő értékére. Ha ez megtörténne, azonnal megszűnnék társadalmi és közgazdasági és államháztartási bajaink legjelentékenyebb forrása, az állandó fegyveres béke, a több milliónyi, folyvást fegyverben, folyvást talpon álló sorhadseregek tartása. Mi a másik főforrást illeti:

Különben is mindnyájunknak közös ellenségünk a tudatlanság, a sokféle babona, a sokféle balítélet és téveszme. Ezek kiirtását szintén régóta céljául tűzte már ki a népképviselői törvényhozás, de kevés sikerrel, mert iskolákat állítani, tanítókat képezni milliók számára s oly kiképztetést nyújtani az ország minden polgárának, minden lakosának, hogy annál fogva vagyontalan létére is becsülettel megélhessen, valóban óriási feladat, mely csak annyi pénzért igényelne néhány évig, mint egy hadsereg.

Pedig vagyont, adót kívánni attól, kinek az ehhez kellő eszközöket beszereznie az állam még csak segélyt sem nyújtott, nem volna méltányos dolog.

Belátták azt Európa parlamentjei s azért hangoztatják mindinkább követelőleg a népneveltetést, a szakoktatást, a tanító erők kiképzését s általában a serdülő ifjúság munka- s keresetképessé növeltetését.

Ezt elvárhatja, követelheti az államtól annak minden tagja, s ha javára fordítja az állam eme jótékonyosságát, akkor nem leendő szüksége annak segélyére, mint mikép a socialisták tervezik.

A törvényhozás második fő feladata tehát, hogy a közoktatást a közszükséglet alapján ujonszervezze. Közgazdasági érdekeinket, melyeket a közoktatás eddig mellőzött, kivált az elemi iskolákban figyelembe vegye s illetőleg az e tárgyban hozott több rendbeli üdvös törvényeket haladék nélkül életbe léptesse — habár kölcsönpénzzel.

A törvényhozás első feladatánál t. i. a közbéke biztosításánál semmivel sem jelentéktlenebb eme második feladata: a közoktatás oda emelése, hogy a békés polgárság kellő értelmi és kézi képzettséggel lépjen működési pályájára, a termelés, a feldolgozás és szétosztás különféle pályáira. Szükséges, hogy már az iskolákban tájékozást nyerjen mindenki az ország termelési és fogyasztási viszonyairól. Tájékozást nyerjen arról: mit, mennyit termelünk; mit mennyit fogyasztunk; minő s mennyi gazdasági és iparcikkeket hozunk külföldről vagy viszünk ki külföldre s így tájékozást nyerhessen egyszersmind arról is, mily termelési vagy ipar vagy kereskedelmi ágazatok vannak kellően betöltve, melyek vannak feltöltömve, melyek hiányosak? Ezen előismeretek nyomán óvakodhatik a munkakereső attól, nehogy a tengerbe vizet vigyen, t. i. oly termelési vagy iparág művelésére fordítsa erejét, mely talán máris túllevén tömve, hálás nem lehet. Hanem inkább azokban képezze ki magát vagy képeztesse gyermekeit, melyek el vannak hanyagolva, vagy épen üresek, de mindamellett olyanok, melyek az élet valódi szükségleteinek kielégítésére céloznak, t. i. oly cikkek termelésére vagy gyártására szorítkoznak, melyeket országszerte szükségelünk, melyeket drága pénzen veszünk külföldről, holott önmagunk hozhatnánk létre.

Van még a törvényhozásnak egy jelentékeny feladata, melynek

teljesedése nélkül hiában a béke, hiában a szakoktatás és hiában a békés, értelmes, szorgalmas munkálkodás, mert mindezek mellett sem elégíthetjük ki az ország igényeit, saját termelésünk saját iparunk által.

Ez országunk, hazánk, érdekeink megóvása más országok és kívált a mi közgazdasági s társadalmi viszonyainkra döntő befolyást gyakorló Ausztria törvényhozóinak, termelőinek, iparosainak s kereskedőinek stb. szándékos nyomásától, nehogy azok a közösség alapján: saját hazánk iparát s kereskedelmét némely előnyeik, előjogaik segítségével elnyomják, sőt a termelést is jutalom nélküli munkává tegyék. Ily előnyökkel bírnak Magyarország irányában az osztrák kereskedők s iparosok az által, hogy ők olcsóbb pénzzel dolgozván, önálló bankintézetekkel bírván, maguk részére olcsón vásárolhatják be nyersterményeinket s nekünk drágán adják vissza mit felgyártani sziveskedtek, mert nekünk pénzünk nincs s így velünk úgy bánhatnak, mint ők akarják.

A törvényhozás multhatlan feladata tehát hazánkban, hogy forgalmi pénzünk minősége s mennyisége szabályzását ne engedje Austria bankintézetei kezébe továbbra át. Feladata pénzrendszerünk, pénzügyünk mindinkább önállósítása az államháztartásban is, hogy jövedelmünk java-része ne vitessék idegen országokba, hanem a hazai termelés, a hazai ipar és kereskedelem táplálására szolgáljon.

Annak, hogy hazánkban a gazdálkodást csak bérbirtoknak tekintheti a tulajdonos és hogy az ipar legszükségesebb ágai kellő kifejlődést nem nyerhetnek, főoka a tökehiány, a drága kamatláb vagyis idegen pénz, mely ha kölcsönkép behozatik, nem nekünk használ, nem nekünk adja kamatait.

Pedig hogy Magyarországon a közönséges iparpályák nagyrésze a legszebb és legbiztosabb jövedelmi forrást biztosíthatná vagyontalan, de értelmes munkásaiknak, onnan is világos, hogy számos külföldi gyárnak legszebb és legbiztosabb jövedelme az, mit Magyarországról kap, többnyire az innen vitt termények felgyártásaért.

Igy vagyunk kivált a vasneműekkel, melyeket gépekké nem gyártunk, melyek nyers vagy félig feldolgozott állapotban adatnak el olcsó pénzért, holott a gépeket, eszközöket s aczélluxus-cikkeket (gombok, lánczok stb.) tízszeres árukon szerezzük meg. Így vagyunk továbbá a gyapju-, len- és kenderneműekkel, melyeket nem fonunk, nem szövünk, nem dolgozunk fel, holott nagyban fogyasztunk feldolgozott állapotban. Így vagyunk szintén a bőrneműekkel és az ezek kikészítéséhez kellő anyagokkal. Így vagyunk szintén faneműekkel, melyeket nyers állapotban, feldolgozatlanul adunk el s drágán vásárolunk vissza gyártott alakban.

Gazdasági terményeink értékesítése az őrlés, az olajjütés, cukor és szesztermelés óriási jövedelmeket hozhatna, de évek óta teljesen leverve hever egyrészt azért, mert az osztrák rendszer vagyis beolvasztási törekvés kedvéért rendkívül magas adókkal van terhelve, másrészt azért, mert nem juthatunk oly olcsó pénzhez, mint juthatnak Ausztria iparosai, kik eme nagy adó mellett is megélhetnek, sőt meggazdagodnak, mert hiszen ők termelnek számunkra cukrot, ők gyártják fel olajnövényeinket s jó vásárt csinálnak gyártmányaikkal Magyarországon, előnyeiknél, pénzintézeteik készséges támogatásánál fogva.

Az említett főfeladatokon kívül még számos más feladatai vannak a törvényhozásnak, melyek által mindinkább lehetővé teheti, hogy a szegényebb munkáosztály önmaga legyen szerencséjének Kovácsa. Ezekről tehát tüzetesebben kell szólnunk.

MÁSODIK FEJEZET.

A törvényhozás több feladata társadalmi és közgazdasági életünk iránt.

1. §. A társadalmi s közgazdasági érdekek közössége.

A társadalom egy nagy család, az ország területe egy nagy gazdaság, melyben eme nagy család tagjai kell, hogy egymás érdekeit szem előtt tartva folytassák ezer meg ezerféle munkálkodásukat, gazdálkodásukat, ipar- s kereskedelmüket. És minél nagyobb, minél szebb összehangzásban működnek, annál szilárdabb a társadalmi rend. Mert mint említők, bármily különbségek állottak elő ember és ember közt a közgazdaság mezején, az értelmes, becsületes munkálkodás alapján, azok nem ártalmasak, nem sérelmesek az egyesekre nézve. Annyival inkább nem, mert kevés kivétellel a nagy birtok, a nagy gyár és a nagy tőke egyesek kezében csak arra használtatik fel, hogy számos értelmes, szorgalmas, becsületes polgártársaknak nyujthassanak keresetmódot, élelmet és kényelmet. Holott, ha eme nagy tulajdonokat egyenlőképp megosztottuk volna, mindnyájan szegények volnánk egyenkint, sőt oly kevés föld, oly kevés gazdasági állat, oly kevés pénz jutna egy-egy főre, hogy nem élhetnénk meg oly számosan, mint most. Ezt a statisztikai adatok alapján számtanilag be lehet bizonyítani.

A boldogulni vágyó gyarló ember különben is ösztönszerűleg keresi a társulást, hogy egymás kezére dolgozhasson s könnyen megtalálja a helyes arányokat teendőire s munkakörére nézve az ország közszükségletei irányában is. Helyes közgazdasági arányokon pedig, mint említők, csakis helyes társadalmi alakzatok jönnek létre s mint minden organikus képződés irányában, úgy a társadalmi és közgazdasági alakulások irányában is leghelyesebben jár el a kormány és törvényhozás, ha be nem avatkozik, ha csupán azon akadályok elhárítására szorítkozik, melyek a szabad mozgást s szabad alakulást korlátozzák.

Helyes közgazdasági arányok helyes és szilárd társadalmi alakzatokat hoznak létre. De épen ezen szoros összefüggésnél fogva a helytelen közgazdasági arányok könnyen megzavarják a társadalmi rendet és viszont a mesterkélt társadalmi alakzatok megzavarják a közgazdasági rendet, a köztevékenységet. A hol tehát a korona vagy a törvényhozás mesterkélt társadalmi rendeket állapít meg, melyek lételet nagybirtokokkal, pénzzel, hatalommal, kiváltságokkal biztosítja: egyaránt megzavarodik a társadalmi s közgazdasági rend. A kiváltságoltak gazdasága irigységet kelt számtalanokban, annyival inkább, mert azoknak kell dolgozniuk, a kik háttérben maradtak. A kiváltságok, egyik osztályt urrá teszik, a másikat szolgaságba süllyesztenek.

A kormánynak s törvényhozásnak szem előtt kell tartania, hogy a

társadalmi rend erkölcsi alapja: a becsületes, értelmes munkálkodás és szigorú takarékoság a hon és társadalom érdekeinek szemmel tartása mellett. Ugyanez természetes alapja a közgazdasági életnek is. Ez azon erkölcsi alap, melyen legbiztosabban javíthatja önsorsát a szegény munkásosztály, kivált társulás útján. De mihelyt ezen alapba erőszakos kezekkel belenyúl valamely hatalom, jutalmak, kiváltságok osztogatása által, azonnal megrendül a hit, a közbizalom ezen alap tartósságában s ezek rohannak érdemeket színelni, melyek alapján érdemetlenül jutalmat vagy kiváltságot nyerjenek, míg viszont ezek, százezrek elvesztik kedvüket a szorgalmas munkálkodástól, a szigorú takarékoságtól s könnyen elébe teszik saját érdekeiket a közérdekeknek.

Innen van, hogy számos népek és nemzetek a legáldottabb talajon, a legáldottabb éghajlat alatt is szegények, nagyrészt tunyák, kedvetlenek maradnak Európában s Ázsiában, míg ott, hol kiváltságok nincsenek u. m. Északamerikában, óriási mérvet öltött a köztevékenység. Óriási eredményeket hozott létre a közgazdaság terén néhány évtized alatt a nép ösztönszerűleg; és a társadalmi rend oly egészséges, oly szilárd alapokon nyugszik, minővel a világ más államai nem dicsekedhetnek. Természetes, mert ösztönét kiki szabadon követve alkalmaztatta be a közgazdaság s köztevékenység műszervébe; s az egészséges közgazdasági szervezetben egészséges társadalmi viszonyok keletkeztek.

Felbonthatlan érdekesség létezik tehát a közgazdasági s társadalmi rend közt, melyek alakulását nem lehet, nem szabad mesterkéltségek, szabályok által vezérelni. Szabad földbirtok, szabad ipar s szabad kereskedelem belföldön s a külföld irányában: ez azon eszménykép, mely után törekednünk kell, hogy a társadalmi rendet minden rázkódástól megóvjuk.

Egyes társulatok kiváltságosításával, segélyezésével épen oly zavart, oly igazságtalanságot vihet véghez a törvényhozás, mint egyes mesterkéltségek társadalmi kiváltságok teremtésével. A kiváltságoltak, kivált ha segélyt is élveznek, megszűnnek szorgalmasak és takarékosak lenni, sőt oly tág fogalmakat nyernek a becsületességről is, miszerint gazdag társulatok is segélyt koldulnak, kimutatják, hogy segélyre van szükségük még akkor is, midőn vagyoniilag nagyban gyarapodtak s oly osztalékot nyújthattak részvényeseiknek s kivált a kiváltságot kieszközlő bizottságoknak, minőt mások a legerélyesebb szorgalom és takarékoság mellett sem remélhetnek. Ily testületek, ily osztályok kifoghatlan forrásai a társadalmi bajoknak.

Béke-, személy- és vagyonbiztonság, gyors igazságszolgáltatás mellett: a társadalmi s közgazdasági tevékenység legjobb mesterük, vezetőjük önmaguknak; legjobb összehangzásban vannak egymással s leginkább előmozdithatják közös érdekeiket. De munkában sokat segíthet mégis a törvényhozás.

2. §. *Elvek ezen érdekek együttes előmozdítása iránt: a törvényhozás által.*

A társadalmi és közgazdasági élet fejlődésének jelentékeny országos akadályai vannak. minő főképp: a közlekedési s közmívelődési eszközök s intézmények hiányai, melyeket csak országosan, egyesült erővel győzhetünk le.

Ezen akadályokat nagyrészen legyőzheti a törvényhozás a nélkül, hogy intézkedései által a köztevékenységet s egyéni szabadságot korlátozná, sőt inkább elősegíti mind a kettőt. A közlekedési eszközök s közmívelődési intézetek létrehozása, muzeumok állítása, versenyek, tárlatok rendezése, a szükséges statisztikai adatok egybegyűjtése s közrebocsátása, jó tanácsai, ellenőrködése stb. által ugyanis legkevésbé sem korlátozza sőt, csakis fokozhatja köztevékenységünket.

a) A köztevékenység mezején, hazánkban első rendben ott találjuk még most is azon akadályok nagyrészét, melyek őseink bejövetelekor már léteztek u. m. a százakra menő szabadon rakoncátlanokodó folyókat, az áthidalatlan négy főfolyamot nagyrészt szabályzatlanul, a feneketlen mocsárokat, mértföldekre terjedő árvizeket, feneketlen közutakat stb., melyek szabályzása egyrészben ugyan az ottani birtokosokat, lakosokat illeti, másrészben azonban országos munka, melyhez hozzá kell járulni segélyadományaival az egész ország lakosságának, mert munkáik jótékony sikere, egész országra visszahat.

Magyarország síkföldén ugyanis összesen m. e. 6 millió hold bőtermékenységi föld van kitéve a folyók rakoncátlanokodásának, melyek árterületeit pedig maguk a hullámok úgy elegyengették, hogy kevés fáradsággal behálózhatók öntözési s közlekedési csatornákkal. Ezen 6 millió hold föld száraz, forró nyár alkalmával ép annyit szenved a hőség és aszály miatt, mint mennyit szenved máskor az árvizektől. Ezek csatornázása tehát kétszeresen szükséges, kétszeresen hasznos és nem intézhető kellően egyes községek, társulatok birtokosok által, mert a 13—15 csoportba foglalandó összes vízrendszert egybehangzólag együttesen kell szabályoznunk, hogy egyik vidék a másik nyakára ne öntse vizét, vagy el ne vegye attól táplálékát.

Ezeket tehát országos intézkedések útján kellene csatornahálózattal ellátnia a törvényhozásnak, annyival inkább, mert maga ezen árterület képes egész ország számára jó aratást, jó kiviteelt biztosítani, ha jó termése van. Képes eddigelé ismeretlen lendületet idézni elő közgazdasági sőt mondhatnánk társadalmi viszonyainkban is, kivált ha felgondoljuk, hogy nálunk a közlekedés könnyebítése által a különböző nemzetiségek közelebb hozatnak egymáshoz.

Másik ugynevezett szerencsétlensége síkföldünknek, melyen szintén könnyen segíthetünk, de csakis országos erővel: a kőutak, kőbányák hiánya.

Az ország több, mint $\frac{1}{3}$ -át tevő síkföldön nincs jó út, mert nincs kőbánya.

Visegrád, Buda, Batina, Tokaj, Mátra-Somlyó, Mátra-Markos, Radna-Solymos, Kamenicz-Ledincze, Bihar-Mikló, Alsó-Derna, Szathmárm., Oláh-Hodos határában találhatók legközelebb azon kőbányák, melyekből a síkföldet kőutakkal behálózni lehetne. Azonban ez is oly nagymérvű, országos munka, mely összhangzatos eljárást kíván, melyet tehát szintén nem róhatunk igazságtalanság nélkül egyes megyék, községek, birtokosok nyakára, annyival inkább, mert létesítésük esetében egész ország közgazdasági, sőt mondhatjuk társadalmi életére is kihatnának.

Ugyancsak ily természetűek a vasutak. Ezek is országos munkák, melyek összhangzatos eljárást kívánnak s egész ország közgazdasági s

társadalmi életére kihatnak. Ennélfogva csak sajnálnunk lehet, hogy vasutrendszerünk nem országos erőnkéből, nem összhangzatosan létesítettett.

Az állam ugyan legdrágábban épít. De nem nyereszkedik s a közérdeknek mindig alárendelheti üzletét, viteldijait, míg a részvénytársulatok monopolizálhatják s úgy szólván idegen vámokkal terhelhetik kereskedelmüket, eladhatlanná szállításra képtelenné tehetik azon cikkeket, melyekkel szomszédainkat e versenytéren legyőzhetnénk.

Szóval a köztevékenység legfőbb akadályainak elhárítását méltán várhatjuk s kívánhatjuk a köztörvényhozástól már csak azért is, mert ezeken nyereszkedni annyit tesz, mint a köztevékenységet egyrészben korlátozni, közgazdasági viszonyainkban zavart idézni elő. Ezen nyereszkedés ellen azonban csak akkor leendünk biztosítva, midőn a közlekedési eszközök mind az állam birtokába jutnak.

Méltán várhatjuk e törvényhozástól közlekedési akadályaink elhárítását többek közt azért is, mert csakis a törvényhozás szabadíthatja fel azon legjelentékenyebb munkaerőt, mely eddig a köztevékenység akadályainak elhárításában részt nem vett, holott a közlekedési eszközöket legnagyobb mérvben használja.

Ez a katonai munkaerő, melyet eme célokra előbb-utóbb meg kell nyernünk, ha a legnagyobb aránytalanságokat, igazságtalanságokat elakarjuk enyészteni közgazdaságunkban. A katonai munkaerő alkalmazásba vétele által 10 év alatt könnyen kipótolhatnánk azon u. n. százados mulasztásokat, melyek miatt Nyugat-Európa államaival a közgazdaság és társadalmi élet fejlődésében lépést nem tarthatunk.

b) A mint korlátolja a köztevékenységet az utak és közlekedési eszközök hiánya vagy tökéletlensége, úgy korlátolja mindenféle munka sikerét az oktatáshiány a földmivelés, ipar s kereskedelem terén egyaránt.

Szakképzetlen emberek kétszeres erővel is legfeljebb csak félsikert érhetnek el minden munkáikban. És ha a törvényhozás a növendékek számára iskolákat, muzeumokat, gyakorlati területtel, műhelyekkel ellátva állít s gondoskodik a kellő tanerőkről, ily gondoskodása által nem hogy korlátolná vagy megszorítaná a polgári szabadságot, sőt növeli a közértelmiséget, növeli mindenféle munkák sikerét oly mérvben, hogy elmondhatjuk, miszerint a szakoktatásra fordított pénz megtermi tökéjét a közgazdaság mezején egy-két évtized alatt.

Természetes másrészt, hogy az iskolákban a növendéknek is meg kell tennie saját kötelességét. Sőt a szülőknek az iskolákon kívül is oda kell működniök, hogy gyermekeik sikeresen járassák s végezlessék az iskolázást. Hol az iskolázásra törvény útján kell kényszeríteni a gyermekeket, ott a szülők nem feleltek meg eme feladatuknak.

Pedig hiában gondoskodott az állam a köznevelés igényeinek kielégítéséről, ha az általa nyújtott alkalmat a gyermekek önhanyagságuk vagy szüleik elfoglaltsága miatt kevéssé nem használják. Mint-szintén hiában építne mindenféle uthálózatot az állam, ha rajta járnai az illetők vonakodnának.

c) A szakoktatásnak egyik legvilágosb, legsikeresebb módja a jó példa.

Jó példával menni elő a termelés, az értékesítés s szétosztás

mezején ; jó példával menni elő az értelmes munkálkodás, a takarékos-ság terén és pedig szem előtt tartani, kapcsolatba hozni a magánmun-kálkodást az ország érdekeivel, a magánipart, a gazdaszatot az ország iparával s nemzetgazdaszatával, oly nagy jelentőségű feladat, melynek fontosságát, országszerte kihatását nem hozhatjuk kétségbe, ha felgon-doljuk, hogy az állam, a korona és kincstár Magyarország területének több mint $\frac{1}{12}$ -ed részében birtokos, őstermelő, földmivelő, iparos.

Magyarországon ily nagy terjedelmű lévén a koronai s kincstári uradalmak, a törvényhozás országszerte kiható példával mehet elő a közzgazdaszat minden szakmájában.

S természetes, hogy ez sem olynemű beavatkozás, mely megza-varhatná, sőt csakis fejtheti a közzgazdasági s társadalmi életet.

Az állam legnagyobb birtokos, legnagyobb gyáros, legtöbb bányá-val bir, legtöbb pénzerővel rendelkezik a végett, hogy a mezei gazdá-szatot okszerű s helyes arányokba rendezett iparrá emelje, a gazdaszati iparhoz kellő gazdasági eszköz s gépgyárakat, s a gazdasági termények felgyártásához szövő, fonó, finomító stb. gyárakat állítson s így jó példával menjen elő a köztevékenység terén annyival inkább, mert munkáiban nem vezetheti szeszély, nem könnyelműség, nem szerepel-nek ama szenvedélyek a fényűzés, tulcsigázott haszon, szerzési vágy stb., mely sok egyes család átka, tönkretevője.

Ugyanazt mondhatnánk a városi és az egyházi birtokokra nézve, melyek birtoklóitól tehát szintén méltán követelhetjük, hogy jó példá-val járjanak elől a termelés és feldolgozás mindazon nemeiben, melye-ket nagy birtokaikon üznek vagy üzhetnek, ha saját érdekeiket a köz-érdekekkel helyesb és szorosabb kapcsolatba hozzák, mint mikép az idáig történt.

Ily országszerte kiterjedő példák hatásának eredménye vetekedni képes a szakoktatás eredményeivel, ha a jó példa szíves követőkre talál.

3. §. *Elvek ugyanezen érdekek előmozdítása iránt, egyéni s társulati munkálkodás által.*

A társadalom s közzgazdasági viszonyok és mozgalmak erkölcsi alapja, mint említők, az értelmes, becsületes munkálkodás, szigoru takarékos-ság s a hon, a társadalom érdekeinek szem előtt tartása, vagyis egy s ugyanazonos erkölcsi alap.

Minél többen vannak, kik értelmük kiképzését önmaguk is elha-nyagolták, minél többen vannak olyanok, kik munkálkodásuk közben nem tartják szem előtt az igazság, a becsületes-ség kellékeit, minél többen vannak olyanok, kik nem takarékoskodnak sem vagyonukkal, sem pénzüikkel, sem idejükkel, sem tehetségeik hováfordításával és minél többen vannak azon különkődők, kik csupán önmaguknak akar-nak élni, nem akarnak részt venni semmiféle társas tevékenységben, sőt hazánk és a társadalom közel érdeklő szellemi és anyagi viszonyait sem veszik tekintetbe s önérdékeiket visszás helyzetbe hozzák a közér-dekekkel: annál tökéletlenebb, annál romlottabb az ország közzgazda-sági s társadalmi viszonya általában.

Nem mellőzhető hivatása, sőt szigorú kötelessége tehát minden értelmes és munkaképes lénynek, hogy közzgazdasági s társadalmi rend-

szerünk erkölcsi alapjának támogatásához közgazdasági és társadalmi életünk tényezéséhez és fejlesztéséhez járuljon. Azaz, határozott életpályát, foglalkozást válasszon, s ahhoz értelme, pénzereje s más tehetségei szerint, hona s illetőleg a társadalom érdekeit szeméi előtt tartva hozzá lásson: anyagi s szellemi tehetségeivel, mint szintén munkálkodása eredményeivel pazarul ne bánjon, sőt a takarékoság elvét kövesse s gyarló egyéni erejét társulás által fokozza.

Nagyon sajnós, szégyenletes adatok Magyarországra nézve a közelebbi összeírás azon adatai, miszerint az összes 15 milliónyi lakosságnak több mint fele él minden határozott foglalkozás nélkül; és pedig finembeli 14 éven alól 2,543,907; nőnembeli 14 éven alól 2,622,559; finembeli 14 éven felől 320,681 (!), nőnembeli 14 éven felől 2,630,536 (!).

Hogyan lehessen egészségesnek nevezni az ily társadalmi s közgazdasági rendet, kivált ha felgondoljuk, hogy általában a foglalkozás mezéjén is a legnagyobb aránytalanságokat találjuk, mert őstermeléssel foglalkozik 33, iparral s kereskedelemmel csak 5 százalék s értelmi keresménye után csak 1 százalék tud megélni.

Igazolják ezen adatok ama vádat, miszerint Magyarországon még most is a középkor által nagyra növelt aristocraticus szellem uralkodik, mely nemtelen foglalkozásnak tartja a becsületes munkálkodás bármely nemét. Mely két rendre, urak és szolgák osztályára szakította a társadalmat, hogy egyik dolgozzék s piruljon a másikért, míg a másik munkátlanul élvezi emezek munkáinak gyümölcseit.

Ezen előítéletek rontották meg gyökereiben társadalmi s közgazdasági életünket, mert míg egyrésztől szégyen, „társadalmi bűn“ volt legalább a kiváltságos osztályok tagjaira nézve, kivált a kenyérkereső munka, addig másrészt, ugyanezekről erejükön felől követelte a roszul értelmezett „társadalmi illem“ a fényűzés minden nemét oly mérvben, hogy ezen osztályok érdeke összelütközésbe jött köz-hazai érdekeinkkel.

Az u. n. „magasb“ osztályok versenyezve pazarolták pénzüket külföldi luxus-cikkekre, gunyolták s mellőzték a hazai ipart és kereskedelmet. Oly iparos és kereskedő, ki valamely „jobb nevű“ család tagja volt, minőt pár százezret számíthattunk Magyarországon, el volt veszve csupán „jobb neve“ miatt, mert rokonai s névrokonai, kiktől legtöbb támogatást várhatott volna, leg gondosabban kerülték. Ezen előítélet szégyenére válik az országnak.

Nagy szégyenfolt volt Magyarországra nézve, hogy egy időben egyletek alakítása, aláírások utján kellett kényszeríteni a külföldi cikkek után sóvárgók százezreit a hazai ipar terményeinek fogyasztására. De — adott szavukat sem tartották, „nem tarthatták meg“ a roszul magyarózott társadalmi ildom követelményei miatt, mert a hazai ipar sokkal inkább el volt hanyagolva, mintsem a legszerényebb igényeket is kielégíthetné — országszerte.

Ezen ferde állásunkon mai napig síncs segítve. A közdivat-szellem még most is elhajlik a hazai ipartól. A bécsi, párisi divatot bálványozza, s ennek szabályait „áthághatlan törvénynek“ tekinti. Most is odaadjuk jövedelmünk nagy részét azon külföldi cikkekért, melyeket nélkülözhetnénk vagy önmagunk gyárthatnánk. Most is egész osztályok rohan-

nak oly társadalmi fényelgés után, minőt pénzerejöknel fogva nem érhetnek el. S távol vagyunk attól, hogy ilynemű követeléseinket kielégíthetnénk, mert fényt üzni, erkölcstelen nyereményeket élvezni nem szégyen; de dolgozni szégyen — legalább alig menthető, lealázó állapot igen sokak szemében.

Az ily előítéletek leküzdése, a becsületes munkálkodás becsülése, s az abból folyó haszonnak méltánylása, azoknak, kik ily hasznót elfogadni szégyenlenek, buzdítása s általában a ferde divat, a ferde üzlet-szabályok leküzdése, a ferde illemszabályok kiirtása hazafiai s honleányi kötelessége minden jobb gondolkodásu egyéniségnek, ki érvek által, tekintélye vagy más hatály által család vagy társaskörben befolyást gyakorolhat.

Kötelességük a tisztább nézetüknek, a jobb erőknek társulni e téren s társulatilag érvényre emelni a helyesebb vezéreket.

Különben is az erők társulása fejthet ki csak jelentékeny eredményeket mind az erkölcsi, társadalmi, mind a közgazdaság terén. Sajnos, hogy épen a társulás oly hanyagon megy nálunk, annyira csak a külsőségekre szorítkozik még a közgazdaság terén is, hogy rendszeren a kezdeményezésnél marad s áldozatokba kerül a helyett, hogy hasznót, előmenetelt hozna.

Ezen külsőségek bálványzása szintén az aristocrat szellem maradványa, melyről pedig le kell mondanunk, ha magát a társulás lényegét nem akarjuk némi „fínyáskodások“ vagy épen üres frázisok miatt feláldozni, ha t. i. meg akarunk élni, sőt lépést akarunk tartani Nyugot-Európa népeivel a közművelődés s közanyagi gyarapodás terén.

Az elébb idézett számokból elég világosan láthatjuk, mennyire csatlakoznak az államsegélyrendszer gyártói, kik munkás kaszárnyákat, gyárat, szakdolgozó házakat akarnak állampénzen építtetni a szoros értelemben vett munkások, t. i. iparosok számára, kik az összes népességnek alig két százalékát teszik.

Általában munkának kell neveznünk mindennemű fejbeli kézi foglalkozást, sőt a pénzbefektetést s szétosztást, pénzkezelést és mindennemű haszonhajtó vállalkozást. Munkásoknak kell tehát neveznünk mindazokat, kik a termelés, értékesítés vagy az értékek összegyűjtése vagy szétosztása terén kezők, fejk, pénzük, befolyásos felügyeletök, tanácsuk, kormányzásuk stb. által foglalkoznak. Ezek száma azonban csak felét teszi az összes lakosságnak. Ezek vállaira esik az egész adóteher. Ezek kénytelenek kielégíteni az összes lakosság életigényeit. Hogyan kívánhatnák tehát az u. n. „munkások“, kik az összes népességnek nálunk alig két százalékát teszik, hogy számukra ezek adófiléireiből történjenek befektetések? sőt óvakodniok kell attól, hogy az állam a kormány legyen főgámnokuk, mert társulás után biztosabban megnyerhetik a munkájukhoz kellő tőkerészleteket, a midőn aztán a gyámkodással járó beavatkozás nem zavarhatja foglalkozásaikat.

Nem ezen utakon kell keresni a szegényebb munkásosztálynak az előmenetel lehetőségeit, hanem keresni kell, mint említők, egyrészt a törvényhozásnak, másrészt az ország minden értelmes s munkaképes lakosának, a szorgalom s értelem terjesztésében, fokozásában, továbbá a takarékoságban s a köz- és társadalmi érdekek szem előtt tartásában.

Kétséget sem szenved, hogy hazánkban is 2—3 millióra tehető a munkaképtelen gyermekek s öregek száma. De íme ezenfelül még 5 milliónyi azok száma, kik határozott foglalkozással nem bírnak. Ezeket kell megnyernünk a szorgalom és takarékoság elveinek elfogadására s gyakorlására. Ezek kezében, ezek testi s lelki erejében s ezek tőkepénzében fekszik a gyarapodás sikerének biztosítója. Ezek munkássága megkétszerezné, takarékosága pedig megnégyesítené az ország, a nemzet összes vagyonának becsét, értékét.

Az egyes erők különben is fokoztatnak a társulás útján; 10—20—30 egyén társulva nem csupán 10—20—30-szorta, hanem rendszeren 20—40—60—90-szerre több sikert vívhat ki, mint egyenkint. Fogadjuk el s fogadtassuk el tehát az említett erkölcsi alapot és a társulás elvét minél nagyobb mérvben, és ekkor államsegély nélkül bőven meg fogja nyerni munkája sikerét minden munkás.

III. RÉSZ.

Mit igényelhet a szegény munkásosztály az államtól? És pedig:

ELSŐ FEJEZET.

1. A földművelési ministerium útján?

A földművelés és állattenyésztés s általában a gazdasági termelés terén, feladata a földművelési ministeriumnak, mikép ez a földművelés ipar- és kereskedelemügyi magy. kir. ministerium öt évi működéséről (1867—1872) a minister megbízásából, az egyes szakosztályok jelentéseinek alapján összeállott kiadványban meghatározatik: 1. a szakoktatást minél szélesb alapon szervezni és terjeszteni; 2. a gazdaság egyes ágainak emelését előmozdítani; 3. az e részben fenálló akadályokat elhárítani.

A) Szakoktatás.

Szakoktatás végett állami költségen jeles tanintézetek létesítettek már hazánkban, melyekben a tanulók serkentésére s a szegényebbek anyagi segélyezésére ösztöndíjak és szabad ellátással összekötött helyek alapítottak.

Ilyenek a magasabb földművelési tanodák: a) Keszthelyen négy ösztöndíjjal a felsőbb tanintézetnél a négygyel a földművelésinél 20 tanuló élelmezésével.

b) Debreczenben szintén 4 ösztöndíj a felsőbb, s 4 az alsóbb iskolán 30 tanuló élelmezésével;

c) Kolozsmonostoron 3 ösztöndíj 39 tanuló szabad ellátásával.

d) Pesten az állatgyógyintézet 4 ösztöndíjjal.

e) Hradeken a gazdasági intézet 30 szabad ellátásu helylyel.

f) Érdiószegen szintén gazdasági intézet húsz szabad ellátásu helylyel.

Tervben van: a) a keszthelyi intézet átalakítása, kertészeti, borá-

szati, szőlőszeti és gyümölcsészeti tanintézeté, b) a pesti állatgyógyintézet kiterjesztése azon alapra, melyen jól képzett állatorvosokat nevelhet, c) egy borászati és szőlőszeti vinczellérképezde Tarczalón, d) felsőbb gazdasági intézet Kassán, e) hasonló az ország déli részén, f) az 5000-nél több lakossal bíró községekben felállítandó felső népiskoláknak gazdasági felsőbb népiskolákká alakítása s gazdasági gyakorlati térrel s kertekkel ellátva. Végre gazdasági szakmuzeumok állítása s az ország talajának felvétele talajminőségi szempontból.

Ezen kívül kimondatott az elv a magánigyekezetet segélyzőleg pártolni, s hol magánosok a gazdasági szakoktatást felkarolták, segélyezésben részesültek. Kimondatott az elv, miszerint a felsőbb népiskolák a helyi viszonyok szükségletéhez képest, megtoldandók: a) gazdasági, b) iparszakosztálylyal, melyek elsejében a gazdasági növénytermelés, állattenyésztés, üzlettan, állatgyógyászat, mezeti rendőrség stb. másodikában a kézműtan alapvonalai, a nemzetgazdaság alapfogalmai, az üzleti fogalmazás, az iparos könyvvitel, a rajzolás, mintázás stb. tanítandó. És pedig már az alsóbb iskolákban előkészítetik a növendék ezen tanulmányokra nemcsak elméletileg, hanem gyakorlatilag is: az iskolákhoz csatolandó mintakertekben s műhelyekben.

Némi segélyezésben részesíttetik már a gazdasági szakirodalom is pályázat útján jutalmazott munkák kiadása és terjesztése vagy ingyen kiosztása által, s szakelőadások, nyilvános értekezletek tartattak stb., miknek okvetlenül jó sikerrel kell lenniök a gyakorlati gazdászatra általában.

A gazdasági szakoktatás terén tehát, mint látjuk a magy. kir. ministerium tisztában van feladatával s így elvileg megfelel a közigazdaság követelményeinek, bár az oktatás javarésze természetesen az oktatásügyi minister kezeiben van.

Más irányzatot, más teendőket nem követelhetünk a földmívelési ministeriumtól a szegény föld-munkásosztály érdekében sem. Hanem azt követelhetjük, hogy más arányokban, s nagyobb mérvben járuljon feladatai teljesítéséhez.

Mind hazai gazdászatum, mind főképp földmívelő népünk érdekében óhajtandó kiválólag, hogy a földmívelési ministerium minél nagyobb mérvben létesítse a kisebbszerű gazdasági vagy csupán földmívelési iskolákat; hogy az okszerű gazdaság tudományát bevezesse még az elemi népiskolákba, mihez természetesen az illetőknek is nagyobb mérvben kell segédkezniök, mint tették eddig, mert hiában a törvény, ha végrehajtásához nincs erő. A közerőforrás pedig mindig a népben s nemzetben keresendő, nem pedig a kormány kezeiben, mely csak gyenge végrehajtója a nemzeti közakaratnak.

Minél nagyobb mérvben létesülni fog a ministerium ama nagy horderejű törekvése, miszerint az 5000-nél több lakossal bíró községekben gazdasági népiskolák állíttassanak fel, annál nagyobb mérvben s csakis ez uton fog országszerte elterjedni az okszerű gazdálkodás tudománya, holott most a nevezett 5—6 intézet 50—60 millió holdnyi területen, csak egy-egy csepp a szomjazó mezőre. Kétszereződni fog a gazdasági népiskolák tevékenységének eredménye a velök kapcsolatba hozandó ipariskolák által, mert hisz a gazdászati leghatályosabb előmozdítója az ipar, s közigazdasági életünk csak akkor fejlődhetik kellően,

ha mezei gazdaságunknak valahára segélyére jövend hazai iparüzletünk — kellő mérvben.

B) A gazdaság egyes ágai körül.

A magy. kir. földművelési ministeriumnak csupán az állami gazdasági tanintézetek, a ménes birtokok s ménes telepek körül van szabad keze, mert a kincstári, a koronai uradalmak a pénzügyministerium által kezeltetnek.

Ezen beosztás azonban nagy hátrányára van közgazdaságunknak s mezei hazai gazdaszatunknak, mert ily módon épen a földművelési ministerium van kizárva saját elvei, tapasztalatai közvetlen érvényesítésétől. Ki van zárva a gyakorlati gazdaság teréről, hol mint említők, példaadása által országszerte a legjelentékenyebb befolyást gyakorolhatná, annnyival inkább, mert ő, az „állam“ a legnagyobb birtokos, kinek az ország $\frac{1}{10}$ -ed része, és ha az egyházi birtokokat is, legalább gazdasági szempontból ilyennek tekintjük: $\frac{2}{10}$ -ed része van kezei közt. Ezen kezeket most méltán nevezi a közgazdaság embere „holt kezek“nek, holott egy ennek élő ministerium legjótékonyabb versenytérre tehetné eme nagy terjedelmű birtokokat.

A magy. kir. földművelési ministerium tehát úgy, mikép most van szervezve, csupán közvetve, jutalmak, buzdítások, segélyek által gyakorolhat befolyást közgazdaságunk termelési mozgalmaira.

Gazdasági kiállításokat, eke és gépversenyeket rendezni és ezek rendezésében a gazdasági egyleteket segélyezni. Kísérleteket tenni a nagy jövőjű eszközökkel, gépekkel, melyek hazai gazdaszatunk rendszerét átalakíthatják, minő a gőzeke, a kendertörő gép, az arató- és cséplőgépek, szivattyúk, az öntözés és lecsapolás eszközei. Kísérleteket tenni az alagsövezés, a mélyművelés, a növények különféle trágyázása s művelése körül. Segélyezni a vagyontalan iparosokat találmányaik létesítésére. Segélyezni a tanulságos mintagazdaságokat. Megismertetni némely hasznosabb növény, dohány, len, kender, szőlő stb. termelési s előkészítési módját. Községi faiskolákat állíttatni s jutalmazni az ebben fáradozókat. Külön kertészeti s gyümölcsészeti kiállításokat rendezni. A homokkötést, a homokpuszták beerdőzését, az országutak beültetését s az erdők okszerű kezelését törvényhozás útján is elősegíteni. Ezek a földművelési ministerium törekvései, melyekben eddigelé tevékeny részt vett a gazdasági növénytermelés előmozdítása végett. Továbbá:

A lótenyésztés érdekében a ménes-intézetek berendezése, a ménes-telep cél- és okszerű kezeltetése, a vidéki lótenyésztési társulatokkal vagy bizottságokkal összeköttetésben az állami tenyészanyagok népszerűsítése. Lóversenyek rendezése és segélyzése.

A marhatenyésztés érdekében pedig a legelő elkülönítés és tagosítás szorgalmazása. Általában: hasznosabb gazdasági állataink tenyésztése érdekében szarvasmarha-, juh-, sertés kiállítás rendezése s a kitünőbb fajok honosítása s hasznosítása körül tett kísérletek jutalmazása. A tejgazdaság méltánylása, a sajtkészítő társulatok, vállalatok buzdítása. Kísérletek a juhnemesítés, a sertés tenyésztés, a halak mesterséges népesítése, sőt folyóink általános benépesítése iránt, ha ugyan még lehetséges a mindinkább fejlődő gőzbajózás miatt. Sőt a selyemtermelést is külföldi tojások, tápnövények stb. honosítása által emelni volt tö-

rekvése a magy. kir. földművelési ministeriumnak, mire ismét csak azt mondhatjuk, látszik, hogy felfogta hivatását. De természetes, hogy kevés eredményt fejthetett ki, főképp azért, mert mint említők, nem érvényesíthette közvetlenül saját törekvéseit.

Azt pedig, hogy magánbirtok s magánbirtokosok irányában nagyobb befolyást nyerjen, mint a mi a közvetett intézkedést illeti, már csak azért sem igényelhetnénk, mert ez a birtokszabadságot, a szabad kezelést korlátozná, mi első feltétele a földművelés fejlődésének.

Kívánhatjuk itt is, hogy némely fontosabb feladathoz nagyobb pénzzerővel járuljon, kívánhatjuk, hogy kiadásaiiban okszerű, takarékos legyen, hogy p. o. ne hozzon milliókat áldozatul a luxus-lovak tenyésztésére. Kívánhatjuk, hogy helyesebb arányokat hozzon saját gazdálkodásába, de mást, mint p. o. kaszárnyák emelését a mezei munkások számára s oly badar dolgokat, minőket némely szabad földművesek Franciaországban emlegettek, okszerűen, észszerűen nem kívánhatunk szegény földműves osztályunk sorsának érdekében, sem közigazdaszatunk általános érdekében.

Nem is elég egyes intézmények életbeléptetése, hanem sok tényezők egybeműködése szükséges ahhoz, hogy szegényebb sorsu munkásaink kellő vagyonosodásnak örvendhessenek. Szükséges mindenekelőtt az erkölcsi alap, szükségesek az erkölcsi tényezők. A kormány csak vezetheti, de nem teremtheti elő azokat.

C) Az akadályok legyőzése.

Közigazdaságunk kifejlődésének legjelentékenyebb akadályai a kellő közlekedési vonalak s eszközök kevés, elégtelen volta, melyek szaporítását s gyarapítását, a mennyiben az a földművelési ministerium körébe vág, ettől méltán igényelhetjük, kivált szegényebb sorsu munkásosztályunk érdekében, melynek minden fillért meg kell néznie hová teszi, honnan veszi, s mely a vasutaknak is csak akkor veheti hasznát, ha azok olcsón szállítják a gazdasági terményeket, állatokat s a gazdasághoz szükséges iparczikkeket. Sőt olcsón szállítják a munkásokat is; úgy hogy oly helyeken, hol a munkás kéz hiányzik, népesebb vidékekről pótolassék a munkaerő.

A vasutak létrehozásánál első rendben szerepelnek a hadügyi, pénzügyi s külügyi kereskedelmi ministerek s aztán jön a földművelési ministerium, holott ez adja, ez tartja fenn az adóalapot mindnyájuk számára. Ez így nem jól van s óhajtandó, hogy a földművelési ministeriumnak nagyobb befolyása legyen mindennemű közlekedési ügyekben, t. i. vasuti, víziutak, csatornák, kőutak s a szállító eszközök létesítése s működéseik vezénylése iránt, mint minő eddig volt.

A magy. kir. földművelési ministerium mint 5 évi működése vázlatából látjuk, eme háttérbe szorított helyzete közben még is kivívott annyit, hogy a hazai terménykereskedést monopolizáló idegen kiváltáságos társulatok a lisztvitel díját mérsékeltek. És eszközölte s eszközli rendesen, hogy kiállítások alkalmával a kiállítandó czikkekre nézve a vitelbér szállíttassék le.

Közbenjárt továbbá, hogy aratás idején a hadsereg nélkülözhető része 6 heti szabadságot nyerjen s a honvédség a gyakorlatból haza

bocsátassék, mi még mind össze is igen kevés kárpótlás azon veszteségért, mit a földmívelés az állandó hadseregek tartása által szenved.

Méltán igényelhetjük tehát, kivált szegény munkás népünk érdekében, hogy a közgazdasági érdek, s az ezt képviselő ministerium ezután több elismerésben részesüljön a kormány s törvényhozás előtt, mintsem részesült eddig. Mert csakis ez esetben felelhet meg kellően hivatásának.

Feladataul tűzte ki a magy. kir. földmívelési ministerium, egy mezőgazdasági statisztika készítését is. Igyekezett, hogy a termelő gazdaközönség számára az aratás remélhető eredménye iránt lehetőleg tájékoztatást nyújtson, miszerint ez a terménykereskedés esélyeit fontolóra vehesse, illetőleg számítást tehessen ideje korán: mit, mennyit s kinek adhat el?

A magy. kir. ministerium ezen törekvése azonban szintén nem felelhet meg a közigényeknek, mindaddig, míg a mezőgazdasági statisztika, sőt a statisztika mozgalmainak gyors egybeállításához kellő pénz erővel nem rendelkezik.

Kiválólag igénybe vették ezen ministerium figyelmét azon nagy mérvű járványok, melyek gazdasági állatainkat, kivált a szarvasmarhákat pusztították.

S mint a többi említett, ugy ezen törekvése is mutatja, hogy hivatását felfogta oly módon, annyi oldalról, hogy más teendőket tőle, nem kívánhatunk, csak más arányokat. Általában a törvényhozástól kell tehát várnunk s remélnünk, hogy közgazdasági és kivált mezői gazdasági viszonyainkat nagyobb elismerésben részesítvén, ennek saját érdekei emelése végett egy külön, önálló és sokkal jobban javadalmazott földmívelési ministeriumot állítson.

2. Az ipar s kereskedelmi ministerium utján.

Alább fogunk szólni azon ügyekről, melyek inkább a kereskedelmi mintsem az ipar ügyéhez tartoznak, bár nagyrészen közösek, mert hiszen az iparos azért dolgozik, hogy iparcikkeit piacra küldje, kereskedelmi forgalomba bocsássa s a kereskedelem nélkülözhetlen közvetítő a termelő s iparos osztályok közötti anyagsere eszközlésében, s bár a bankok s más pénzüintézetek, a vasutügy, postaügy, távirduügy stb. mint szintén a részvénytársulatok és egyletek ügye, melyek a kereskedelmi miniszterium hatáskörébe soroztatnak, ép ugy érdeklik, közvetítik az ipart, mint a kereskedelmet.

1) Törvényhozásunk, mint fenebb említők, belátta, mily veszélyes az ipar és kereskedelemre nézve a szabadság megszorítása s kimondta az ipar s kereskedelmi szabadság elvét, mit csak helyeselhettünk, óhajtva, hogy annak létesítésében nagyobb sikerrel járjon el, mint tette eddig.

Öt év alatt több mint 170 nagy iparrészvénytársulat keletkezett liszt, szesz, vas, cukor, olaj, gép stb. gyártásra ezen iparvállalatok azonban csak alig tarthatják fön lételöket a drága idegen pénz miatt, mely hazai iparunk táplálására nem alkalmas.

Korlátolják az iparszabadságot, annak szabad mozgását a monopoliumok is. Mint szintén még most sincs megsemmisítve némely

kiváltság, minő p. o. regale italmérés-jog, mely országszerte lenyűgözi, kivált a gazdasági ipart, a szeszfőzést, sergyártást, bortermelést.

Ezen korlátok elmozdításán kívül méltán igényelhetjük a törvényhozástól, hogy az ipariskolák ügyét országszerte felkarolja.

A magy. kir. kormány Buda-Pesten 6 ipariskolát állított, segílye ez ügyben az országos iparegyletet, egyes szakférfiakat küldött külföldre a szakiskolák tanulmányozása és másokat némely iparismertek beszerzése végett. És azon reményt táplálja, hogy „a törvényhozás jóakarátának hozzájárultával 1873-ik évben az ország különböző vidékein jól szervezett több ipariskolát fog életbeléptetni.”

A kezdeményezés tehát itt is meg van, de a cél még igen távol áll, kivált a női iparoktatás terén. Azonban a szepesmegyei női ipariskola segílyzése által szintén kimondta a kormány, hogy tőle telhető segílyben részesíti a magánvállalatokat, magánintézeteket is az oktatás terén.

Tervben van egy ipar s képzőművészeti muzeum felállítása a fővárosban, hogy ez által a gyakorlati ismeretek terjesztése és versenyzése eszközöltessék.

Mindez igen kevés az ipar országos felkarolásához, de elvben már meg van. A segílyzés terén is óhajtandó, hogy sokkal nagyobb eredményeket mutasson fel a kormány, kivált az ipartanodák, gyűjtemények felállítása s felszerelése körül. Azt azonban sem közgazdasági érdekeink alapján, sem a szegényebb munkásosztály érdekében nem kívánhatjuk, hogy az egyes vállalatok segílyzésébe avassa magát, netán oly mérvben, mint a socialisták óhajtják.

Nem kívánhatjuk, hogy az állam az iparvállalatok közvetlen segílyzése terére lépjen, mert ez által célzott nem érhetne, csak áldozatokat hozna egyesek javára, ezrek kárára.

Nem kívánhatjuk például most, hogy a legnagyobb zavarban levő malomipart, czukor- és szeszgyártást segílyezze, mely segílyrendszer egymásután vonná a többiek segílyzését. Nem kívánhatjuk, hogy részükre közvetlen segédkezést nyújtson, mert az által az állam költségeit rendkívüli mérvben növelné s jogot nyerne az egyes vállalatok vezetéséhez, mivel az iparszabadságot korlátozná.

Sokkal sikeresebb tere van a segílyzésnek: közvetve, bankok, olcsó kamatlábakra kölcsönző pénzügyintézetek állítása, a magyar pénzügy, hitelügy önállósítása s oly törvények hozása által, melyeknél fogva a szesz-, czukor-, olaj- stb. gyártást elnehezítő adórendszer megváltoztassék s kereskedelmünk a szomszéd kereskedelem nyomása alól felszabadíttassék.

Kivált a kisiparosok érdekében legcélszerűbb neme a segílyzésnek eme közvetett államsegély. Hárítsa el az állam az ipar s kereskedelem akadályait a közlekedés terén s gondoskodjék jobb és kellő mennyiségű pénzjegyről. Gondoskodjék, hogy az ország minden jelentékenyebb városában önálló bankok, takarékpénztárak keletkezessenek az ipar, kereskedelem és földmívelés táplálására. Hárítsa el a mennyiben tőle telik a társulás akadályait s ekkor a kisiparosok önkezeikbe vehetik sorsuk gyeplőjét. Önerejükből vezethetik üzleteiket, mikép azt Lasalle óhajtotta.

Lasalle Ferdinánd eme szavakat írta a szegényebb munkásosz-

tály sorsának javítása czéljából zászlajára: 1. általános szavazati jog, 2. államhitel, ipartermelői társulatok; oly módon értvén a társulati termelést (productiv association), hogy a munkásosztály társulás által, önmaga legyen a „vállalkozó“, t. i. önmaga huzzassa mindazon hasznot, mit sok esetben a közvetítő vállalkozók érdemtelenül húznak.

Az általános szavazati jog ellen semmi kifogásunk. Ennek azonban nincs oly közgazdasági hordereje, hogy vele itt tüzetesebben kellene foglalkoznunk. Legalább közvetlen nincs — s következményeit latolgatni itt nem feladatunk.

Mi azonban az államhitelt illeti, ezen elvet határozottan el kell vetnünk a mennyiben t. i. ez a közvetlen beavatkozást, ipartermelő társulatok életbeléptetését, segélyzését illeti.

Hasznosabb, czélszerűbb s kevesebb bonyadalommal jár az ipar említett közvetett támogatása, ha a kormány a közlekedési akadályokat elhárítja, az oktatást emeli, tanintézeteket állít, az ipar, gazdaszat és kereskedelem közötti élénk anyagcsere, a forgó pénzrendszer kielégítő minősége s mennyisége, mint szintén ezek kellő, biztos s gyors összpontosítása vagy szétosztása iránt gondoskodik — a szabad bankrendszer által.

Am lépjenek termelési társulatokba a kisiparosok, alapítsanak nagyobb üzleteket társulás és társulati hitelök útján; de óvakodjanak az államsegély rendszerétől, mert ez által szabad üzletüket, függetlenségüket adnák fel. S az államkezelés alá jutott pénz a legdrágább, mert ennek csupán behajtása is 25—30, Magyarországon több mint 30 százalékba kerül. A kezelése körüli felelősség pedig tökéletlen, holott a bankok és takarékpénztárak kezelése alig kerül többbe egy százaléknál s üzletek könnyen ellenőrizhető.

2. Az ipar körébe tartoznak még a találmányok, mert nagyrészt az ipartermeléshez kellő eszközök tökélyesbítésére vonatkoznak. A kormány az igazság, s kivált a szegény iparosok érdekében kezeli a szabadalmazás ügyét.

A lejárt öt év alatt a magy. kir. ministerium, hazai találmányosainknak, 285, Austria találmányosainak 2015, külföldieknek 1237 szabadalmat adott.

Pedig: nincs tökéletlenebb s igazságtalanabb rendszer a találmányok szabadalmazásánál. Az u. n. új találmányok legnagyobb részt csak némi tökélyesbítései a régibb s mindnyájunknak közös tulajdonát képező találmányoknak. Másrészt pedig a szintén meglevő különféle találmányok részleteinek összeszerkesztése: egy bizonyos egészen új czélra.

A törvényhozás mint magántulajdonost biztosítani akarja a találmányozót tulajdona élvezetében.

De ezen tulajdonjog megőrzése igen nehéz s mások sérelme nélkül lehetetlen dolog, mert a találmányt vagy tökélyesbítést csak egyszer is látva, könnyen utánozzák az ahhoz értők. Annak élvezete, jövedelme pedig oly bizonytalan, oly igazságtalanságoknak van kitéve, miszerint legtöbb esetben nem a találmányozók élvezik találmányaik gyümölcsét, hanem azok meghamisítói, vagy a népámítók, charlatánok, kik nagy jelentőségünek hirdetik ki a csekély értékű javításokat.

A történelem mutatja, hogy a legjelesebb találmányozók legke-

vesebb hasznát vették találmányaiknak, egyrészt azért is, mert azokat tökélyesbíteni, terjeszteni, népszerűsíteni kell, mihez rövid egy ember élete.

Sokkal igazságosabb s közgazdasági céljainknak és kívált a szegény, szegény találmányozókra nézve, kik találmányaik létesítéséhez kellő tőkével nem is rendelkeznek, legigazságosabb volna a találmányok értékét, a mennyiben lehet megbecsülni, a találmányozók részére kifizetni s ekkor a találmányokat közhaszonra szolgálókká tenni.

3. Az ipar és kereskedelmi ministerium iparügyi hatáskörébe soroztatik még a bányaipar, melyet mások őstermelésnek neveznek, de mely szintén a kézmű és gyáripar egy önálló ágazatának tekinthető.

Mint általában a kézmű és gyáripar, úgy a bányaipar ügyében is legjobb szolgálatokat tehet a kormány és törvényhozás, ha legtöbb üzleti szabadságot enged, s a szakoktatás ügyét erélyesen felkarolja.

Sem közgazdaságunk, sem szegényebb munkásosztályunk érdekében nem tarthatjuk helyesnek és czélszerűnek, ha az állam az üzletviszonyokba tényleg beavatkozást gyakorol, ha törvényhozás útján más, mint a visszaélések korlátozására, a személy és vagyonbiztonság megővésére szorítkozik. Ellenkezik ez a szabadipar elvével.

A bányaipar azonban legtöbb, legjelentékenyebb eltérést enged, sőt követel ezen elvektől. Mert, kivált Magyarországon az állam a legnagyobb bányabirtokos. A nemes érczek bányászata s forgalomba bocsátásának joga tehát az államnak van fentartva.

Különben is a bányauzlet aránylag legnagyobb befektetést igényel, nagyobbat mint a földművelés vagy a kézműipar bármely neme.

A hazánk földében található arany s ezüstrétegeket, sóhegyeinket, vas-, kő- s széntelepeinket általában nemzeti közkincseknek tekintjük, melyek kiaknázásán nem kellene egyedáruságot, nyereszkedést engedni az azokat kiaknázó vállalkozóknak s nem kellene nyereszkednie az államnak sem, legalább saját hazánkfiai irányában nem, mert hiszen ez annyit tenne, mint elvenni egyik kézből, mit a másiknak adunk, holott az adózási terhek megosztása igazságosabb kulcsok szerint is eszközölhető.

Igazságtalan adókulcs például az, ha az állam a són mázsánként 3—4—6-szoros árt nyer, mert a sót szegény és gazdag egyaránt igényli, fogyasztja. Sőt a szegény embernek ez legfőbb fűszere s ezzel dédelgeti házi állatait is. Igazságtalan tehermegosztás az, ha a legszegényebb, adóképtelen embertől is, ki bizonyosan több sót fogyaszt, mint a leggazdagabb, ugyanannyi nyeresémet kíván az állam, mint emettől. Ezt mondhatnánk a széntelepekre nézve is, melyek már nem képeznek egyedárusági alapot, de melyeknek mint az élet elsőbb szükségleteit fedező közfogyasztási cikkeknek, közkincsünk jövedelmeinek, szintén lehetően olcsónak kell lennie, hogy a szegényebb sorsú nép méltatlan terhekkel ne sújtassék.

Hazánk eme földalatti közkincseinek kiaknázása legnagyobb részben a pénzügyministerium kezén van. Ettől tehát csak azt igényelhetjük, hogy nagy nyereseményeket ne kíváncsion, sőt szállítsa le a kiaknázási költségeket a minimumra. S az ipar s kereskedelmi ministerium feladata, hogy a kiaknázás feltételeit mind az állam, mind az egyesek s

részvényesek bányabirtokára nézve helyes, czélszerű törvények által szabályozza.

A magyar kir. ministerium mint 5 évi jelentése mondja, iparkodott; az új kor bányajogi elveire fektetett és hazánk helyi viszonyainak teljesen megfelelő önálló magyar bányatörvényt létesíteni. S munkálata már készen áll s hogy a közelebbi mult országgyűlés elé nem terjeszthette, annak oka nem az illető ministeriumban, hanem a törvényhozásnak sürgősb ügyekkel való elhalmozásában keresendő.

Továbbá a bányaipar terén létező némely bajok csupán a közigazgatás útján levén enyhíthetők, ezek orvoslását is törekedett eszközölni, u. m. a kincstári érzbeváltás körül mutatkozó hiányok és visszaélések tárgyában átiratokat intézett a pénzügyministeriumhoz s oly elvek megállapítására jutott, melyek a bányaiparosok megalégedésével találkoztak.

Az ország földtani felvétele s a földtani intézet felvételeinek kiadása, gyűjtemények és könyvtárak rendezése iránt is tett a ministerium lépéseket s kiváló gondot fordított arra, hogy a társulás elve és hajlama a bányaipar körében minél erősebb gyökeret verjen stb., miszerint e téren is elmondhatjuk, hogy feladatát felfogta, de annak megoldásához eddig kevés sikerrel járult. Ohajtandó pedig kivált szegényebb sorsu lakosságunk érdekében, hogy a kormány ugy a törvényhozás útján, mint a gyakorlati üzlet terén ezután több sikert mutathasson fel, mint mennyit eddig elért, mert ez által egyrészt az államvagyonok jövedelmét jelentékenyen emelhetné, másrészt tisztességes életmódot nyújthatna sok ezereknek, kik jelenleg kevésbé hasznos foglalkozás mellett vagy épen minden munka nélkül tengődnek.

Kivált a bányaipar az, melyben legnélkülözhetlenebb kellék a szakképzettség s az erők társulása, közreműködése kézzel, pénzzel, szakértelemmel. Kivált a bányaipar érdekében kívánatos tehát, hogy a szakoktatás nagyobb mérvet érjen, a magán társulati és állami jogkörök igazságos törvények által szabályoztassanak s a különféle erők társulása minél inkább könnyen elérhetővé tétessék, fenhagyatván a társulatoknak, hogy saját jogkörükben szabadon alkossák társulati alapszabályait és működéseikben ne zavartassanak. Ezeket kívánhatjuk a kormány és a törvényhozástól. Viszont az illetők feladata, hogy magukat műveljék, gyermekeiket eme szakpályákra kellően kiképeztessék s erélyesen hozzá lássanak az elhanyagolt pályák betöltéséhez.

3. A kereskedelmi ministerium útján?

A kormányzat s törvényhozás egyik legfontosabb feladata egyrészt az áru és pénzforgalom utait, eszközeit létesíteni s illetőleg a köztevékenység eme mozgalmait elől az akadályokat elhárítani úgy, hogy ezen beavatkozás által az egyéni és társulati szabad mozgás korlátolva ne legyen. Másrészt a szakoktatás emelése, népszerűsítése és czélszerű pénzügyi, kereskedelmi törvények alkotása által oda hatni, hogy a szabad áru és pénzforgalom az ipar s mezőgazdaság táplálására, az anyagi jólét népszerűsítésére szolgáljon; mert nem azon nép vagy nemzet élvez legnagyobb mérvű jólétet, mely legtöbb árut és pénzt forgat, ha ezekből önjavára, öntáplálására elegendőt nem fordíthat, hanem az, a mely

árú s pénzforgalma, termelése, ipara és kereskedelme által önszükségleteit lehető terjedt mérvben kielégíti.

Közgazdasági szempontból meg kell különböztetnünk a kül- s belkereskedelmet; ezek azonban mindinkább oly szoros kapcsolatba jönnek egymással, miszerint egyike a másikának, a bel árú és pénzforgalom a nemzetközi kereskedelemnek s viszont a nemzetközi árú és értékforgalom a belkereskedelemnek előidézője, kiegészítő része, s így azon eszközök és intézmények, melyek előmozdítják az egyiket, előmozdítólag hatnak a másikra is. Ezek tehát együtt tárgyalhatók, oly sorozatban, mikép azt a földművelési, ipar- és kereskedelmi ministerium többször említett jelentésében látjuk.

Általában kül- és belkereskedelmünk nagy akadályja volt az, hogy az 50-es években minden alapszabálylyal bíró társulatnak vagy egyesületnek létesítése kormányengedélytől függött, és a legczélszerűbbeket is megtagadhatták némely önkényes hivatali közegek, míg viszont a csalfán, de ügyesen alkotott szabályokra; beható vizsgálat nélkül a megszentelés egy nemét adván, azt a nagy közönség előítéleteinek kizsákmánylására feljogosították.

Helyesen tettete teháts közgazdasági érdekeinket kétségkívül előmozdítja a törvényhozás, ha ezen rendszert mellőzván, a társulási szabadság és a társulatok önálló szabad működése elvét teljes mérvben életbe lépteti; midőn aztán a kormány csak arra szorítkozik, hogy ellenőrizze: nem ütközik-e működésük a törvényekbe? Kivált azon társulatok irányában, melyek anyagi dolgokkal, üzlettel nem foglalkoznak, u. m. közművelődési, olvasó stb. társulatok és egyesületek irányában óvakodnia kell a beavatkozás legcsekélyebb mérvétől is a kormánynak, míg viszont azon társulatokra, melyek az ipar s kereskedelem vagy közlekedés terén, országos jelentőséggel üzérkednek, szükséges, hogy részvénytársulati törvényeket alkosson s ellenőrzését ezen törvények megtartása iránt lankadni ne engedje. Ily törvények hiányának tulajdoníthatjuk, hogy mostanában sok szédelgő vállalat jött létre s egyes üzérkedők tetemesen megkárosították részvényeseiket. A kereskedelemügyhöz tartozó közgazdasági forgalmi intézeteink e következők:

1. Bankok és hitelintézetek.

A bankok és hitelintézetek főczélja, hogy a termelés és feldolgozáshoz s illetőleg az árú és értékforgalomhoz kellő összegeket egyes részvényesektől vagy betevőktől összegyűjtve, hitel útján kellő helyekre szolgáltatassák. Minthogy pedig egyes bankok az ország minden vidékeire ezen szolgálatot kellő pontossággal nem gyakorolhatják, szükséges, hogy az ország minden jelentékenyebb pénzvidékein képződjenek ily pénzmedenczék az ipar és kereskedelem táplálására.

Magyarországon 1867. előtt csak 4 bank és hitelintézet volt s most már 217 ily intézet van működésben 172.400,000 frt. névszerinti tőkével, melyből csak 124.500,000 frt. van befizetve. Ezenkívül idegen intézeteknek 15 fiókjintézete működik nálunk 43.400,000 ft. tőkével. Ezek működése tehát nagyszerűnek mondható hazai közgazdaságunkhoz képest; de mert főképen az idegen állampapírok vásárlására, tőzsdei üzérkedésre szorítkozik, s nem járul a termelés és értékesítés emeléséhez kellően, kielégítő, üdvös sikerűnek nem mondhatjuk; annyival inkább

nem, mert ezen intézeteknél a kamatláb igen magas; magasb, mintsem jó hasznát vehetné kivált a birtokos. Megoszlik a bankok és hitelintézetek teendője a termelés, feldolgozás s tulajdonképeni árú- és értékgazdálkodás terén. Meg kell tehát különböztetnünk:

a) a földhitelintézeteket, melyek főcélja a gazdasági termeléshez kellő mennyiségű olcsó kölcsönöket szolgáltatni;

b) az ipar s kereskedelmi bankokat, melyek főcélja nagyobb szerű vállalatok létesítését, újabb vállalkozó társulatok alakítását, a tőzsdei értékpapírok eladását, államkölcsönöket stb. eszközölni;

c) a népbankokat, melyek főcélja: a kisebb heverő tőkéket termékenyebbé tenni; a szegényebb iparosoknak olcsó hitelt, előleget nyújtani; azoknak az önállóság megszerzését lehetővé tenni stb. Ezek nálunk most divatba kezdenek jöni: úgy hogy most már 49 népbank van működésben 5 millió névszerinti értékkel, melyből csak 3.500.000 frt. van befizetve; működésük azonban bár szintén magas kamatlábnál történik, valamivel mégis üdvösebb, mint a nagy bankoké, mert a földművelés és kézi ipar emelésére inkább kihatnak.

Első helyre kellett volna sorolnunk, de itt csak soron kívül említjük a jegybankokat, melyek feladata az árú és értékgazdálkodás eszközeit, az ércpénz képviselőit forgalomba bocsátani, illetőleg szaporítani.

Egyik főfeladata s kötelessége az államnak, hogy az árú és értékgazdálkodás ezen eszközeinek kellő mérvben létesítéséről, létezéséről gondoskodják részint önmaga, jegybank állítása által, részint közvetítve, a szabad ipar, szabad társulás útján. Ugyanis:

Nem áll azon érv, mintha a jegybank kibocsátásának joga a pénzverési jognak kiegészítő része volna. Bankjegyet jogosan bocsáthat ki, ha ehhez kellő érczallappal bír, a szabad bankrendszer alapján, oly országokban, hol ezen rendszer törvényesen el van fogadva, bármely bank-társulat. És az ily bankok, ha helyesen vannak szervezve, ha vezetésük, kezelésük, a törvényhozás s nyilvánosság által eléggé ellenőrizhetők, ha kötelességeiknek pontosan megfelelnek, a legjobb szolgálatot teszik közgazdasági életünk felvirágzására.

Közgazdaságunk életfeltétele: az egészséges pénzforgalom, mely termékenyítve kereng a földművelő, iparos, gyáros és kereskedő kezében illetőleg a munkásosztályok, pénz- és hitelintézetek és az államkincstár bevételeiben és kiadásaiiban. Ily egészséges pénzforgalmat önálló jegybank nélkül egy országban képzelni sem lehet: mert ha a pénzforrás a szomszédállamban van, ha oda mennek vissza az onnan eredt fizetési eszközök s oda küldözi bevételei nagyrészt az állam: egész közgazdasági organismusunk élete csak pangás, mint oly műszerv élete, mely éltető nedvét más testből, vérét más szívből nyeri.

Magyarország törvényhozása soha nem mondott le a nemzet ezen életjogáról. Tényleg azonban mégis az osztrák nemzeti bank uralkodik felette. Ennek következménye az, hogy forgalmi fizetési eszközünk keves és rossz, t. i. csonka értékű, melynek disagiója egy kedvezőtlen napon ismét vissza eshetik 25—30—35 stb. százalékra.

Kötelességévé vált tehát a magyar törvényhozásnak, hogy ezt más teljesértékű fizetési eszközökkel helyettesítse. Ezen helyettesítés azonban Ausztria s Magyarország összevegyített közgazdasági, vám s kereskedelmi és államháztartási viszonyainál fogva nem eszközölhető, míg a

valuta, a teljes érték helyre nem áll. De, helyre áll az osztrák n. bank jegyeinek teljes értéke azonnal, mihelyt azon több mint 300 milliónyi államjegy, mely az értéket megrontotta, a forgalomból kivonatlik s a bankalap kötelezettségeinek teljesítése az osztrák n. banktól követeltetik. Kivonható pedig az államjegytömeg, a „függő adósság” az által, ha az államjegyek államkötvényekké változnak át, vagyis bevonatnak és állandósíttatnak, mely művelet iránt az 1867. XV. t. cz. amennyiben elrendelte, hogy a magyar és osztrák miniszterek kölcsönös egyetértéssel terjeszszenek javaslatot az állósítás iránt az osztrák reicherath és magyar országgyűlés elé: intézkedett is.

Igaz, hogy senki sem adná örömet államjegyeit, melyekért most bármit vehet, nem adná államadóssági levelekért, melyek után csak 5—6 kamatot kaphatna. Nem is lehetne ezt kívánni az egyesektől. De lehetne kívánni p. o. egy magyar önálló jegybanktól, hogy 100 millió osztrák államjegyet, mint részvényei után befizetett alaptőkéit, összegyűjtve, államadóssági levelekért az osztrák kormánytól, illetőleg az osztrák n. banktól, mely az állósítás műveletével megbizathatnék: becseréljen. Lehetne kívánni az osztrák n. banktól, hogy a fenmaradott összegekkel ugyanezt tegye s így a két nagy bank megosztozhatnék a függő adósságon: annak jegyeit egy kis ideig saját jegyeivel helyettesíthetné, de csakhamar áruba bocsáthatná az új vagyis állósított adósság-leveleket, ha felebb nem 70—75 frtjával 100 helyett s így az okozott 20—25 százalék veszteséget jó üzlet mellett csakhamar kiheverné.

Mi a magyar bankot illeti: ha ez, az alaptőke gyanánt bevett 100 milliót, osztrák államadóssági levelekért becserélné, ezen papíralap helyett érczalapot szerezhetne be évek folytán (p. o. 10 év alatt) a földbirtokosoktól, ha ezeknek éppen 100 millió forintig hitelpénzjegyeket adna (saját bankjegyeit) minden kamat nélkül évenként $\frac{1}{10}$ részig ezüstben teljesítendő visszafizetés mellett. Ez által gyorsan emelné hazai gazdasatunkat.

Természetes, hogy míg a becserélés eme lassú művelete folyék, tehát 10 egész évre, az államnak minden vagyonával jót kellene állania a jegybank alapjáért (100 millióig). Az állam azonban szívesen megtehetné ezt az áldozat nélküli hitelnnyújtást, mert valahára: szilárd 100 millió ezüst alapon, önálló magyar jegybankot hozna létre.

A földbirtokosok pedig bizonyos, hogy kapva-kapnának a kamat nélküli kölcsönökön (birtokuk $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{2}$ értékeig) s reá szoritnák valahára a kereskedőt, hogy a gyapjuért, borért, búzáért stb., melyért külföldön ugyanis arany és ezüstpénzt kapnak, ugyancsak ily pénzzel fizessenek.

Ily módon sok szép ércpénz jönné az országba és forgalomha jönné az is, mi most a ládák fenekén, a váltóházakban vagy sok helyen a földalatt hever.

Ha a magyar törvényhozás ily uton valahára önállóvá tenné hazánkban legalább egy nagy pénzüintézetet, később aztán könnyen életbe lehetne léptetni a szabadbankrendszert, melynél fogva, társulás útján az ország többirtokosai decentralisálhatják a bankjegyek forgalmát: mi az ipar s kereskedelem, de kivált a mezey gazdaságra nézve kétségkívül üdvös rendszer, mivel a vidékszerke megoszlott, szétáramlott pénz közvetlenül működhetik a termelés emelésére.

Ennyit futólagosan a jegybankról, melynek rövid tervrajzát ugyan

nem tartjuk tökéletesnek, de felmutattuk, hogy érvényre emelkednék valahára azon meggyőződés, miszerint ennél jobb tervet is készíteni épen nem oly „lehetlenség“, mint a bécsiek mondják. Csak akarnunk kell és csak: a bécsiek ne ellenezzék jogtalanul törekvéseinket s a jegybank rövidebb idő alatt létrejöhet, mint mennyit a circuli quadraturát kereső tanácskozások, melyek t. i. a bécsiek kegyét is meg akarták tartani: igénybe vettek.

2. Takarékpénztárak.

A takarékpénztárak célja szintén nem más, mint a termelés, feldolgozás és kereskedéshez szükséges tőkék összegyűjtése s kellő helyekre kiszolgáltatása, hol egyrészt a hitelezőnek, másrészt a hitelnyújtó társulatnak gyümölcsözőleg kamatozhatnak.

Hazánkban hat év előtt csak 56 ily társulati intézet volt, most már 305 takarékpénztár működik 38,200,000 frt. névszerinti tőkével, melyből csak 22,800,000 frt. van befizetve, s a betételek 166,600,000 frtra rugnak. Ezek azonban az általános magas kamat miatt még most sem karolhatták fel kellő mérvben a termelés, feldolgozás és szétosztás minden ágazatait. Takarékpénztáraink nem annyira a megtakarított összegek megőrzésére s kamatoztatására, mint inkább a banküzletre vannak alapítva, hol a betételeket is veszélyeztethetik. S mert a kamatláb, elszaporodásukkal arányosan emelkedett, hatásuk nem oly üdvös, mint lehetne: annnyival inkább, mert az eddigi 5–6%-os heverő árva stb. pénzeket kivonták a földbirtosok kezeiből. Ennél fogva szükséges, hogy újabb takarékpénztárakat helyesebb szerkezetekkel alapítsunk. Ohajtandó, hogy azok mozgalmaiban a lakosság minél nagyobb része, kivált a szegényebb munkásosztály sorsának javítása céljából részt vegyen. De óvakodjunk az állam, a kormány beavatkozásától e téren is.

A takarékpénztárak miniszintén a már említett pénz és hitel, s a később említendő biztosító intézetek s önszegélyző egyletek alakításába s mozgalmaiba az államnak, a kormánynak közvetlenül befolyása annyit tenne, mint a szabad köztevékenységet korlátozni.

Nem helyeselhetnők tehát az állambeavatkozás rendszerét, habár az a szegényebb sorsu osztályok érdekeinek megőrzése vagy épen azok segélyezésének ürügye alatt gyakoroltatnék is. Gondoskodjék az állam jó hitel s pénzügyi törvényekről, s lesz „betevő“, lesz tőke elég, melyből a szegény munkásosztály olcsó kamat mellett, személyes hitele alapján részesülhet, kivált ha a haszon nagy része nem csupán a részvényeseknek osztatik ki, mint most szokás, hanem egyszersmind a betevőknek is, kiknek pénze néha veszélyezve is van az elérendő nagyobb nyereményekért. Az egyes vidéki takarékpénztárak üzletére nézve szintén veszélyes az a szoros szövetség, melyen némelyek működnek, mert ekkor a fő központi takarékpénztár készséges segélynyújtás, vagy annak megvonása által az egyes intézetekre oly nyomást gyakorolhat, mely által azok önállása csak látszólagossá válik. Pedig a takarékpénztárak létfeltétele, hogy önálló, más üzletektől függetlenek legyenek vagy a decentralisatio alapján álljanak, mert: a decentralisált tőkék célszerűbben oszlanak meg a termelés és feldolgozáshoz, mint a centralisáltak.

3. Biztosító intézetek.

Mint a már említett, úgy a biztosító részvényintézetek létesítésében is hazánk csak a kezdeményezés terén áll, s messze van még céljától, kivált az üzletek szilárdságára, czélszerűségére nézve.

Ezelőtt majdnem csupán a külföldiek kezében voltunk. Most is jelentékenyebb még az idegen intézetek, mint a hazaiak működési köre. Csupán osztrák biztosító intézet 27 terjeszti ki hazánkban működését, és pedig 15 részvénytársulat s 12 kölcsönösségre alapított intézet közül működik 15 a tűzkár, 8 a jégverés, 7 a testi sérülések, 13 az élet, 1 az állat és 1 a tükör s üvegtáblák biztosítása terén. Hazai intézeteink száma bár szintén jelentékeny, de nem eléggé terjedt körű. Részvények alapján a múlt évben 10, kölcsönösségre fektetett 5 működött s pedig ágazatonként: 10 a tűzkár, 8 a jégverés, 6 a szállítmányi, 6 tengeri, 8 ingósági károk ellen, 6 pedig élet és 1 állatbiztosítási téren. Hazai biztosítási intézeteink száma jelenleg 19; ezek 21,450,000 frt. névleges tőkéből csak 8,992,000 frtot fizettek be. Tartalékalapjuk ugyan: 14,732,902 frt. De hogyan felelhetne ez meg 16 millió lakos igényeinek, hol 4—5 száz millió értékű vetés s ugyanannyi értékű ház s gazdasági épület biztosításáról kellene gondoskodni, ha t. i. kellően érdekelve volnánk saját ügyeink iránt.

Jó szándoku socialistáink nem egyszer megpendítették már azon eszmét, hogy mindezen biztosítási ágazatokat az állam karolja fel, sőt az állam biztosítsa, adója alapjából az egész országot a fagy és árvíz ellen is. Ezen szándok azonban kivihetlen, mert lehetetlenné tenné a rendes államháztartást, bár a kezelést egyszerűsítvén s az üzletet egész országra kiterjesztvén, sokkal nagyobb eredményeket érhetne el, mint elérnek a társulatok. Lehetlen a fagy, aszály és árvíz által okozható károk megtérítése, mert kedvezőtlen években ez mérkőznék az összes államháztartási szükséglettel, vagy talán meg is haladná a 200 millió frtot, holott háztartásunk ily nagy lábra lett állítása már is sajnos mutatja, hogy túl vagyunk terhelve.

Különben is épen azon kényszerű kiterjeszkedésénél fogva, mint a szabad köztevékenységet korlátozó, a teherviselést kényszerűen növelő rendszer nem helyeselhető az állami biztosítás eszméje, annál inkább, mert nagyon hanyagokká, gondatlanokká s vigyázatlanokká tehetné saját káraik iránt a lakosok nagy részét, s elviselhetlen terheket róna az adózó osztályokra. Igazolják ezen állításunkat azon kísérletek, melyek Nyugat-Európa államaiban kivált a tűzkárbiztosítás terén tétettek.

A biztosító intézetekre nézve sajnálattal kell megemlítenünk, hogy általában drágák, azaz jóval több díjt szednek be, mint mennyi szükségleteik fedezéséhez kellene, hogy aztán annál nagyobb nyereségeket adhassanak. Ez a részvénytársulatok általános czélja és hibája s épen azért ajánlatosabbak a kölcsönös biztosítási intézetek, melyek közül igen humanus programot hozott mostanában egy új társulat u. m. a „Kármentő“ czimű országos biztosító szövetség, melyből idézzük e sorokat:

„Ha tekintetbe vesszük, hogy egy életbiztosító társaság általában

csak úgy mutathat fel nyereményt, hogy a biztosítottak többet fizetnek díjban, mint a veszély arányában valóban fizetniök kellene, hogy tehát az összes biztosító intézetek díjtáblázatai a kelleténél magasabbra szabvák, minthogy kivétel nélkül mindnyájan jelentékeny nyereményeket mutatnak ki évenként, miért is minden józan gondolkozású ember okvetlenül azon kérdést veti fel: mi történik a díj fölöslegével, és kinek előnyére fizetnek a biztosítottak minden évben többet díjak fejében, mint tulajdonképen fizetniök kellene, ha egyenes arányban állnának fizetéseik a tényleges szükséglettel?"

E kérdésre a felelet egyszerűen a következő: A részvénytársaságoknál e fölösleg a részvényesek közt osztatik szét, míg a kölcsönös biztosító intézeteknél ismét visszafolynak a díjfölöslegek oda, a honnan származtak, s így megmaradnak a többet fizető részére.

E fölösleg azonban korántsem oly csekély mint általában hinnők. Egy helybeli részvénytársaságnál p. o. mely a életbiztosítást már 12 év óta üzi, befizettetett:

1860. évtől 1872-ig a beállott halálesetekért	1.913,820	frt
Ellenben ugyanazon időtartam alatt tisztí		
járadékokban és részvényesek közt kiosztatott	490,380	„
A részvényesek tulajdonát képező tartalék-alap		
gyarapított	230,325	„
és azonkívül még egy további nyeremény-alap		
képeztetett	117,700	„
tehát összesen	838,405	frt

fordítottatott a részvényesek javára. A biztosítottaknak tett kárpótlási fizetések tehát úgy aránytalanok a kiosztott nyereményekhez, mint 2-28 az 1-hez, vagyis minden egyes forintból a biztosítottakhoz csak 69 $\frac{1}{2}$ kr. tért vissza, míg 30 $\frac{1}{2}$ kr. a részvényesek erszényeibe vándorolt.

Egy más szintén hazai társaság eddig 149,901 frtot fizetett vissza beállott halálesetekre, míg nyereményül 81,305 frtot adott részvényeseinek. Egy ausztriai részvénytársaságnál 2.437,000 frtot tesznek az eddig fizetett osztalékok, holott kártérítése csak 5 milliónál valamivel több.

Ily eljárás mellett nem csoda, ha a nagy közönség vonakodik kellő részvétellel járulni a társulatokhoz s óhajtandó, hogy a nyeremények ily tulságos mérve ellenében a kormány is lépjen fel a záradékok megtagadása által.

4. Önszegélyző egyletek.

Az önszegélyző egyletek célja, hogy azok, kik mindennapi szerzeményükből magánuton nem birnak tőkét képezni, csekélyebb, de folytonos havi vagy heti betételek által társulati uton eszközöljék ezt. Mely társulati tőkeképzés a hozzácsatolt és ismét gyümölcsözővé vált kamatok és üzleti haszonrészek által sokkal gyakrabban s biztosabban eszközöltetik, mint magánuton. Ezen tőke pedig mellékesen hitelt is nyújt s több éveken át elég tekintélyes összeggé gyarapodhatik a végre, hogy a munkatörődött egyént hajlott korszakában az élet nyomoraitól megóvja, sőt arra is, hogy a kis iparosból önálló iparos váljék, ki üzletnyitást által másoknak jólétet s magának gondmentes életmódot biztosíthat.

Hazánkban néhány év alatt m. e. 500 ily önszegélyző társulat alakult, ide értve a takarékegyleteket, népbankokat, takarékegyesületeket és kölcsön-pénztárakat, fogyasztási egyleteket, zálogházakat stb. A tulajdonképeni segély és önszegélyző intézetek száma 144; a törzestársulatok száma 170,861 s a befizetett összeg 8.600,000 frt, mi tehát elég jelentékeny, ha felgondoljuk, hogy ez a legszegényebb osztályok javára önmagok által jött létre. Arra mutat ez, hogy ily intézményekre országsszerte valóban égető szükségünk volt és van. A segélyezés és önszegély, mint a többi társulati intézmény azonban hazánkban még igen távol van azon mérvtől, melyet kielégítőnek nevezhetnénk; távol van nyugateurópai államokban már évtizedek óta elért mérvtől, holott a külföldiek a közelmúlt években a társulati intézmények létrehozásában óriási léptekkel haladnak elől.

Általában az egyletek és társulatok alapításánál első feladat, hogy önállóak legyenek, sem az állam sem más társulatok segélyére ne számítsanak, mert a segélyezés jogot ad: idegen befolyások gyakorlásához, melyek jótékonyak nem lehetnek.

A társulatok s egyletek működési körét azonban, a mennyiben az néhol a társadalom az állam körébe is át vág, jogosan szabályozhatja, sőt kell hogy törvények által szabályozza a törvényhozás. Kiterjedhet ezen szabályozása részvénytársulatoknál a részvényesek jogainak bizonyos esélyekben lehető megóvására is, de csak mérsékelt fokig t. i. az alakulásnál a szabályok felülvizsgálataig: vajjon megegyeznek-e azok a törvény által megállapított részvénytársulati szabályzattal? A tulajdonképeni működésnél azonban csupán: az ellenőrzésig, mert a társulás és egyesülés létfeltétele, hogy a résztvevők magok is tájékozva legyenek legfőbb feladataik, jogaik s kötelezettségeik iránt. Kell, hogy folyton figyelemmel kísérjék a részvényesek a társulati közegek működését, vagy működéseik időszakonta közzétett eredményét, mert csak így s csakis ők lehetnek saját érdekeik legjobb őrei, illetőleg: a társulati közegek működésének legjobb ellenőrei. Vagyis: „Az engedélyezési rendszer, miután az iparszabadsággal és jogegyenlőséggel ellenkezik, s miután az előleges vizsgálat mindenütt haszonnélkülinek, sőt határozottan károsnak bizonyult, elvetendő, ellenben mindenkre nézve egyaránt érvényes törvényhozási uton megszabandó feltételekhez kötendő a társulási szabadság. — A mi ezen feltételeket illeti, ezeknél érvényre kell emelni egyfelől a legtagabb nyilvánosságot, másfelől a társulat vezető közegeinek legszigorubb felelősségét.”

5. Vasutak, víziutak stb.

A vasutakra nézve ohajtandó, hogy mindet az állam építette volna, mert ez, bár drágán épít, de a nyerészkedést nem tűzheti célul, mint tüzték egyes kiváltságos társulatok, melyek most monopolizálják az ország főbb kereskedelmi vonalait és forgalma legnagyobb részét.

Ez azonban nem teljesülvén, a kereskedelmi ministerium feladatává vált, hogy a vasuti áru- s értékforgalom szabályozásába befolyást nyerjen, a díjakat részint egyenes befolyása, részint versenypályák építése által mérsékelje és gondoskodjék, hogy a közlekedési társulatok a pályán forgalomba hozott árucikkek számára kellő terjedelmű tárházakat, rakhelyeket, parti kikötőket stb. építsenek.

A magy. kir. kereskedelmi ministerium feladatává tette az áru- s érték-forgalom szabályozását és a viteldijak mérséklését. A raktárak, docksok stb. felállítása iránt azonban azon meggyőződésre jutott, hogy ezek építése nálunk csak az állam hozzájárulása útján létesíthető, holott más országokban, bőven kitelik azon nyeresényekből, melyeket a kereskedelem az áruforgalom útján nyújt.

Nálunk ezen hasznót nagyrészt most is az egykori alapítók, consortiumok vagy a részvényesek veszik igénybe, mi mutatja, hogy köz-forgalmi rendszerünk nem egészséges alapokon szerveződött. Pedig:

A vasutakra nézve talán nem sokáig várat magára egy újabb találmány, egy újabb rendszer, mely az eddigieket mellőzhetővé teszi vagy romba dönti. Közgazdasági szempontból s kivált szegényebb sorsu népünk érdekében ohajtandó az, mert meg kell vallanunk, mikép ez, eddigelé legkevesebb hasznát vehette a vasutaknak s gőzhajózásnak.

Gyalog járt, vagy otthon maradt a szegény ember s nem értékesítheti munka erejét a szegény munkás a viteldijak magassága miatt.

Ohajtandó tehát, hogy országos vasuti s víziuti és könti hálózatkunk kiegészítésével fordított arányban haladjon, illetőleg mindinkább alább szálljon a viteldij, kivált a szegényebb munkásosztály s azon cikkek forgalmára nézve, melyek csekély értékűek, de nagy súlylyal bírnak, minők a gazdasági termények, husneműek, gazdasági állatok, tűzi anyagok, bőrök, vas- és faneműek stb. Ezek a kézi ipar anyagát s a szegény munkásosztály öltözéki, ruházati igényeit fedezvén, nagymérvű forgalmuk által más előnyöket, rendes biztos jövedelmet nyújthatnak a szállító társulatoknak. Mi a községi s helyközi utakat illeti:

Mint a vérkeringésnél a legkisebb nedvesövek legjelentékenyebb tényezői a forgalomnak s befogadják: hasznosítják a sejtek egyéni szükségének kielégítésére mindazt mit a nagy véredények hoztak: úgy a különben jelentéktelennek látszó községi, helyközi utak legfőbb hasznosítói a vasutak és víziutak forgalmának.

Elvégre is ezeken át oszlanak szét az országos forgalmat képező anyagok az egyéni, családi szükségletek kielégítésére. Ezeken gyűlnek viszont egybe az ott kicserélt anyagok, hasznosítás, közforgalomba bocsátás végett. Ezek összege nemcsak befogadni, de mintegy felemészteni is képes mindazt mi a nagy közlekedési utakon s csatornákon forgalomba hozatott. Ha tehát ezek járhatlanok, természetes, hogy a nagy csatornákon üzött forgalom fenakad, az anyagsere sem mehet rendin s a test, a nemzettest beteges leend, mint oly organismus, melyben a nedvek nem foroghatnak kellően vagy mely vérhiányban szenved.

Igen nagy fontosságaik tehát, a helyközi és községi utak, melyek járhatóvá tétele, jókarban tartása már nem képezheti a ministerium kiválólágos gondját. De annál inkább a helyhatóságokét. Ott hol egyik községet a másiktól jelentékeny akadályok, folyók, hegyrepedések, feneketlen mocsárok stb. választják el, a községek méltán kérhetnek országos segílyt, sőt általában ohajtandó, hogy a törvényhozás a községi s helyközi utak iránt oly forma segílyzési viszonyba lépjen a helyhatóságokkal mint Olaszországban, melynek törvényei mintaképül szolgálhatnak ezen utaink rendezése ügyében.

A dolog sulya azonban természetesen magára a lakosságra esik. Ez veszi legtöbb hasznát saját utjainak. Ennek kell tehát ezeket beren-

dezni, fentartani oly módon, hogy nemcsak az országos vonalak, állomások irányában, de a belforgalomra nézve is minden irányban lehetővé, lehető könnyűvé tegyék a forgalmat.

Sok ezer vonómarha, sok ezer ló tönkre megy hazánkban évenként ezen utak elhanyagoltsága miatt; sok munkához kétannyi erő kétannyi idő kívántatik mint mennyi elég volna s elegendő más országokban. Ezen utak ügyét tehát a helyhatóságoknak fel kell karolniok. Kérjenek országos segítyt, hol az akadályokkal nem bírnak. Az országgyűlés pedig hozzon méltányos, szabatos törvényeket ez ügyben. Ezt kívánja közgazdaságunk, ezt kívánja a szegényebb sorsú nép érdeke.

6. Tőzsdék.

A tőzsdék általában két osztályban közvetítik az áruk, pénzeműek és értékpapírok forgalmát, 1) mint gazdasági 2) mint értéktőzsdék vagy árucsarnokok, és u. n. „pénzpiaczkok“.

Közgazdasági jelentőségük tehát kétségbevonhatlan. Igen üdvös szolgálatot tesznek az államnak a tőzsdék a mennyiben a szükséges forgalom legnagyobb medenczáját s gyűlőhelyét, a vállalatok, vállalkozások létrejöttéhez képezik s mesés mennyiségű értéket forgatnak nagyrészt átírás, leszámítolás útján. De van egy veszélyes irányzat, mely a jótékony forgalommal együtt jár. Ez a meddő anyagcsere, nyereszkedési vágyból, mely legtöbbször s legérzékenyebben sújtja azokat kik általa hirtelen meggazdagodni törekcsenek. Ezt törvényhozás útján korlátozni nem, csak ellenőrizni lehet s kerülnie kell kivált a szegény munkás osztálynak, mely különben sem veszi közvetlen hasznát a tőzsdéi nagyszerű anyagcserének.

A tőzsdék kivált nemzetközi kereskedelmi szempontból igen fontos tényezői közgazdasági életünknek. A tőzsdék választott bírósága pedig részint egység útján, részint igen rövid per útján kitűnő bíráskodást gyakorol a legjelentékenyebb tőzsdéi kérdések s értékek felett. Pesten p. o. a tőzsde ítéleteiről a bécsiak is elismeréssel szólnak. Sok jelentékeny ügykérdést elintéz ez, többnyire mindkét fél belenyugvásával. A tőzsdék ennél fogva méltán igénybe veszik a törvényhozás figyelmét s közbenjárását.

A tőzsdék ügyeire s viszonyaira nézve még nincsenek országos törvényeink a magy. kir. kereskedelmi ministerium azonban már áttanulmányozta az európai tőzsdék szervezetét egybegyűjtötte a kellő adatokat s kimutatásokat, hogy egy helyes törvényjavaslatot készítsen, melyet azonban természetesen csak is az illető kereskedői testületek megkérdése s beleegyezése mellett lehet, azok jogai csorbitása nélkül életbe léptetni.

7. Vásárügy és házalás.

Szabadipar, szabad kereskedelem: életfeltétele a közgazdaságnak. Mint a tőzsdéken úgy a vásárokon, melyek a falusi nép s kivált a földmivesek és iparosok közötti csereforgalom piacjai, elválaszthatlan a szabadságtól azon visszaélés, mely ellen országszerte számos panaszok merülnek fel. Melyek miatt azonban nem korlátozhatjuk a szabadságot.

Sokan csak időtöltésből járnak vásárra s elfecsérlik a korcsmákon

pénzöket, holott helyben néha jobban elárusíthatnák terményeiket vagy iparczikkeiket.

A házalásnál szintén sokan visszaélnék a vevők tudatlanságával, hamisított, néha nem is épen igaz uton szerzett czikkeket hoznak forgalomba stb. Ezen visszaélések azonban nem jogosíthatják az államot arra, hogy eltiltsa, akár a vásárokat, akár a házalást, sőt közgazdasági érdekeink világosan követelik, hogy ezek mindinkább felszabadíttassanak a törvény s városi hatóságok önkénye által reá rakott terhektől, adózásoktól s korlátozási szabályzatoktól.

Kivált mezei gazdákra, zsellérekre nézve, kiknek egy pár ökör, egy pár ló, egy fejős tehén, egy pár borju, néhány sertés stb. minden ingóságuk s ezeket jó áron, másokkal egybehasonlítva akarják eladni, hogy saját körülményeiknek megfelelőbb vásárlást tehessenek, a vásár nélkülözhetlen életfeltétel. A házi s gazdasági állatok adása, bevése, vásáron kívül a legnagyobb akadályokkal, csalódásokkal jár, míg vásárok alkalmával határozott árakat nyer minden eladó jószág.

Másrészt a falusi mesteremberek csak ily alkalomkor adhatják el a náluk meggyűlt kész iparczikkeket, hogy ezek árából, végszámba jelentékenyebb mennyiségben bevásárolhassák az iparüzletökhöz kellő anyagokat, szöveteket, bőrneműeket stb.

A vásári vagy elárusítási szabadság érdekében már kimondta a törvényhozás, hogy minden iparosnak joga van ugy saját, mint mások készítményeit nemcsak lakhelyén, hanem azon kívül is az ország bármely helyén tartott heti vagy országos vásárokra, akár bizományos által, akár személyesen eladni. Ennélfogva a házalást is fel kell szabadítania az eddigi korlátok alól s csakis rendőri tekintetből szabályozhatja a törvényhozás.

Ezt kívánják közgazdasági érdekeink, kivált a szegényebb munkás osztály sorsának javítása tekintetéből.

Sajnos, hogy a házalás iránt nem alkothat törvényeket a magyar-országgyűlés, mielőtt Magyarország és Ausztria kormányai öszhangsában egyetértőleg nem állapítják meg javaslataikat. E miatt késett a házalási törvények átalakítása eddig is, holott ez szoros összefüggésben van az ipar s elárusítási szabadsággal. S mi Ausztriában czélszerű, az lehet nálunk czélszerűtlen s ennél fogva nemis méltányos dolog ily különböző érdekek iránt együttes határozatokat kívánni.

Azon városok, melyek jelentékenyebb kereskedelmi forgalomnak adnak helyet, méltán igényelhetik, hogy a vásártérek, partok, kövezet, utak stb. fentartására, bizonyos illetéket, vámot huzhassanak a vásárt látogatóktól. De viszont igen helyesen teszi a kormány ha felügyel, hogy az illető díjczimek, tarifatételek világosak és mérsékeltek legyenek, és hogy a szedett illetékek csupán csak is az utak, partok, hidak, kövezetek stb. jókarban tartására fordíttassanak s így közvetve a vásári forgalom könnyítésére szolgáljanak.

8. Vámügy.

A vámok jelentékeny részben szabályozzák a nemzetközi forgalmat, mert akadályozzák a kereskedelmet, annál inkább minél nagyobb százalékkal van valamely árucikk terhelve; vagy kivált ha annak forgalma tiltva van.

Közgazdasági érdekeink tehát, mely a szabad ipart s szabad kereskedelmet ismeri céljául, ellenkezők még a legszabadabb elvű vagy úgy nevezett védvámrendszerrel is, melynek célja csupán azon behozatali vagy átviteli czikkeket terhelni vámokkal, melyek az ország belsejében eladás végett nagyban gyártatnak nem csak belfogyasztásra de kiviteltre is.

Nagy tévedés azt hinni, hogy a vámtételek berendezésével, vagy a tilalmak felállításával arányos a nemzetközi forgalom mérve és sokfélesége.

Vannak czikkek, melyeket a legnagyobb tilalom daczára is, életveszélylyel nagyban csempésznek a lakosok, mint p. o. a dohányt, a sót a határvidéken, ha az, életszükségletöket képezi.

Mások a luxuscikkeket is életszükségnek tartják s bár mily magas vám legyen vetve arra mit a divat elengedhetlenül követel, megveszik kétáron is. Külföldről hozatják néha még akkor is, midőn a bel-földi készítmény kiállhatná vele a versenyt. A világvárosokból: Párisból, Londonból hozatják, mert sokak előtt e név, czim, nagy fontossággal bír; kivált ha a czikkek belbecsét nem ismerik s csakis a czégek hire után ítélnék.

A hiúság, szeszély, téveszmék s más gyarlóságok tehát kijátszák még a védvámrendszer embereinek számítását is, legalább nagyrészen, annyira hogy a vámok csakis pénzügyi tekintetből, mint államjöveldelmi források nagy jelentőségűek.

Milliókat jövedelmeznek a vámok az államnak. De néha egy-két százalék vám eladhatlanná teszi kivált a gazdasági terményt, az állati terményeket, bőroket, zsiradékokat stb. melyeket pedig a mezeigazda csak kiviteli uton értékesíthetne. Így vagyunk számos iparczikkre nézve miszerint gyakran megtörténik, hogy: azon krajczár, melyet az állam a vámon nyert, egy forint tiszta hasznát nyelte el a termelőnek s iparosnak, vagyis eladhatlanná tette az eladandó czikkeket, mi aztán egyformán káros dolog mind az államra, mind az egyesekre nézve.

Csak helyeselnünk lehet tehát azt, hogy a magy. kir. kormány: „elvül és végczélul“ a kereskedelmi szabadságot vallja és sajnáljuk hogy e célnak az eddigi szerződések kötelező ereje miatt meg nem felelhet.

Magyarország és Ausztria ugyanis az 1867. XVI. t. cz. alapján egy közös vámterületet képezvén, az országgyűlés az osztrák ipar s kereskedelem iránti tekintetből kénytelen volt elfogadni az akkori állapot, az akkor érvényes vám s kereskedelmi szerződéseket. — Ezen kívül mint az illető miniszterium közleménye mondja: „saját fejlődő iparunkra való tekintetből is, nem lehetett, okszerűen a kereskedelmi szabadság rögtön valóítását követelni, mert ez, a külföldi verseny súlyát minden irányban elviselni még nem képes osztrák ipart, saját még gyöngébb iparunkkal együtt megkárosította s fejlődésében megakadályozta volna, — hanem oly eljárást kellett követnie, mely szerint a közös vámterület vámdíj-szabályzatában szükséges leszállítások csak fokozatosan és kellő arányban a belipar növekedő versenyképességével történjenek“.

Közelebb időkben tehát, a vámdíj leszállítása céljából több állammal szerződések u. n. engedményezések és kölcsönengedménye-

zések kötöttek; némely előnyök és könnyítések valamennyi más előbb szerződött államra ki lettek terjesztve s célba vétetett, hogy azon nem-szerződéses államokkal, melyek kereskedelmünket közvetlen érintik, mint Szerbia s a dunai fejedelemségek, czélszerű kereskedelmi s vám-szerződések kötessenek.

De közvetlen érdeklő közgazdasági viszonyainkat az egyesült amerikai államok kereskedelme, Görögország, Oroszország, Svéd és Norvégország Törökország stb., melyekkel még nincsenek szerződések kötve; s aligha lehet velök összehangzatos szerződéseket alkotni, már csak azért is, mert mi egyiknek tetszik, czélszerű, azt a másik nem mindig helyesli: egyik a védvámrendszert, másik a szabad kereskedelmi politikát tűzi célul s Ausztriához másként áll, mint hozzánk.

Kétségekivül tény, miszerint: Magyarország fekvése, igényei, termelési s iparviszonyai Ausztria hasonló viszonyaitól különbözvén, az együttes szerződések, legalább egy vagy más részben egyik vagy másira kedvezőtlenek. Sőt a viszály magvát oly mérvben borbákol magukban a nemzetközi vám s kereskedelmi szerződések, és oly könnyen elmérgesednek, hogy minél több s minél többféle kötelekekbe lépünk, annál inkább, annál több oldalról ki vagyunk téve azon surlódásoknak, melyek a kereskedelem felszabadítása által teljesen elenyésznének. Másrészt:

Beliparunk eddigi fejletlensége tanúsítja, hogy a különben igen szorgalmasan eszközölt kereskedelmi s vámügyi könnyítések nem hoztak kellő eredményeket beliparunk felvirágzására, holott kivált gazdasági gépek s eszközökre nézve főkép csak a mi iparunkra vannak utalva délkeleti szomszédaink egész Kis-Ázsiával együtt.

Ohajtandó tehát, hogy a szabad kereskedelem órája hamarabb eljőjön, mintsem ez uton talán alig elérhető volna. Ezt kívánja közgazdaságunk s azon nagyszámu szegény munkás, iparos és termelő nép érdeke, mely majdnem tudtán kívül, óriási mérvben járul a nemzetközi forgalom tényezéséhez, mert nélkülözhető terményeit egyenesen külföldre küldi vagy küldik vevői, s hogy egyebet ne említsünk millió számra öltözik gyapottkelmékbe, melyek feldolgozása az ország határain kívül, termelése pedig távol világrészekben történik.

9. Konzulságok.

Ezelőtt politikai célokból tartottak konzulságokat, politikai ügynököket a nagyhatalmak egymás udvarában, később kereskedelmi célokkal egybekötve a főbb kikötő helyeken, világvárosokban s más kereskedelmi pontokon.

Ezen ügynökségek politikai jelentősége azonban mindinkább háttérbe szorul a kereskedelmi érdekek előtt, kivált a vasutak s távsodronyok felállítása óta. S ohajtandó is, hogy a konzulságok főkép a nemzetközi forgalom közvetítésével foglalkozzanak, annyal inkább, mert még igen messze vagyunk a statisztikai nyilvántartás azon álláspontjától, miszerint mindnyájan tudhatnánk, ki mikor mit termel s gyárt oly mérvben, hogy az nemzetközi kereskedelmi csereanyagot képezhessen.

Kereskedőink is alig tudják hová mit küldhetnek eladás végett a világpiacokra, sőt itthon sem mindig tudják, melyik vidéken minő terményekre, mennyiben számíthatnak.

Közgazdaságunk, illetőleg termelőink s iparosaink sőt népünk érdekében, mely mint említők a külföldi cikkeknek nagyban fogyasztója, méltán igényelhetjük, hogy a kormány s törvényhozás a régi konzulsági rendszert, a mai kor kívánalmaihoz képest alakítsa át, miképp ezt a magy. kir. kereskedelemügyi ministerium is ohajtja. Igényelhetjük, hogy konzulsági törvények s ezekből kifolyó utasítások készítsenek, melyeknél fogva a konzulságok eszközölhessék, hogy egyrészt Magyarország terményei s gyártmányai valahára jó piacokat találjanak a külföldön, a különböző világrészekben vagy is a világpiacok emberei könnyen feltalálhassák Magyarországon azon cikkeket, melyeket itt nélkülözhetünk s szívesen áruba bocsátunk. Másrészt Magyarország kereskedői könnyen feltalálhassák s megszerezhessék a nekünk kellő cikkeket, melyeket a külföldiek, a távol világrészek lakói számunkra szívesen áruba bocsáthatnak.

Ezen csereforgalom érdekében óhajtandó, hogy a gazdasági s iparegyletek, szövetségek stb. szintén érdekelve legyenek: mindmegannyi ügynökséget képezzenek, hol a tudakozódó kereskedelmi ügynökök lehetően helyes pontos adatokat szerezhessenek a csereforgalom tárgyairól, azok minőségéről. Sőt eszközöljék is a mennyiben tőlök telik a megrendeléseket s ellenőrködjének kivált a könnyen meghamisítható tárgyak bor, szesz, stb. félek minőségére, hogy egyes nyereszkesedők ne játszassák el az ország hitelét úgy mint azelőtt történt.

10. Posta-ügy és távirás.

A levél, hirlap, pénz stb. küldemények olcsó, pontos és gyors forgalmát eszközölni a haza területén s a külföld irányában; e végett a hazai postarendszert Európa nyugoti államainak postarendszerével mind a díjak szabályozása, mind a kezelés egyszerűsítése iránt öszhangzatba hozni, egyuttal keleten az akadályokat a mennyire lehet állami közvetítés útján elhárítani s az ügynökségeket, konzulságokat pósthivatokkal ellátni oly fontos feladata a kormánynak s illetőleg a közlekedési miniszteriumnak, melynél fogva összes közgazdasági életünk szellemibb mozgalmait eszközli, közvetíti.

Ugyanezt eszközli egyrészen a levelek, értesítések, pénzfeladás stb. táviratoztatása által, melyre nézve szintén szükséges a külállamokkal öszhangzó megállapodásra jutni, mint történt ez a magyar kormány részéről is.

A belforgalmat illetőleg közelebbi adataink szerint Magyarországon van 7708 pósthivatal, mely 1279 útvonaton, 4943 mértföld hosszában évenát 5.686,525 mértföldet jár be. Távirda-állomások pedig: a) u. n. állami távirda-állomások 321 mrtfld; b) magánsürgönyök felvételére felhatalmazott vasuti állomások 331 mértfld. Az állami távirda hálózata 1883 mértfld. hosszúságú vonalon 4643 mfd. hosszúságú sodrony; a vasutiaké 1203 mfd. vonalon ugyanennyi mértföldnyi sodrony.

Nemzetközi szempontokból mind a postai, mind a távirai viszonyok szabályozása végett tartott értekezletek nyomán, számos szerződés kötettek, kivált Európa nyugoti államaival. Két sodronyvonal állíttatott az indiai szárazföldi távirás közvetítésére. A keleti államokban azonban még nincs kellően szervezve s kiterjesztve sem a postai, sem a távirási hálózat. Nemzetgazdaságunk érdekében pedig ez igen

kiváncos lenne, mert a magyar iparnak soha sem leend Nyugat-Európa, hanem csak a kelet-európai, ázsiai, afrikai városok piaczaín lehetnek legjobb fogyasztói. A keleti gyapotszövetek, fűszerek stb. viszonylag hazánkban nélkülözhetetlenek látszanak, most csak közvetített kereskedelem útján jutnak hozzánk s nagyon megadóztatják népünket, holott egyenes összeköttetés mellett, ha a postai, távirdai és közlekedési intézmények keleten is kellőleg kifejlődnének, igen élénk és előnyös csereviszonyba léphetnénk a keleti népekkel.

Általában kiváló fontosságot kell tulajdonítanunk közgazdasági szempontból a vám, posta s távirási ügyeknek, mint a nemzetközi kereskedelem eszközeinek, mert Nyugat-Európa iparosb államainak fejlődése tanúsítja, hogy minél fejlettebb a kézmű és gyáripár, annál nagyobbak kell lennie a külkereskedelemnek. Ugyanis:

Földmívelési rendszerünk tökéletlen volta következtében a táp- és öltözködési anyagok termelése nem képes fokozatos előléptetést tartani a népesedéssel. A földet a legműveltebb népek is, mindinkább kiélik oly mérvben, hogy kénytelenek nemzetközi kereskedelem útján szerezni be élelmük jelentékeny részét, többnyire iparcikkjeikért.

Iparcikkjeiket annnyival inkább kénytelenek a még kevésbé művelt államok piaczaira vinni, mert a gépek a munkások tevékenységét megtízszerezik, megszázsorozzák t. i. a mindinkább szaporodó munkáosztály tízszerre — százszerre is több iparcikket hoz létre, mint megnyit a helybeli földmívelő vagy más osztályok elfogyasztani képesek volnának.

A művelődés ezen veszélyes irányzatán halad elő hazánk is, mely valószínű, hogy 50—60 év múlva ha nem válik is valamely jelentékeny fogyasztó országgá, de megszűnik jelentékeny kivitelre termelő lenni.

Szerencsénk, ha mezei gazdaságunkba helyesebb arányokat hozni nem tudnánk: egyelőre csak az, hogy keleten még mintegy 700 milliónyi nép nélkülözi az általunk készíthető ruházati s más iparcikkjeiket, kiknél jó vásárra találhatunk.

Mindemellett s épen azért, mert azon bajokat, melyek Nyugat-Európa túlnépesült államaiban mutatkoznak, aligha kikerülhetjük, önmagunknak kell igyekeznünk a helyesebb s takarékosabb gazdálkodás elveit követni s népszerűsíteni — s nem mindent a kormánytól várni, hanem egyesülés útján a kormánnyal kezdet fogva javítani önsorsunkat, önállásra segíteni az értelmes, szorgalmas, becsületes munkást, bármely ágazatán értékesítse tehetségeit a közgazdaság széles mezejének.

Milliókat, mondhatnánk száz milliókat költeni, füstre, szesze, t. i. dohányra s szeszitalokra, mint teszik a külföldiek, kiknek nyomán haladunk, és ekkor államsegélyért esdeni, minden oldalról — ez nem helyes eljárás.

Az eddig említett általános segédeszközökön kívül, kivált egyes esetekben számos más segédkezelést kívánhatnak a szegény sorú munkások az államtól. Kívánhatják, hogy a munkaadók visszaélései ellen törvények útján is óvassanak. A munkaadók szakma szerint határozottassanak meg. Gyermekek s nők ne legyenek éjjeli munkákra alkalmazva, vagy csak kivételesen stb.

Az iparosb városokban pedig a kormány, a hatóság s illetőleg az építési bizottság örködjék, hogy a munkások részére olcsó s könnyen

megszerezhető bérházak építtessenek s általában az élelmezés, világítás, vízvezeték stb. a közegészségnek megfelelőbb legyen mint eddig volt.

Az állam, a kormány mindezen segédkezései azonban mint látjuk csak óvazerek, vagy oly tényleges közvetítések, melyek főképp az akadályok elhárítására s csakis az országos jelentőségű intézmények felállítására szorítkoznak.

A tetterő forrásának, magából a népből kell származnia s kifogyhatlanul gyarapodnia az értelmesbedés és egymás kezére dolgozás által.

4. A pénzügyminiszterium útján.

A magy. kir. pénzügyminiszterium öt évi (1867—1871) működéséről szóló előterjesztés hivatalos adatok alapján közzététetvén, meggyőződhetünk róla (holott a közéletben oly keves áldásos eredményét találjuk), hogy ezen miniszterium kitünő tevékenységgel működött sok ezerre menő tagjaival egyetemesen. De hogy megfelelt-e hivatásának kívált azon feladatra nézve, melyet a jelentés első lapján kiemel: „gyakorlatilag keresztül vinni a magyar pénzügy önállóságát, keresztül vinni rázkódások nélkül s a különféle érdekek lehető kiemelésével?” — ez már más kérdés, melyre többek közt a hitelválság is tagadólag felel.

A hivatalos adatok bizonyítják, hogy ezen miniszterium tul van halmozva nem hozzá tartozó dolgokkal, melyek aztán tulajdonképeni feladatainak teljesítésében korlátolják, s melyektől tehát mielőbb meg kellene szabadíttatnia.

Ilyenek: az államvagyon mező- és erdőgazdasági kezelése, az ott követendő gazdálkodási rendszer megállapítása, illetőleg a régi rendszer megváltoztatása, uradalmak (vissza) szerzése, mezőgazdasági területek eladása, igazgatóságok felállítása stb. körül elforduló teendők, mint szintén a sóbányászat, a dohánymonopolium, s a fém-bányászat azon ágai, melyek a nemtelen érzekre vonatkoznak u. m. vashányák, vasgyárak, kőszénbányák stb. házi kezelése.

Az országnak m. e. $\frac{1}{12}$ részét teszik csupán a pénzügyminiszterium kezelése alatt levő államjavak. Ily óriási birtoktömeg kezelését egy kézben, egy hivatalban összpontosítani s akkor tőle még azt kívánni, hogy tulajdonképeni feladatainak megfelelően: méltánytalanság; minék aztán megérezzük sajnos következményeit országszerte.

De nemcsak ezen baja volt és nemcsak ezen dolga megy oly nehezen a magyar királyi pénzügyminiszteriumnak, miszerint miatta magasabb érdekű országos feladatainak meg nem felelhet, hanem volt és van egy jelentékeny baja, mely miatt állásponjtja „önállóság” és „czélszerűség” szempontjából épen nem kedvező.

A magy. kir. pénzügyminiszterium öt évi működésének javarésze ugyanis azon bontakozásból áll, melynél fogva igyekezett, mint mondja, „gyakorlatilag keresztül vinni a magyar pénzügy önállóságát” és pedig úgy, hogy a „különféle” (bécsi) érdekek lehetőleg kiméltessenek — de mint általában zavart közigazdasági s kivált a bécsi alapítók által veszélyes válságba sodort hitel s pénzügyi válságaink tanusítják, melyek miatt már az államjövödelmek kellő befolyása is akadályozva van: kellő, kielégítő siker nélkül.

Ezen sikertelenséget érezve az illető ministerium, menti magát,

miszerint: „Teljesen új, járatlan ösvényen kellett a ministeriumnak megindulnia és haladnia.“ Ugyanis: az anyag, melyet a mult kormánytól átvett, csak csekély mértékben volt használható; a rendelkezésére állott erők csak kis mértékben voltak használhatók; az országban talált pénzügyi igazgatás nagymértékben népszerűtlen volt, és sem hazánk viszonyainak nem felelt meg, sem a parlamentáris rendszer keretébe nem volt beilleszthető; e pénzügyi igazgatás számos ága el volt szórva (t. i. Bécsben voltak elhelyezve a legjelentékenyebbek) s az egyes ágak csak egymás után (nagyon nehezen) jöhettek a pénzügyminiszterium vezetése alá; számos nagy fontosságú kérdés függőben maradt, mely (az osztrák és magy. pénzügyér közt) csak kölcsönös tárgyalások s egyezkedések folytán oldatható meg stb. stb.

Ne is menjünk tovább, mondjuk ki, hogy a legfontosabb hitel- és pénzügyi kérdések mai napig sem oldottak meg: ilyen az osztrák függő államadósság, melynek pénzjegyeit már évek előtt ki kellett s lehetett volna a forgalomból vonni, ha azt az osztrák kormány komolyan akarta volna, holott a valutát csak így lehetett volna helyre állítani. Ilyen a jegybank s általában a bank- és hitelügy, melynek függetlenítésében a lefolyt öt év alatt, sem azóta nem történt előbb lépés. Ilyen a közös activák kérdése.

Nem előhaladásnak, de hátraesésnek tarthatjuk Magyarország pénzügyeire nézve azt, hogy ily pénzviszonyok közt: a vámkorlátok lebombolása következtében az osztrák ipar s kereskedelemnek Magyarország irányában nyert fölénye, az osztrák kormánynak s illetőleg a közügyek kormányának irányunkban nagy mérvben gyakorolt befolyása ellenében, nemhogy erősödöttünk volna sőt gyengültünk évről évre.

Egy nagy országot, minő társországaival együtt Magyarország, pénzügyi kezelés alá venni: a pénzügy önállósításának elveit kimondani, de az osztrák n. bank romlott értékű jegyeit nálunk törvényszerű forgalomban hagyni, engedni, hogy ezen bank az ő alap nélküli, beváltatlan jegyeiért tőlünk 6—8% hasznot huzzon s még akkor is kegyelemnek tartsa ha Magyarország számára $\frac{1}{2}$ hitelt nyújtott ahhoz képest mit Bécsnek ad. Sőt végre még a bank aktáját is felfüggeszteni, hogy az fel legyen mentve minden kötelezettségtől s mégis kényszerforgalommal birjanak jegyei Magyarországon: Ez nem előhaladás az önállósítás terén; ez nem oly pénzügyi politika, minőt az 1867-iki egyezmények alapján a magyar pénzügyértől várt Magyarország s az önállósítás ily mérvben elmulasztása, sőt hátravetése, nem oly eljárás, melyet a teendők felhalmozásával menteni lehetne.

Megzavarta pénzügyünk eme röviden vázolt viszonya közgazdasági életünk minden tényezőit s oly mérvben érezhetővé tette a pénzügyi önállósítás szükségérzetét országszerte, mikép csak csodálnunk lehet, hogy ezen szükségérzetben a „szakadás“ eszméje eddig veszélyeseb mérveket nem öltött.

Jól tudjuk, mily nehéz feladat lenne egy magy. kir. pénzügyminiszter részéről az „önállósítás“ politikáját határozottan követni; mert az osztrák urak tudni sem akarnak a dualismus és paritas jogosultságáról a pénzügyi téren. Ők egységes Ausztriáról álmodoznak, melynek gyarmatországa Magyarország. De tudjuk azt is, hogy támogatná az

ország közvéleménye, támogatnák a Magyarország anyagi érdekeit szemelőtt tartó jobboldali képviselők is. Támogatják az ország elidegeníthetlen jogai, érdekei stb., melyek felkarolása nagyon megkönnyítené munkája bevégezését.

Az önállósítás megkísérlett küzdelmein kívül egy másik nagy baja és dolga volt a magy. kir. pénzügyérségnek, mi egy helyesebb pénzügyi politika mellett miszerint az ország rendkívüli szükségletei fedezése végett saját erejére támaszkodva, adósságait önmagától eszközölhette, — hitelpapirokkal fedezhesse: mellőzhető lett volna. Ezen baj s fődolog a sok adósságcsinálás, a rendkívüli építkezés és szépítkezés volt akkor, midőn Magyarország rögtön (1868 ban) erején felül lett terhelve; az osztrák nagyhatalmi szerep uszályhordozójává lett téve.

Azon pénzügyi és hitelműveletek, melyek e téren a magy. pénzügyminiszterium működését igénybe vették, nem mondjuk, hogy minden tekintetben áldástalanok, de nagyon drágák: sokba kerültek, sokat emésztenek föl köz jövedelmeinkből, holott egy az ország jogainak s érdekeinek megfelelőbb politika által sokkal kevésbé terhesek lettek volna.

A magy. kir. pénzügyminiszterium ezen hibás politikáját azzal akarta jóvá tenni, hogy az adókat fokozta évről évre. Ez is sok gondot s bajt okozott nekie. De az országnak is s az államháztartás jelenlegi viszonyai mutatják, miszerint ez is téves eljárás, téves rendszer volt, mely áldást nem hozhat.

Méltán várta a nemzet közgazdasági életünk fejlesztése céljából még 1867-ben az adórendszer rögtön átalakítását s a monopoliumok megszüntetését. De hiában. A nagyszerű kiadások ezt nem engedték, sőt, folytonos fokozást követeltek a hibás rendszer alapján.

Jobboldali lapok is korholják már a pénzügyminiszteriumot hónapok óta, hogy közgazdasági érdekeinkkel keveset gondol. Tőle függ más miniszteriumok tevékenységi körének s hatályának fokozása vagy megszorítása s inkább megszorítja azokat, mintsem szabadabb mozgást engedne fejlődésükhöz. Beelégszik vele, ha némely hivatalt megszüntethet, másiknak fizetéséből levon, némely munkálatot felfüggeszthet s a finantz-politika netovábbját abban találja, hogy az építkezések, szépítkezések valahára majd csak véget érnek: vasutak, ha jobb termés leend, kevesebb subventiót igényelnek stb.

A pénzügyminiszter alig tehetne üdvösebb javítást közgazdaságunk mezején, mint a monopoliumok megszüntetését, melyekről 1867-ben az volt mondva, hogy ezek csak ideiglenes, szükséges roszak és megígértetett, hogy mielőbb megszüntetnek, sőt az akkori pénzügyér ur utalva is volt oly javaslat készítésére, mely ennek helyét pótolná.

Megígérte a monopoliumok megszüntetését (elvben) egyizben már maga a pénzügyér is. De mindhiában, ha az óriási kiadások egy évig, egy napig sem akarnak szünetelni. Hiában az aprólékos megtakarítás, ha a nagyszerű kiadások 10 évre előre megállapítottak:

A sójövédéknél: a fizetések, lakpénzek, napidíjak, jutalmak és segélyek, jótékony alapítványok stb. czimein 86,029 frt. megtakarítás mutatkozik a jelen évben: a bányászati termelés azonban nem emelkedett; a földmivelő nép jelentékeny része nélküli ezen életszükségletet

házi s gazdasági állataival együtt; de a sok ezer milliónyi mázsa só okszerűbb kiaknázására, s felhasználására várunk kell egy „szebb jövőt“, mely a mostani finantz-politika mellett, mert rögtöni folytonos bevételeket talán 1–2 évre is csökkenéssel fenyegethetné: soha el nem jöhet.

A dohányjövődék java részét most is az osztrák kormány kincstárába adjuk; a jövő évben a pénzügyminister ur belföldi termelőinktől 7.776,100 frtig szándékozik bevásárlásokat tenni; de ezen olcsón beszerzett dohány java részét 3,942,520 frt értéket az osztrák kormánynak adja át, hogy annak legyen haszna az elárusításból.

A belföldi beváltásra, pénzügyér ur, miután látta, hogy a magyar ember már végkép fel akar hagyni a termeléssel; látta és éreztemennyi kellemetlen huza-vonás fejlődik ki az, „egy osztálylyal“ rendesen alábbra becsült dohányok bevásárlásánál és látta, hogy a termelők, mert némely szikes vidéken kizárólag erre vannak utalva, terményeik elhanyagolása, a kellő munka s javítás megvonása által akarnak segitni magukon s ez által a nemesb faj növényeket csak elfajoztatják stb. valamivel többecs két szánt a jövő évre. De a külföldi dohányok bevásárlása már annyira szükségessé vált, hogy jövő évre 3.816,500 frt. tűz ki a pénzügyér ur ezen célra s ezenkívül kész gyártmányokat 600,000 frtig fog bevásárolni.

Ebből megítélhetjük mennyire nem felel meg a pénzügyminister politikája hazai iparnövény-termelésünk emelésének s nemesítésének s így közgazdasági életünk fejlesztésének.

Most, midőn az őszigabnavetések a rendetlen időjárás miatt évről-évre veszélyezve vannak, sok vidéken ezer meg ezer család örömet nyulna az iparnövények termeléséhez s értékesítéséhez. A dohány egymaga oly iparnövény, melynek czélszerű s kellő mérvű termesztése által némely vidék lakossága meggazdagodhatnék. Megkétszerezhetné jövedelmi forrásait sok ezer család: a dohányneműek értékesítése, feldolgozása által. De: az nem szabad; s a dohány termékeiből beveendő összesen 29.237,346 frtból csupán 13.773,943 frt. fordítatik a vétel, gyártás és eladás üzleteire: a többbit az ellenőrzés emészti fel — mely a monopolium megszűnte által teljesen feleslegessé válnék.

Ilyen gazdálkodási rendszert észlelhetünk nemcsak a pénzügyi dolgokban, hanem az államvagyonok körül is, hol pedig a rendszerváltoztatás nem járna a folyó jövedelmek akadályozásával. Az állam nagyterjedelmű s óriás gazdagságu vasbányái, gyümölcsözetlenül hevernek, holott azokból oly nagy mennyiségű finomított vasat termelhetnénk évenként, hogy vasszükségleteinek fedezésére nem volnánk kénytelenek évenként 54 milliót kiadni Ausztriának és a külföldnek. Az államerdők csak most kezdenek jövedelmezőkké válni; a művelés alatt álló uradalmak nagy része most sem sokkal több jövedelmet ad, mint mennyi adót némely magános földei után fizet stb. Ezek az általános panaszok.

Bizonyos, hogy közgazdasági életünk fejlesztése érdekében, méltán más politikát kívánhatunk a pénzügyministeriumtól és a törvényhozástól általában.

Közgazdasági életünk általános főtényezője a pénz. Ez vezérli, szabályozza a termelés, gyártás és kereskedelem mozgalmait általában.

Szabályozza ezeket egyszersmind az államháztartás, mely végett a pénzügyéség kezelése alá évenként többször be kell folynia forgópénzünk jelentékeny részének. A pénzügyi politikának, az államháztartásnak olyannak kell e szerint lennie, mely az ország közgazdasági életét nem bénítja meg, sőt emeli, fejleszti: a közgazdasági ágazatokkal kellő viszonyokba hozza egymással s a tetterő forrását, mely a népben, nemzetben van, nem azért aknázza ki, hogy más államok meggazdagítására szolgáljon, hanem hogy üdvös körforgása által magát az országot erősebbé, vagyonosabbá tegye, annak közgazdasági életét, hasznos tevékenységét fokozza.

Éltekintve a pénzügyi politika általános hibáitól s hiányaitól, közgazdasági életünkre nézve kedvezőnek mondhatjuk a pénzügyministerium következő intézkedéseit:

a) A pénzügyministerium oly bérleti rendszert állapított meg az állam mezőgazdasági uradalmaiban, miszerint a bérleti idő 20 évig tart; úgy azonban, hogy a bérbeadott birtok $\frac{1}{20}$ -ad része minden évben új bérbeadás alá kerül; az alhaszonbérlet megtiltatott, azonban maga a rendszer úgy szerveztetett, hogy az állambirtokon minden rangú és rendű honpolgárnak nyíljen alkalom erejéhez képest vállalkozni. Ezenkívül tekintettel volt a ministerium a gazdasági épületek hiányára s a hosszabb tartamu bérlet által eszközli, miszerint a bérlők lassankint maguk látják el épületekkel a kincstári jószágokat; a bérlő ugyanis köteleztetik a kellő épületek felállítására, de ez tekintetbe vétetik a bér meghatározásánál.

b) Háromféle haszonbérleti rendszert állapított meg u. m. aa) a képzett gazdák és jobb módu haszonbérlők számára nagy bérletek vannak szervezve 200-tól 1000 kat. holdig; bb) a földmivelő kisebb gazdák számára „kis bérletek“ szerveztettek 5 kat. hold. részletekben, egy-egy gazda részére 5-től 60 kat. holdig; cc) a népes községek közelében a kerti iparüzlet emelésére „kerti bérletek“ szerveztettek félholdnyi területtel; egy-egy vállalkozó számára 5 holdig.

Ezen rendszer mellett 1870-ben 135,940 kat. hold föld adatott hosszabb időre bérbe kisebb, nagyobb részletekben s az állam jövedelme emelkedett, de a bérlők jóléte szintén biztosítva lett, s óhajtható, hogy nemcsak a hosszabb bérlet, de a részletenkint eladás elve is mindinkább érvényre emelkedjék, miről alább szólunk.

c) Az utóbbi években a só ára 32% szállíttatott alább, anélkül, hogy az államjövdelem csökkent volna. A fogyasztás ugyanis ezzel arányosan fokozódott: a külföldre kétszerre több só s nagyobb áron szállíttatik. A termelés pedig fokozódott u. m.: 1866-ban volt 2,009,378 mázsa; 1867-ben 2,423,286 m.; 1868-ban 2,331,929 m.; 1869-ben 2,631,270 m.; 1870-ben 2,847,999 m.; 1871-ben 2,993,571 m.

Megjegyzendő azonban, hogy ez még mind nagyon csekély eredmény ahhoz képest, mit gazdag bányáink eme terményéből közgazdaságunkra kihatólag várunk. Az árak háromszorta magasabbak mint Angliában s a termelési költség ugyan nem jelentékeny (u. m. kerül: Máramarosban $26\frac{7}{100}$; Erdélyben $28\frac{1}{2}$; Sóvárt a raktárakig szállítva $65\frac{71}{100}$ krba egy mázsa só termelése), de még mindig magasb, mint más országokban, hol jelesebb gépekkel és eszközökkel, kiképzettebb

munkások dolgoznak vagy bár a só a tenger sárának mesterséges kiválasztása (párolás, fagylalás stb.) által történik.

d) Számos célszerű intézkedést tett a bányáüzletre s a szaktanítás emelésére, míntszintén az erdők értékesítésére a faneműek felgyártására nézve stb.

e) Kimondta, hogy a fémjelzés célja az arany- és ezüst-ipar előmozdítása s ennél fogva az állam e czímen csak annyi díjt szed, mennyi kellő kiadásait fedezi. Sajnos azonban, hogy az arany- és ezüstipar nálunk sokkal inkább el van maradva, mint Európa nyugati államaiban, melyek pedig közel sem termelnek annyi aranyat s ezüstöt mint mi.

Más fővárosokban többnyire nagyszerű gyárak, jeles gépekkel és eszközökkel dolgoznak a nemesérczek értékesítésén, míg nálunk csak a kézi kalapács, a kézi eszközök ismeretese s e miatt iparczikkeink drágábbak, mint a külföldiek s az ékszerárusok is rendesen Bécsből látják el ily czikkekkal boltjaikat, illetőleg a nagy közönséget.

Fémjeleztetett 1871-ben (valamivel több mint az előzőtt években u. m.) belföldi arany 4,573 font, külföldi 931 font; ezüst, belföldi 16,253 font; külföldi 3,536 font. Összes díjilleték volt csak 95,751 forint 17 krajczár.

Beváltatott 5 év alatt (1867—71 év) arany az állami bányaművekből 10,404 font (vám v. pénz font értéke 675 frt) ezüst 198,898 font (értéke 45 frt.); magán bányatársulatoktól, arany 4,028 font; ezüst 10,218 font; fémbeváltó hivataloktól, arany 511 font; ezüst 137,016 font; magánosoktól arany 1,060 font; ezüst 56,354 font vagyis összesen arany 16,005 font; ezüst 402,488 font. Sajnos, hogy kellő emelkedést nem jelezhetünk évről évre.

f) Közgazdasági életünkre nézve óhajtható volna a mezőgazdasági államjavarok minél nagyobb részének, lassankint áruba vagyis közhasználatba bocsátása; és a magy. kir. pénzügyminiszterium mínt munkálataiból látható meggyőződött arról, hogy: „Az állam mínt földbirtokos, földbirtokaiból nem képes a föld értékének megfelelő kamatot jövedelmeztetni.“ Elősorol néhány okot, s mi is tudnánk hozzá tenni, még néhányat, míszerínt kimutatható, hogy a mezőgazdasági uradalmak eladása, ez idő szerínt nem volna célszerű.

Az időszerűség ellen tehát nínés kifogásunk. De egy akadályt, mely egymagában megdöntene, ha elfogadnák, mínden érvelést u. m. a munkaerők híányát mínt fő s évről-évre növekvő akadályt említ fel a míniszterium. Ezt nem fogadhatjuk el, mert hísz ekkor soha nem lehetne célszerű áruba bocsátni az államjavakat, mí pedig nem áll.

Azt mondja ugyanís a hívatalos előterjesztés: „Hazánkban újabb időben az urbéríség eltörlése által a birtokrendezések a tagosítás és legelőelkülönítés folytán, ídeszámítva a folyamszabályzások következtében meghódított ártereket ís: oly nevezetes területek jöttek mezőgazdasági kezelés alá, hogy a gyakorlat élet míndennapi tapasztalataí szerínt kénytelenek vagyunk bevállani, hogy a munkáskéz korán sem áll a mívelés alatti földhöz kellő arányban, ugyanínyra, hogy nálunk a föld értéke ép azért, nem képes íllő árra emelkedni, mível a munkáskéz híánya míatt a földmívelési költségek olyannyira nagyok, hogy a föld jövedelmét a legnagyobb részben felemész-

tik s ennek következtében a föld holdankinti tiszta jövedelme nagyon ingadozó és bizonytalan; — más szóval: Magyarországon azért nem vagyunk képesek az u. n. intensív gazdálkodási rendszert meghonosítani, mert a munkaerőt nem bírjuk a művelés alatti földterülethez helyes arányra emelni. És az a legsajátságosb jelet, hogy minél tovább haladunk: annál inkább érezzük a munkáskéz hiányát, olyannyira, hogy míg a mult időkben csak szórványosan tűnedezt fel a munkaerő hiány, újabb időkben mondhatni országos bajjá kezd válni a munkaerő calamitás. Ha az állam terjedelmes földbirtokait jelenleg tömegesen a közforgalomba bocsátná: ez által a fenebbi bajokat még elviselhetlenebbé tenné“ stb.

A munkaerő hiányának azonban egyik oka a honvédelmi rendszer elhanyagoltatása, illetőleg az óriási álló hadsereg talponttartása vagy másik még jelentékenyebb oka a kellő gazdasági gépek és eszközök hiánya.

Jó gazdasági gépek s eszközök által ugyanis temérdek munkaerőt kimélnénk meg: hazánk területét még sokkal kevesebb embererővel sokkal kedvezőbb eredményekkel művelhetnénk, rajta több házi s gazdasági állatot tarthatnánk. És ez nem pusztá okoskodás, hanem tény, mert világos statisztikai adatok bizonyítják, hogy p. o. Anglia hasonló nagyságu terén felényi ember, felényi család sem foglalkozik a földműveléssel, mint nálunk és mégis kétannyi gabonát termel, négyannyi gazdasági állatot tart, mert takarmánytermelése 4—6-szorta több mint a mienk.

A munkaerő hiányán tehát legczélszerűbben lehet jó gazdasági gépek s eszközök által segíteni, melyekben aligha $\frac{1}{10}$ -ed résznyi készletünk van, mint mennyivel a nyugot-európai gazdák bírnak.

Gazdasági gépeink s eszközeink által megtízszerezhetjük a még rendelkezésünk alatt levő emberi s állati munkaerőt és bőven megművelhetnők az állambirtokok mezőgazdasági, sőt némely bányai- és erdőuradalmait is. Ezeknek, a mennyiben azok kis részletekre czélszerűen oszthatók, közhaszonra, közbirtokba bocsátása közgazdaságunk kifejlődésének egyik fő életfeltétele. Életfeltétele szintén mezőgazdaságunknak átalában, hogy a szükséges czélszerű gazdasági gépek s eszközök gyártása s használata, valahára érné el azon mérvet, melyet Nyugot-Európában elért. Ekkor aztán méltán igényelhetnénk a kormánytól és törvényhozástól, hogy ne vonja el a nemzet életének fentartásához kellő területeket a közhasználattól, miáltal jövedelmük eddig ismeretlen mérvben fokoztatnék.

g) Ezen érvelésünknek adott igazat a vámügyben a magy. kir. pénzügyminiszterium, azon értekezletek alkalmával, melyek a vámtariffa módosítása végett az 1867. XVI. t. cz. értelmében 1870. július és 1871. január havában a magy. kir. kereskedelmi és pénzügyi s az osztrák csász. kereskedelmi és pénzügyi ministeriumok közt tartattak.

A magy. kir. kormány ugyanis tekintve Magyarország nemzetgazdasági érdekeit azon vámtételeknek, melyek külföldi gépekért, eszközökért, szövetekért stb. fizettetnek, javaslatba hozta. Az értekezletek eredményét még nem ismerjük, azok még nincsenek törvényjavaslatba foglalva. Addig is azonban, míg ez megtörténék a pénzügyminiszterium

az osztrákkal egyetértve oly módon magyarázta a törvényeket, mely eme könnyítésnek megfelel s e tekintetben számos administratív intézkedést bocsátott ki, mely a vámilletékek kiszabását különösen a mezőgazdasági gépekre s eszközökre, az építkezéshez kellő öntvények, vasuti alkatrészekre nézve mérsékelte. Németországgal pedig 1868-ban oly szerződést kötött, miszerint az onnan hozott gépek vámdíja tetemesen mérsékelve lett, s a pénzügyministerium számos mezőgazdának és iparosnak megengedte, hogy külföldi gépeket ezen kedvezőbb szerződés szerint hozhassanak be. Igyszintén könnyítéseket eszközölt ki az ipar-, mű- és gazdasági kiállítások alkalmával a vámvonalon át behozandó vagy visszahozandó gépekre s eszközökre nézve.

2. Eme közvetlen kezdeményezéseken kívül, melyek folytatását méltán óhajtva várjuk, közgazdasági életünkre nézve kedvezőnek mondhatjuk még a magy. kir. pénzügyministerium ama közbevetését, miszerint, míg egyrészt a vasutak építését és építtetését annyira tulbuzgólkodva ápolta, hogy vasutaink nem egészen 200 mérföldnyi hossza 5 év alatt majdnem 1000 mérföldre emelkedett (melyből 191 mérföld esik állami vonalokra, 216 mérföld jövedelme pedig 13.316,954 frt. erejéig biztosítva levén, most évenként $10\frac{1}{2}$ millió segélypénzt emészt fel) nem feledkezett meg a víziutakról sem egészen, hanem a Ferencz-csatorna vállalat létrehozásában közreműködött. A m. kir. pénzügyministerium azonban itt, mint az államuradalmak kezelője is érdekelve van s ezen egy vállalat még igen távol áll attól, hogy a ministeriumot felmentené közgazdasági életérdekünk sokkal nagyobb mérvű felkarolásától, ugyis mint az államvagyonok kezelőjét, de ugyis mint államéletünk egyik vezénylőjét, melynek állami segélylyel kell fellépnie ott, hol a magános erők, a különben országos jelentőségű munkákat összehangzatosan kellő erővel és gyorsasággal eszközölni nem képesek. Értjük: folyóink szabályzását, úgy a Tisza, mint a Duna és mellékfolyókák szabályzását nemcsak hajózási, hanem öntözési czélokra is. Ezen ügy, t. i. a szabályzás ügye azonban már a közmunka és közlekedési ministerium hatáskörébe tartozván, s nagy részben magát a birtokos, munkás-osztályokat illetvén, arról, s illetőleg a Tisza folyó szabályzásáról, mely legsürgősebb, legrégebben s legnagyobb erővel lett megkezdve, s legtöbb hasznot hajthat, de maig is csak első stádiumában van, alább szólunk, itt pedig ismétljük, hogy közgazdasági életérdekeink igénylik, miszerint a kormány mindenik ágazata az eddiginél sokkal több erélyt és segélyeszközt fejtsen ki e téren, mintsem kifejtett ezelőtt. Ezt méltán igényelhetjük, kivált a mezei gazdaszat, a szegény munkásosztály, de egyszersmind hazai gazdaszatunk kifejlődése érdekében.

i) Nem tudjuk még, kedvezők leendenek-e közgazdasági életünkre azon újabb törvények, melyeket a magy. kir. pénzügyministerium mostanában dolgozott ki u. m.: a sőtörvény, nyugdíjtörvény, pénzügyi büntetőtörvény, czukortörvény, szeszadótörvény — s nemis reméljük, hogy igényeinknek teljesen megfelelhessenek, mert ime, mindezen belső háztartási viszonyainkba az osztrák pénzügyérségnek is mérvadó befolyása van. Ezeket is felemlítjük azonban, mint a jobbratörekvés oly jeleit, melyek mutatják, hogy a magy. kir. pénzügyministerium igyekszik feladatainak megfelelni.

Annyi bizonyos, hogy eme törvények nagy jelentőséggel bírnak mezei gazdaságunkra s kivált a szegény munkásosztályra és ezért óhajtható, hogy azok, ha mindenben, mindent nem is, legalább nagy részben tegyék lehetőbbé a gazdasági iparok üzését; könnyítsék a mérventuli fogyasztási adót; tegyék olcsóbbá a sót s jobba és czélszerűbbé a pénzügyi igazságszolgáltatást.

h) Átalában az ország területének csak $\frac{3}{4}$ -ed része van magánkezekben s $\frac{1}{4}$ -ed része holt kezek közt pang. Csupán a városok birtokai több, mint 6 millió holdat tesznek s szintén sokkal kevesebbet jövedelmeznek, mint a magánkezekben levők. A pénzügyminiszteriumnak tehát már csupán az adóképesítés szempontjából is oda kellene hatnia, hogy a bérrendszer útján ezen vagyonok a holtkezekből mindinkább átmenjenek a magánkezekbe. Ezt kívánja közgazdasági életünk fejlesztése, melyben a pénzügyminiszteriumnak gondviselészerűleg kellene eljárnia egyrészt azért is, hogy a fentebb említett igaztalan forrásokból eredő vagyoni viszonyokat és különbségeket mindinkább kiegyenlíthesse.

5. A közmunka és közlekedési ministerium útján.

Nincsenek czélszerűen beosztva nálunk a ministeri tárczák.

Tisztán földmívelési ministeriumunk nincs, holott főkép földmívelés után élő nemzet vagyunk. Sőt maga az államvagyon oly nagy, hogy ennek számára nélkülözhetlen szükséges volna egy földmívelési ministerium. Az államvagyonok egyrészét a vallás és oktatásügyi ministerium, mint alapítványokat, más részét a földmívelési ministerium kezeli, (ménes-uradalmak czimén), legnagyobbbrésze a pénzügyminiszterium kezén van s ezen ministeriumnak ezen kívül is oly nagy befolyása van a többiekre, hogy nélküle p. o. nem építhetne vasutakat, nem szabályozhatná a folyókat a közmunka és közlekedési ministerium, mert nem volna hozzá pénze.

Különben is a közutak, vasutak, kőutak, víziutak stb., oly közös tulajdonok, melyekre a földmívelő azt mondhatja, hogy főkép övéi, s méltán a földmívelési ministeriumtól várhatná ezek építését és javítását. Kivált jelentékeny földmívelési tekintetből a folyók szabályozása, mi által nagy területek adhatnak mívelés alá, mások pedig locsolás vagy közlekedési csatornákkal láttatnak el. De azt mondhatja a kereskedő is, kivált a vasutakra s víziutakra, hogy azok főkép a kereskedelem előmozdítása végett építtetnek, mert hiszen hiában termel a gazda, ha terményeit, iparcikkeit ki nem cserélheti a kereskedő és iparos stb. Sőt a közlekedési eszközök, ha figyelembe vesszük, még a közművelődésnek is jelentékeny tényezői s így nem csupán egy ministeriumot illetnek, hanem illetik azok az egész kormányt s főkép az előszámlált ministeriumokat. Ezért szóltunk róluk több ízben, óhajtván, hogy mindenik ministerium hozzájáruljon létesítésükhöz s terjesztésükhöz.

Érintettük főbb folyóink szabályzásának szükségességét többféle tekintetektől, itt azonban, behatóbban foglalkozunk velök, nemcsak azért, mert főkép a közmunka és közlekedési ministerium keretébe tartoznak, hanem inkább azért, mert folyóink szabályozása, hazánk sík földének ármentesítése és csatornákkal ellátása nemcsak közgazdasági, de mondhatjuk nemzeti életünkre nézve is oly jelentékeny tényező, oly

szükségesség, melynek kielégítését egyrészt a kormánytól az államtól, másrészt a földbirtokos illetőleg munkás osztálytól szorgalmazni e könyvben fő feladatunk.

A közmunka és közlekedési minisztérium e téren teendőire nézve következő programot csatolja az 1871-iki költségvetéshez:

I. Első rendű folyók azok, melyek már természetüknél fogva hajózhatók. Ilyenek a Duna egész mentében, a Tisza, Dráva, Száva, Maros és Kulpa azon alsóbb szakaszai, melyekre az állami kezelés és fenntartás kiterjed.

II. Másodrendű folyók azok, melyek szabályozási munkák által hajózhatóvá tehetők. Ilyenek a Hármaskörös és a Bégacsatorna, melyek már állami kezelés alatt állanak; a Duna és Tisza mellékágainak egy része, a Tisza, Dráva, Száva, Maros és Kulpa felső szakaszai, melyek most még állami kezelés alatt nincsenek, a Vág, a Szamos, a Bodrog, a Rába és későbbi sorban az Ipoly, Garan, Hernád és az Olt. Végre

III. Harmadrendűek azon folyók, melyeknél a szabályozás célja csak a tutajozás, a fausztatás és iparvállalatok érdekeinek előmozdítása lehet. A mi azon sorrendet illeti, a melyben az említett folyók állami kezelés alá veendőek és szabályozandók lennének, a minisztérium azon nézetben van, hogy mindennek előtt azon folyamokon és azon szakaszokon háritandók el a hajózási akadályok, melyek most is állami kezelés alatt állanak s a szabályozásnak azon szakaszokon leendő előhaladásával az állami kezelés fokenként terjesztessék ki ugyanezen folyóknak felső állami kezelés alatt még most nem álló részeire, ujonnan szabályozás alá pedig a Vág, a Szamos és Bodrog vétessenek. A harmadrendű folyók az állami kezelés és szabályzás tárgyát nem képezik.

„Azon folyamok között — mondja a ministeri előterjesztés — melyek részint államkezelés alatt állanak, részint idővel abba veendőek lennének, kétségtelenül legnagyobb fontosságu a Duna; s ennek szabályozására vonatkozólag külön országgyűlési határozat is hozatott, melyvel utasítottat a ministerium: „hogy a felső Duna Pozsonytól Gönyőig leendő szabályozásának terveit és költségvetését terjeszsze mielőbb az országgyűlés elébe, az ez iránt bemutatandó törvényjavaslatban pedig ugy a fedezet mint az érdekeltek netaláni hozzájárulása aránya iránt is javaslatot tevéen.“

„A ministerium ezen határozati utasítás folytán a kérdéses Dunaszakasz szabályozásának terveit elkészítetté, s ezen terveket, valamint a tervszerűleg szükséges munkák költségvetését a képviselőház pénzügyi bizottságának be fogja mutatni.“

Bocsánatot kérünk. Nem vagyunk egyértelműben a közlekedési ministeriummal, t. i. a folyókat nemcsak a hajózhatóság szempontjából tartjuk fontosaknak, hanem főkép a földmivelés szempontjából. Ezért a Tisza folyó szabályzását, mely által 6 millió kat. hold földet nyerhetünk mívelés alá s ennek legalább felét könnyen öntözhetővé tehetjük, még fontosabbnak tartjuk a Duna szabályzásánál.

A Duna szabályzása különben is sokkal többbe kerülne mint eddigél gondoltuk: „E tervek szerint, mint a miniszter ur előterjesztése mondja: a Duna ezen Pozsony és Gönyő közötti összesen, csak 12³/₄ mértföld hosszú szakaszának szabályozása 36 millió forint költséget

igényel. Ezen összegből 6 millió forintba kerülnek azon védtöltési munkák, melyekhez a partmenti földbirtokosok járulni köteleztethetnek, míg ellenben 30 millió forint költséget igényelnek azon munkák, melyek a mederszabályozás céljából létesíttetnének, és a melyek ennél fogva minden esetre az államot terhelnék. A Dunának azonban nemcsak Gönyőig terjedő része igényel szabályozást. Alig kevésbbé követelik azt a Gönyőn alól fekvő szakaszok; különösen fontos pedig, hogy az Aldunán a vaskapu nevezete alatt ösmeretes hajózási akadályok elháríttassanak.

A vaskapu kérdését azonban már nemzetközi kérdéssé tette a diplomacia. Ide is kellene m. e. 20 millió frt; de mindhiában a pénzáldozat ha a török kormány hibás számítások alapján veszélyezve látja saját területi érdekeit s ellenzi a kellő munkálatokat. Ennyi baj és költséggel szemben méltán előtérbe tehetjük a Tisza folyó szabályzásának ügyét, mely kevesb költség mellett sokkal jelentékenyebb eredményeket ígér, sőt már is hozott, csak hogy ezen siker még kellőleg biztosítva nincs.

A nagy. kir. közmunka és közlekedési miniszter rendelete következtében Herrich K. miniszteri tanácsos terjedelmes előterjesztést készített a „Tisza-szabályozás keletkezéséről, fejlődéséről és jelenlegi állásáról“. Ebből megtanulhatjuk, hogy a Tisza folyó szabályozása nem oly könnyű, nem egy hamar bevégezhető, mint némelyek állították, hanem részint a víz általános csekély esése, az áradások rendkívül nagyvonta, részint az általános pénzszegénység és tegyük hozzá munkaerő hiánya miatt oly nehézségekkel járó feladat, minőnek megoldásához, a technikai nehézségeket értve, példát Európában nem találunk s önálló, még eddig szintén ismeretlen rendszert kell kigondolnunk és életbeléptetnünk.

A hiv. jelentés szerint a Tisza folyó szabályzásának jelenleg csak első stádiumán állunk: az árterek, kisebb árvizek ellen biztosítva vannak, de az u. n. catastrophák ellenében, majd csak akkor lesznek biztosítva, ha az említett „ismeretlen rendszer“ már nemcsak kigondolva, de valósitva is leend.

Ezen első stádium azonban már is országos nagyjelentőséggel bír: a Tisza völgyén 107 átvágás történt, melynek hossza 72,768 öl; ezen 107 átvágásból 39 egészen anyafolyónak képezte ki magát; 22 teljes képződésben van; 40 lassan, de biztosan képződik s csak 6 van részint eliszapolva részint készülőfélben. Az átmetszések összesen több mint 17 mérföldet, az elvágott kanyarlatok több mint 80 mérföldet s a rövidítések több mint 63 mérföldet tesznek, miszerint a Tisza folyam, mely 25 év előtt 158 mértföldet tett, most csak 96 mérf. s az esés általában majdnem megkétszereződött.

Természetes következménye ennek viszont, — hogy az árvizek gyorsabban keletkeznek s néhol még a régiéknél is magas b emelkedést érnek el, mindaddig, míg a szabályzás többi stadiumai az állóvizek lecsapolása s végre az öntözési rendszer keresztülvive nem leend.

Az eddigi anyagi eredmény azonban a befektetett tőkéhez képest oly annyira hasznosnak mondható, hogy csak csodálnunk lehet, a jelen alapítási düh korszakában, hogy az idegen tőkék, meddőbankok vagy kétes jövőjű vaspályák helyett miért nem kínálkoztak a szabályzásokhoz kellő, megfelelő mérvben.

A tulajdonképeni ármentesítés eredményei ugyanis következők: A töltések hossza m. e. 168 mérföld; ez került 12.939,417 frtba s ez által mentesítve lett 1.884,409 (1200 négyszögöles) hold terület; ezekhez adva a szathmári, szamosi s borsodi érdekeltek által elért eredményt, az összes megmentett terület közel három millió holdat tesz. Hozzáadva a költségekhez a füzeselés, javítás, tisztí fizetés, felügyelet s az átvágásokhoz kellő terület (10,628 hold) beszerzési költségeit: 7.353,960 frtot, az összes ármentesítési költség: 20.823,838 frt s így egy-egy hold föld mentesítése 11 frt 5 krba került.

Nem kecsegtethetjük magunkat azzal, hogy ezen 3 millió hold föld minden időben biztosítva volna; azzal sem, hogy egy másik 20 millió frt befektetéssel hasonló eredményeket érhetünk el; de ha az ármentesített területnek 10 éven át csak 2—3-szorta vehető hasznát tesszük számításba, holott valószínű, hogy csak 2—3 év bizonyul be egészen mostohának, mint említők, csak csodálnunk lehet, hogy az idegen, kivált bécsi tőkék, melyek terményeink eladásából még kétszeres hasznat húzhatnának, nem kínálkoztak, sőt teljesen visszavonultak e hasznos befektetéstől.

Ennek, t. i. az idegen tőkék hiányának s általános pénzszegénységünknek tulajdoníthatjuk most, ha ezen „első“ stadiumból semmikép sem vergődhetünk át a második és harmadikba, melyek elérése nélkül a jelenlegi eredmény sincs biztosítva. A hivatalos jelentés szerint ugyanis: „majdnem valamennyi szabályzó társulat, (mely t. i. az eddigi munkálatokban részt vett) még csak hosszú évek során keresztül lesz képes az első szakasz (az első stadium) költségeit törlesztve újabb befektetésekre.“

A főelvek, melyekre a szabályzás rendszere állapítva van, következők: a) A folyammeder javítás az állam terhe, miután annak előnyeit az ország minden lakossága élvezi; b) kiki azon művelet költségeihez tartozik járulni, mely neki egyenes előnyt vagy hasznót nyújt, még pedig haszon-arány szerint; c) a szabályzati társulatot nem az érdekeltek számszerinti, de az áztatott holdankénti árterület többsége alakítja.

A folyam IV osztályában alakult 29 társulat azonban igen különböző sikerrel és szerencsével működik. A Tiszaújlak-Csap között működő társulat p. o. majdnem ingyen jutott 221,257 hold mentesítéséhez, mert a mentesítés $\frac{8}{10}$ része közmunkaerővel létesített s holdankint csak 90 kr készpénz lett kivetve, mi mai napig sincs mind befizetve, holott a mentesítés sikeres.

Viszont a Bodroghözön Csaptól—Tokajig s Felső-Szabolcsban alakult két társulat amaz 198,672, emez 96,000 hold terület megmentéseért már jelentékeny adósságokba is verte magát, amaz 2.001,400 frtig emez 780,000 frtig s az állam is megszavazott számukra 1.600,000 frtot, de biztosítva nincs, mert kétszer felemelt töltésezését 4-szeri nagy árvíz teljesen megsemmisítette.

Ily különböző sikerek mellett került a bereghi társulatnak egy hold (névleges becs szerint) 4 frt 92 krba, a bodroghőzi társulatnak 12 frt 41 krba; a felső szabolcsinak 20 frt 96 krba. Némelyik társulatnak azonban még jelentékenyebb összegbe, u. m. az örvény-abádinak 20 frt 99 krba; a szalók-taksonyinak 33 frt 57 krba; a tiszaroffinak 41 frt 89

krba; a fegyvernek-szakállosinak 44 frt 54 krba; a horgos-martonossinak 46 frt 75 krba, így szintén a Bökénytér-mindszentinek; a II-dik építészeti torontáli egyletnek pedig 51 frt 98 krba; a szanádi magán egyletnek 59 frt 48 krba.

Ezen kiadásokat tekintve, aligha kellő arányu haszonban részesülnek a részvényesek. Teljes igazságot azonban ily viszonyok közt nem lehet szolgáltatni s a haszon és terhek arányát itt nem feszegetjük. Csak azt emeljük ki, hogy némelyek haszna egyenesen a többiek kárával jár, magánál a szabályzás rendszerénél fogva.

A folyam-átvágások ugyanis felülről alóla hajtának végre: s így a víz lefutását gyorsítják; gyorsabbá tették ugyanígy, hogy most 1000 öltre jön Tisza-Ujlaktól Csapig 8.₀₈ hüv. helyett 12.₃₄; Csaptól Füredig 6.₈₁ hüv. helyett 23; Füredtől Mártonosig 4 hüv. helyett 5; Mártonostól a Dunáig 1 hüv. helyett 4 hüv. eséssel s így oly rohamosan a víz, hogy némely ugynevezett ármentesített területen, mint a hivatalos jelentés mondja: a Bodroghköz és Felső-Szabolcs területén az ár több lábbal (4—5) emelkedett; néhol az azelőtt biztos töltéseket elöntötte; néhol az azelőtt száraz területeket elöntötte, máshol annyi lábra növekedett, mennyi hüvelyknyi volt ezelőtt stb.

„A folyam-rövidítés és töltésezés közt az egyensúlyt és összehangzást nem volt képes fenntartani az átvágásokra szánt csekély kormányadomány és a töltésmunkálatokra kiszerezett kölcsön nagy összege.” Vagyis valljuk meg őszintén keves erőt, keves pénzt fektettünk a Tisza folyó szabályzásába, holott ez oly nagyjelentőségű közgazdasági tényező, melytől jó részben függ nemzetünk létfenntartása, vagyonosodása, szaporodása. De valljuk meg azt is, hogy az egész szabályzási rendszer, mindaddig míg a tavak levezetését s a mezők, illetőleg rétek öntözését feladatává nem teszi, s mindaddig míg ezen feladatának kellően meg nem felel, sok ezer családra nézve csak veszélyt hoz; és eddigi munkálataink eredményeit sem remélhetjük kellően biztosítva.

A Tisza folyó szabályzása csak akkor leend bevégezve, ha mellék folyói is szabályozva leendenek, sőt az eddig ismert vízmunkálatokon kívül oly munkálatok is létesíttetnek, melyek mai nap, még inkább az elmélet, mintsem a gyakorlat körébe tartoznak, u. m. a vizek (és pedig a földalatti vizeket is értve) elvezetéséhez szükséges elvezető ártéri kutak, melyekről Zsigmondy Vilmos figyelemre méltó emlékiratot nyújtott a kormányhoz.

Tájékozásul, e nagy horderejű közgazdasági életkérdés megoldásához következőket emeljük ki:

A nagy magyar medencze középszélessége 30 — hosszúsága 60 mérföld, — területének kiterjedése pedig 2100 □ mérföldnyire tehető. Főületének főlejtje ugyan éjszokról délre van irányozva, de miután nyugoti és keleti szélei is közepe felé hajlanak, a három hajlás egyesülése vonalán, mely a medencze közepére esik, előáll annak legmélyebben fekvő lejtős része, melyet az ezen végig folyó Tiszának csatornája jelöl.

A mostkori rétegek leginkább a medenczét minden oldalról átszelő folyók mentén, a negyedkoraik az ezek közti fősíkokon, a Congeria végre a medencze szélénél lejtőin, terülnek el.

Kétségtelenül bebizonyult, hogy a nagy magyar medenczének széleit szegélyező Congeriaképlet tényleg egy nagy tóból vagyis inkább

édesvizi tengerből eredő lerakodmányt tüntet elénk, mely a tenger fenekét szintűgy, valamint annak széleit borította, világos, miszerint az ezen Congeria-képződményben mindenütt meglevő nagy vastagságú s kitünően vízhatlan tálagrétegek alatt egy nagyszerű földalatti víztartónak kellett keletkeznie, melybe a Congeria által fedett és a medencze szélein szintén tömérdek helyen észlelhető Cerithium — és Lajthamészbe, úgyszintén a Trachyt- és egyéb eruptiv-közetek tuffjaiba beszivárgó víz kerül. Ezen víznek öntözési célokra való értékesítése pedig a medencze bármely pontján lehetséges, miután tekintettel arra, hogy a Congeria a medencze szélein fel van emelve, azon kellék, mely egy artézi szökőkút előállítására szükséges: hogy t. i. a földalatti víztartó beszivárgási szintje, melyből vizét nyeri, a kifolyási pontnál magasabban legyen elhelyezve, itt seholsem hiányzik.

A nagy magyar medencze szélének összes hossza, ide számítva a Dubicza-Groczkói közt is, kitélesen 320 mérföldet. Ha a beszivárgási terület szélességét — egyet másba számítva — egy mérfölddel felvesszük, akkor azon infiltrationális terület nagysága, mely a nagy magyar medencze földalatti víztartójába kerülő vizet szolgáltatja, 320 négyszög mérföld.

A csapadék (hó, eső,) átalában 23 bécsi hüvelyknyi. Feltéve, hogy ebből csak 4 hüv. szivárog be, egy napi beszivárgás 168.328,533 köbláb; ha pedig 6 hüv. szivárog be, akkor 252.492,800 köbláb.

Ez annyi mint egy, két öl mély s $40\frac{1}{2}$ öl széles csatornán másodpercenként 1 láb sebességgel keresztül ömlő folyó, melyből 2 lábnyi átmérőjű artézi kút által 24 óránként 2.875,000 köbláb vizet nyerhetnek.

Ennyi, bizonyára elég volna azon területek öntözésére, melyek a Tiszából nem öntözhetők. Vannak ugyanis sok négyszög mérföldnyi terjedelmű felsikok, melyekre a víz csatornázás útján fel nem vezethető, s vannak hasonlóképp sok négyszög mérföldnyire terjedő mély fekvésű lapályok, melyekről a földár vizei csatornáik által le nem csapolhatók. Azon felsik például, mely a Jászságot és Kis-Kunságot egészen, Bács-megye északi és Pestmegye legnagyobb részét elfoglalja, s Borsod-Heves- és Csongrád-megyékbe is benyulik, folyóból nyert víz által nem öntözhető, a Békés-, Csanád- és Arad-megyékben keletkező földárak vize csatornázás útján pedig el nem távolítható.

Ime: alant is víz, fent is víz s a kettős víz közt évtizedenkint 1—2 oly mérvű aszály, mely a termés javát elveszi. Ez a mi népünk helyzete a Tisza vidékén, illetőleg a nagy medenczében, mely nemzetünk zömének sirját s bölcsőjét képezi s kell, hogy elég erős legyen a magyar elemnek minden irányba szét terjesztésére nemcsak a hegyek közé, hanem a fővárosokba is, hol az elnémetesedés veszélyének mindinkább ki vagyunk téve.

A felső víztételek elvezetésével, a területek csatornázásával stb., tehát még nem tettünk eleget, ha azokat, sőt az alsó vizeket is elnyelő kutak által elvezetni képesek nem vagyunk. Erre nézve következőket mondja Zsigmondy Vilmos: Az elnyelő vagyis negatív artézi kút a szökőnek ellentétét képezi. Mig ennek célja a távolabb vidékekből származó források feltárása, amannak feladata alkalmatlan vizek lecsapolása. Angol- és Franciaországban ilyenmő elnyelő kutak évek óta sok helyütt a legjobb sikerrel létesítettek.

Elnyelő artézi kút csak ott állítható elő, hol terjedelmes földalatti víztartó létező, az annak fúrás általi megcsapolása folytán kikerülő víz fel nem száll a felületig. Akár mennyi víz töltsék egy hasonló feltételek alatt előállított kútba, annak vízszintje megtartja majdnem változatlanul egy s ugyanazon magasságát, minek megértése igen egyszerű, ha tekintetbe vétetik, miszerint a gyakorta sok négyszög mért-földnyire kiterjedő földalatti víztartó szintjének csak némikép érezhető emelkedésére mily roppant vízmennyiség szükségeltetik.

„Az imént mondottak után azon kérdés merül fel, vajon az Alföldnek eddig ismeretes földtani szerkezete után ítélve, ott elnyelő artézi kútak sikerrel mélyeszthetők-e? Erre határozottan igennel kell válaszolnom.“

Nem kísérhetjük tovább földalatti vizsgálódásaiban a tudós mérnököt. Annyi bizonyos, hogy a kutatásaihoz kellő összeg kieszközlése által a magyar kir. ministerium nagy jelentőségű szolgálatot tenne hazánknak, a tudománynak s közgazdasági életünk felvirágoztatásának. Mert a míg a magyar faj, a magyar medenczének ura nem leend; amíg ezt a felső s alsó vízrétegektől meg nem szabadítja, amikor t. i. kell, hogy viszont benedvesíthesse, midőn a légsapadék hiányzik: addig közgazdasági életünk az időjárás szeszélyeinek oly mérvben ki leendő téve, mikép a sík földön annyi nép is alig élhet mint most, holott, ha e sík terület kertekké alakítva, tizszerte több népnek adhat jólétet.

Az elősorolt mostoha viszonyoknak tulajdoníthatjuk, hogy fajunk, melynek gyökere e medence lakására van utalva, ezer éven át közel sem tartott lépést más népek szaporaságával. Viszont ezen medence lakhatóvá tétele által biztosíthatjuk közgazdaságunk felvirulását, melylyel okvetlenül kapcsolatban van fajunk szaporodása.

Mi a folyók közlekedési közeg gyanánt használatását illeti, ennek jelentőségét épen nem vonjuk kétségbe és csak csodálnunk lehet, hogy a magyar közlekedési ministerium, midőn a folyók ezen hivatását első sorba tette, nagyobb mérvet, nagyobb élénkséget nem tudott kieszközölni, mind folyóink, mind tengerpartunk hajózatát illetőleg, sőt ugyálszik, az egyesült magyar gőzhajózási társulat, mely pedig 5 más vállalatból olvadt egybe, nem képes versenyezni egyetlen vetélytársával a Dunagőzhajózási társulattal, holott ennek árszabályzása oly magas, minőt hiában keresünk Európában.

A gőzhajók által járható folyamvonalak hossza, s a rajtok eszközölt közlekedés mérve következő:

- | | |
|---|----------------------------|
| 1. A Dunán Dévénytől Orsováig 126 ₅ földirati mér- | |
| föld anyameder és 43 ₄ mérföld mellékág | 169 ₉ mértföld. |
| 2. A Tisza V.-Naménytől a torkolatig | 127 ₈ „ |
| 3. A Száván Sziszecktől a torkolatig | 78 ₈ „ |
| 4. A Dráván Légrádtól a torkolatig | 52 ₈ „ |
| 5. A Maroson Aradtól a torkolatig | 12 ₇ „ |

Összesen folyókon 422 mérföld.

Ezenkívül még a Balaton taván Balaton-Füredtől Siófokig terjedő 2 mérföldnyi vonalon közlekedik gőzhajó.

A fent nevezett s 8 más kisebb folyón (Szamos, Körös, Vág, Nyitra, Temes, Mura, Kulpa, Ura) létezik még mintegy 240 mér-

földnyi hosszaságú, csupán evezős hajók által járható vízi út; mihez járulnak továbbá a hajózható csatornák, ugymint a Ferençz-csatorna 15 és a Béga-csatorna 21 mérfölddel, melyek elseje a Duna és Tisza közt képez a természetes összeköttetésnél rövidebbet, másodika pedig a Béga-folyam vizeit gyűjti a természetesnél alkalmasabb mederbe. Mindkettőn evezős, illetőleg állaterő által vont hajók közlekednek.

Nevezett vízi utakon, 1870-ben számos tutajon kívül, melyek száma és hordképessége ki nem számítható, a közlekedést 1,039 fahajó és 149 gőzös a hozzá tartozó 412 uszályhajóval közvetítette.

A gőzösök, melyek összes lőereje 12,571 — szállítottak a nevezett évben 2.141,459 utast és 26.457,106 vámmázsa terhet. Az evezős és lovak által vont hajók teherforgalma $2\frac{1}{2}$ millió mázsára tétetik.

A vízi utak fentartása az 1872-diki költségvetés szerint 394,133 forintot igényelt.

A magyar és horvát tengerpartok hossza együtt 26 földirati mérföld. Az e partokon létező 11 kikötő azonban eddig nem tudott a kereskedelemben nagyobb jelentőségre vergődni, noha azok egynémelyike, nevezetesen a fiumei, fekvésében, topographiai viszonyaiban, mindazon tulajdonokat bírja, melyek nevezetesebb szerepre hivatvák.

A magyar-horvát kikötőkbe érkezett:

1867-ben	. .	6,042 hajó	118,085 tonnával.
1868-ban	. .	6,974 „	142,777 „
1869-ben	. .	3,822 „	142,082 „
1870-ben	. .	3,166 „	160,764 „

Az 1871-ben érkezett, összesen 4,602 vitorlás és 366 gőzös, együtt 233,754 tonnafogatu hajóból, esik magára Fiuméra 1,800 vitorlás és 246 gőzös, együtt 130,170 tonnafogattal. Az árukkal terhelve s kereskedelmi célokkal érkezett hajók száma, a fiumei kikötőben 1,759, tonnafogatuk 109,372. (A 11 kikötőben együtt véve 106,764 tonnafogattal.)

A kisebb fogatú hajók száma tehát gyorsan enyészik, a nagyobacska hajók lassankint szaporodnak, összes hajózáti forgalmunk azonban oly csekélymértvű, hogy ennek csak törpeségén bámulhatunk, ha más államok vagy csak városok forgalmával egybe hasonlítjuk. Hamburg városa tengeri hajói forgalma ugyanis m. e. tizszeresen meghaladja Ausztria s Magyarország összes tengeri hajói forgalmát.

Kétséget sem szenved, hogy folyamrendszerünk s tengerpartunk, kivált ha valahára már vasuti összeköttetéseink a délkeleti államokhoz s a tengerparti vidékekre is kiterjednek, a kormány s az illető polgárok, vállalkozók erélyes hozzájárása mellett könnyen megtízszereződhetik; belső közlekedési hálózatunk igazi nemzetközi jelleget ölthet, melyet most teljesen nélkülöz.

Közlekedésünk fejlődésének zilált, rendszertelen voltát semmi sem tanúsíthatja inkább mint az, hogy a mostanában megnyílt pár északi összeköttetésünkön kívül minden út csak Bécshez vezetett és egy sem vezetett a Kárpátokon túl. Mesterséges szivattyu-rendszer, ostromállapot volt ez, melyen már sikerült részt vőnie a kormánynak; de Romániával és Szerbországgal még sem vagyunk tisztában. Pedig belső közlekedési hálózatunk mint említők, csakis akkor ölt nemzetközi

jelleget, ha nemzetközi összeköttetéseink valahára létre jönnek. Ezek ügyét tehát méltán mondhatjuk közgazdaságunk oly életfeltételének, melynek fejlesztését méltán igényelhetjük az illető miniszteriumtól, kivált a szegény munkásosztályok iránti tekintetből, mely szűk években csakis délkeletről nyerhet olcsó táplálékot.

IV. RÉSZ.

Mit kell önmagának tennie sorsa javítása végett, kivált a munkás osztálynak.

A termelés mezején.

1. §. Társulási törekvések.

A termőföld területe 1600 négyszög öles holdakban; Magyarországon 31.297.991 h.; Erdélyben 8.261.255 h.; Horvát-Slavonországban 2.901.403 hold. A határőrvidéken 4.672.729 hold. Összesen 47.153.378 hold.

A terméketlen föld területe: Magyarországon 5.978.709 hold; Erdélyben 1.287.245 hold; Horvát-Slavonországban 447.797 hold. A határőrvidéken 1.157.271 h. Összesen 8.871.022 hold föld.

A termőföldből általában százalék: szántóföld 36.₂₄; szőlő 1.₃₉; rét és kert 15.₁₃; legelő 15.₇₀; erdő 31.₅₂.

A szántóföldből általában búzával van vetve 17—18, rozsossal 14, árpával 7—8, zabbal 15—16, tengerivel 16—17, ugarnak van hagyva 20—21 százalék.

Terem általában buza m. e. 40, rozs m. e. 22, kétszeres m. e. 6, árpa m. e. 18, zab m. e. 24, tengeri m. e. 32 millió mérő. Ezenkívül repce ½ millió mérő, len 3—4 százezer mázsa; kender 1 millió mázsa, dohány szintén egy millió mázsa, burgonya 17—20 millió mérő.

Helyes termelési arányok-e ezek?

Bizonyára nem. Gabonanemüekből van ugyan annyink, mennyit elfogyasztani nem birunk; de bizonyos, hogy repce, len, kender, dohány stb. termelésünknek nagyobb mérvűnek kellene lennie, ha kivált a szövetanyagokat feldolgoznánk, mert sok idegen len- s kenderszövetet, még sokkal több gyapjuszövetet fogyasztunk, holott szövetanyagainkat nyersen adjuk el.

Termelésünk tehát nincs helyes arányban, sem egymással, művelési ágazonként, sem iparunkkal s fogyasztási igényeinkkel. Kivált a len- s kendernemüekre, melyek a sziléziai és oroszországi termelvények által háttérbe szoríttatnak, aztán az olajnövényekre, melyek nem képesek vetélkedni az amerikai kőolajjal s végül a dohánynemüekre nézve, melyeket saját fogyasztóink is oly rosznak tartanak, hogy 5—6 millió forintért jelentékeny mennyiségű idegen dohányt kell számunkra bevásárolni; minőségi és mennyiségi tekintetekből egyaránt több figyelmet, szakértelmet kellene fordítanunk.

Nagy jelentőségűek még a következő termények: a) Bor, Magyar-

országban 17—18, Erdélyben 1—1 $\frac{1}{4}$, Horvát-Szlavonországban 2, a határőrségen 1 $\frac{1}{4}$, összesen 22—24 millió akó.

b) Széna Magyarországon 58—60, Erdélyben 6, Horvát-Szlavonországban 21—23, a Határőrvidéken 8—9, összesen 95—100 millió mázsa s arány szerint összesen m. e. 26—28 millió mázsa sarju.

Nem sorolhatjuk itt mind elő termelési adatainkat, nincs is még kellőleg egybeállítva Magyarország közgazdasági statistikája. De köztapasztalatból is tudhatjuk, hogy az említett terményekből Magyarországot mindig beleértve társországait, a legkülönbözőbb, a legaránytalanabb mérvben áldotta meg az ég, melyek aránytalanságát lehetőleg mérsékelni kellene; azon termények műveléséhez azonban, melyek egyes vidékekhez vannak kötve: több szakértelemmel kellene járulnunk.

Vannak erdővidékeink, hol szántóföld alig van, szőlő nincs, buza, dohány stb. nem terem. Vannak buzavidékeink, hol erdő, sőt rét is alig van; jó bor nem terem, len és kender kevés termeltetik. Vannak kitünő len és kendertermő vidékeink, hol buza vagy bor nem terem. Vannak borvidékeink, hol kitünő borok, szőlők teremnek, de más növényt termelni nem is volna czélszerű. Vannak dohánytermő vidékeink, hol kitünő dohány termelhető, de buza, tengeri igen silány stb. stb. Így az ország termő területén egyes vidékek, egyes terményekben bővelkednek, de a többiben szűkölködnek, és egy sincs olyan, mely mindenben bővelkednék.

Termőföldünk eme sajátsága arra utalja a mezei munkást, hogy vidék előnyeit felhasználva csupán egyes termények művelésére fordítsa erejét s ennek árából fedezze azon szükségleteit, melyek más vidékek terményeiből kielégíthetők. Vagyis szakművelésre törekedjék minden egyes vidék, sőt minden egyes helység, határ földmivese, és ne irtózzék állandó csereviszonyba lépni polgártársaival a szakmáján kívüliekre nézve.

Nagyon téves tehát az a régi mondás: „hogy az a legjobb gazda, ki senkitől semmit sem vesz“.

Nagy hibája volt gazdaközönségünknek az, hogy ha látták, miszerint egyik másik gazdatársuk buzában, tengeri, széna, szalma stb. efélében megszorul, árán felül tartották s így adták el, kivált a takarmányt. Innen származhatott a jó gazdák idegenkedése attól, hogy bármit is pénzért vásároljanak. Pedig hiában!

Ha mindenki mindazt, mire szüksége van önmaga akarja termelni, országszerte sokkal több fáradság után, sokkal kevesebb eredményt érünk el, mint Nyugat-Európa földmivelői, országunkhoz hasonló nagyságu, de ennél soványabb területén. Ugy van ezzel az ember, mintha önmaga akarna csizmát, ruhát, fehérneműt stb. varrni.

Mezei gazdáinknak tehát egyrészt a szaktermelést, másrészt előítéleteik elhagyását, sőt főképp azt kell ajánlanunk, hogy társuljanak saját szakmájukban, saját vidékeik kiaknázására; de folytonos egyetértésben, szíves csereviszonyban szomszédaikkal.

Gazdasági egyleteinknek nagy hibája az, hogy mindig átalánoságban maradnak. Igen sokat akarnak s nem lévén erejük ahhoz, hogy a mezei gazdászat s állattenyésztés minden ágát folkarolják, nagyon csekély eredményt mutatnak fel. Nem is terjesztik ki működésüket kellően a gyakorlati életbe.

1. Gazdasági állattenyésztő s nemesítő, mint szintén gazdasági növényeket termelő egyleteket s társulatokat alakítani külön a lisztes növényekre vagy kenyérterményekre, külön az iparterményekre, külön a szőlőművelésre, külön a kertészet emelésére, sőt itt is külön a gyümölcsészetre, külön a veteményekre, külön a virágkertészetre stb. Így szintén külön az egyes gazdasági állatokra nézve.

2. Ugy rendezni be a gazdaságot, hogy kiki saját szakmája körére t. i. csak az ezzel könnyen egybeférő művelési ágakra szorítkozzék. Saját szakmájában azonban mindinkább tökéletesítse magát az egyleti, társuleti eszmecsere, vagy közreműködés segélyével is.

3. Hosszadalmas huza-vona s készpénzfizetés helyett inkább csak leszámitolni folyó áron azon terményeket, melyeket azon gyárak vagy szomszédok igényelnek, kikkel csereviszony eszközölhető, hogy a csereviszony könnyítve legyen.

4. Közös raktárakat, magtárakat, takaréktárakat állítani a társulatok vagy egyletek által felkarolt növények, magvak, gyümölcsök, termények stb. számára, hova az egyleti tag bátran beteheti, mit nélkülözhet s honnan az átadott cikkekért oly árujegyeket kap, melyek készpénzértékkel birnak, beválthatók az egyleti pénztárnál vagy forgalomba bocsáthatók mint ezt Nyugot-Európában s Amerikában láthatjuk.

5. Társult erőkkal gazdasági gyakorlati iskolákat állítani. A községi iskolákban pedig kifejezést adni a vidék szükségleteinek az oktatás által is, oly célból, hogy a községi iskolákkal törvény szerint kapcsolatba hozandó gyakorlati tér, mező, kert stb. gyakorlati iskolául szolgáljon, melyen a növendékek a vidék sajátosságaihoz képest felkarolandó szakmában oktatást nyerjenek. Hogy ily módon a gazdasági egyletek s társulatok az elemi iskolákkal közvetlen érintkezésben legyenek. Egymással eszmét cseréljenek, egymástól kölcsönös felvilágosításokat nyerjenek a különféle gazdasági gépek s eszközök használatára s azon eredményekre nézve is, melyet ezek után a termelésben s állattartásban észlelhetünk. Szóval, hogy az elmélet és gyakorlat egymással karöltve, egymás által hatályozva fejlődhessen az iskolákban s azok vidékein.

6. Gazdasági egyleteket s társulatokat állítani nem „megyéenként“, hanem a termelő vidékek sajátosságaihoz képest, termelő vagy gyárvidékenként p. o. egy-egy czukorgyár, egy szövő-fonógyár, egy szeszgyár, egy posztógyár stb. számára répaczukortermelő, len- s kender-termelő és előkészítő, burgonya stb. termelő vagy juhtenyésztő, nemesítő stb. társulatokat.

7. Állítsanak gazdasági egyleteket az érdeklettek főképp gyakorlati szempontból, kapcsolatban a gazdasági gépek és eszközök gyárral. Egyleteket, melyek pénztárában a terményekre a termelő előleget kap, ha t. i. az egylet az illető gyárakkal csereviszonyban áll. Egyleteket, melyek magtárában a legjobb vetőmagvakat kaphatja s könyvtárában a legjobb utasításokat, üléseiben a legjobb értesítéseket nyerheti — legalább idővel. Egyleteket, melyek a célszerűbb gazdasági gépek s eszközök beszerzésére képessé teszik a kisbirtokost is, mert elvégre aránylagos a termelés a jó műveléssel; jó gépek és eszközök

kimélik a munkát, kimélik a vetőmagot, szaporítják a kalászt s kevesebb takarmányból jobb táplálékot adnak a házi gazdasági állatoknak.

8. Állítsanak egyleteket az érdeklettek a hasznos házi és gazdasági állatok tenyésztésére, oly módon, hogy az egylet az ő tagjait támogatja. Dögvész esetében segíyezi szegényebb, kezdőföldmiveseknek gazdasági állatokat kölcsönöz stb. mint azt Nyugat-Európában láthatjuk.

9. Állítsanak, ha módjukban van, az egyletek a főbb városokban, a főbb piacokon is irodákat, raktárakat, hogy önmaguk közvetlenül testületileg árusíthassák el terményeinket, akkor, mikor legjobbnak találják. Sőt

10. Közösén szerezzék be az igényelt iparcikkeket, kereskedelmi árukat, közvetlen a gyárakból, nagyban, mikép az legolcsóbb vagyis alakítsanak fogyasztási egyleteket.

Ezen egyesült erőfelfejtés, ezen társulati törekvések által hozhatunk csak helyes arányokat hazai gazdaszatunk minden ágazataiba. Ez uton jelentékenyen fokozhatjuk és czélszerűen oszthatjuk meg a haza földének különböző áldásait egymással. A szakmák kellő felkarolását s betöltését s így a kellő arányok létrehozását azonban még azon fontos akadály is korlátozza, miszerint: a művelendő terület és a műveléshez kellő munkaerők s a javítási képesség közt ritka gazdaságban léteznek helyes arányok. Sőt országszerte sokkal kevesebb a hasznos háziállatok száma mintsem a fenemlített terület műveléséhez és javításához szükségeltetik. Ezen csak a bérrendszer által lehet segíteni.

2. §. Bérrendszer.

Igyekezzünk a bérrendszert általánosan honosítani. Magyar- s Erdélyországban az összes területnek 5—6 százaléka a korona és kincstár kezén, 1 százaléka a közalapítványok birtokában 10—27 százaléka a városok, községek birtokában, 2—3 százaléka az egyháznál, 1½ százaléka hitbizomány alatt van s a magánosok birtoka csak (Magyarország) 78, (Erdélyben) 66 százalékot képez. És pedig:

Kisbirtok 5—30 hold közt van Magyarországon 1,815,234, Erdélyben 532,876. Kis középbirtok 30—200 hold közt Magyarországon 91,070, Erdélyben 27,911. Valódi középbirtok 200—1000 holdas Magyarországon 11,525. Erdélyben 2,223. Uradalmi 1000—10,000 holdas: Magyarországon 4,332, Erdélyben 863. Latifundium 10,000 holdon felül. Magyarországon 166, Erdélyben 65. Vagyis az összes területnek:

1. a kisbirtok csak 31—34, a kis középbirtok 14—15, a nagyobb középbirtok 12—14, az uradalmi 24—32, a latifundium 8—12 százalékát teszi, miszerint oly egyenetlenül oszlik meg a terjedelem s ezzel együtt a munkaerő és javítási képesség országszerte, hogy hasonló arányokat csak Angliában találhatnánk, ha ott a bérrendszer jóvá nem tette volna azon ferde közgazdasági s illetőleg földművelési viszonyokat, melyeket a feudális szellemű törvényhozás századokon keresztül elrontott.

Nálunk a törvényhozás már egyrészt megtette a magáét, bár még sok teendője van a feudális intézmények végleges megszüntetése cél-

jából. De bérrendszerünk, bérlő osztályunk nincs, mert a kellő képzettség és egyetértés kiányzik.

Nagy hiánya ez földművelésünknek s kivált azon szegény munkásosztálynak, mely örömet bérlene hosszabb időtartamokra.

Nagy hátrány a nagybirtokosokra nézve is, kik a miatt, hogy birtokuk terjedelmének megfelelő kézi s állati munkaerőt, javítószert, felügyeletet nem képesek előállítani csak $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{3}$ hasznát huzzák azon tiszta jövedelemnek, melyet a bérlők szívesen adnának s könnyen adhatnának.

Ezen birtokviszonyok leginkább mutatják, mennyire szüksége van a nagybirtokosnak s a szegény munkásnak egymásra, egymás érdekeinek megértésére, felfogására s előmozdítására.

Eddigélé azonban hiányoztak a kellő közvetítők. A nagybirtokosnak nem volt bizalma, mert sok bérlő csak a földet zsarolta ki a helytt, hogy javította volna. Sőt sok munkakeresőnek nem is volt pénze, hogy pontosan teljesíthesse kötelességeit. Gyakran kellő képzettsége sem volt okszerű gazdálkodáshoz.

Ezen korlátoknak meg kell valahára szünniök. A nagybirtokosok nem jól teszik, ha a kölcsönös érintkezést kerülve, birtokaikat némely banknak adják ki. A bank drága és felesleges közvetítő. A bank végre is azoknak adja a birtokrészleteket, kiktől a birtokos megvonta bizalmát.

S ha a bank még sem csalatkozik, sőt tetemes nyeresémet oszt szét, heverő részvényesei közt, az mutatja, hogy közvetítése nélkül még jobban ki lehetett volna adni a birtokot.

Adjon a bank méltányos kamatokra a bérlőknek személyes hitelle a nagybirtokosnak birtokára kölcsönt. De ne avatkozzék közvetítésbe, melyért ismét 1—2—3 százaléknyi nyeresémet kell kapnia. Birtokos és bérlő szerencsésebb viszonyba léphetnek egymással, ha közvetlen érintkeznek, mintha a bank lép középük.

A nagybirtoknál, hogy kellően jövedelmezzen úgy is szükséges egy bizonyos fokig a decentralisatio.

A decentralizálás elvének elfogadása sok ezer család számára nyitná meg a mezei gazdaság terét, mit most nélkülöz, vagy kontárkodva üz.

A decentralizálás lehetővé tenné, hogy a pusztai birtokok majorságokkal népesítenek be, melyeken dolgoz minden kéz, öröklik minden szem saját érdekében s melyeken nem kell nagy körülöket, hosszú utakat tenni a mezei munkálkodás, a takarás, hordás, vagy a javító szerek kihordása végett.

A majorságok csakhamar megnépesülnének hasznos gazdasági s házi állatokkal, mert a kisbérlő családjának minden tagja foglalkozik ezek növelésével. S egész más arányok állanának be, mezei gazdaságunkba: a művelendő terület, a munkaerő és javítási képesség között. Sőt más arányok állanának a termelés és állatnövelés terén.

A majorságok tagjai ugyanis megannyi kisiparosok, kik a házi iparhoz kellő növényeket maguk termelik s dolgozzák fel. Gyümölcsösök és veteményes kerteket alakítanak a pusztákon, hogy azok terményeiből jól élhessenek s a felesleget kereskedelmi cikké alakítva eladhasák. Mellékesen örömet foglalkoznak selyemtermeléssel, tejgazdaság-

gal, sajtkészítéssel, a házi nyulak és szárnyasok tenyésztésével stb., melyeken nagy hiányt szenvedünk országszerte.

Csupán iparnövény 50 – 60-féle van, mi nálunk jól teremne. Ugyannyi a gazdasági növény, holott összes hazai gazdaszatunk csak néhány jelentékenyebb növény termelésére szorítkozik. Hazai terményeinkből több százféle ipar, több ezerféle cikket gyárthatna, holott most iparunk is csak néhányféle cikket gyárt jelentékeny mennyiségben.

Mindez egész másként lehetne. A földbirtok kétszerte, háromszorta több terményt adhatna, több állatot elbirna, a decentralizálás s a bérrendszer általános alkalmazása által s megvethetné iparunk alapját, ha ezt országszerte elfogadnánk s gyakorlatba léptetnénk.

Ne feledjük azonban, hogy az értelem, szorgalom, becsületesség és igazságszeretet azon erkölcsi alap, mely nélkül közgazdasági érdekeink előmozdítása lehetlen. Ez azon alap, melyet mindenek előtt minél nagyobb mérvben meg kell szereznie mind azoknak kik munkáik után akarnak élni.

Nélkülözhetlen ezen erkölcsi alap magazerzése a vállalkozóra nézve a bérrendszernél, mert a bérlőnek személyes hitelre van szüksége. Személyes hitelre pedig csak úgy tehet szert, ha azok kik legközelebből ismerik, saját vagyonukkal állanak jót: ismeretségük alapján fogadják el, forgatják vagy számítoľják le a hitelező által kibocsátott váltót.

Szüksége van a bérlőnek a tulajdonos bizalmára is, miszerint ez remélje, higgye, hogy birtokát szakértőleg fogja kezelni, nem rontja meg, sőt javítani, értékesíteni fogja. Szüksége van arra, hogy polgártársai értelmes, szorgalmas és takarékos embernek ismerjék. Vagy is arra, hogy a kellő alaptulajdonokat tetteleg ismertesse meg, bizonyítsa be a gyakorlati életben.

Minél nagyobb mérvben fog mutatkozni ezen erkölcsi alap a szegény munkásosztálynál, annál inkább megnyílik számukra a bérrendszer, a nagybirtok és bank kölcsönös bizalma, melyek segítségével, ura mestere lehet kiki jobb sorsának. Ezen erkölcsi alap terjedésével és szilárdulásával arányosan fognak javulni mezei gazdasági s közgazdasági arányaink a terület, munkaerő, javítószere, s általában a termelés és marhatenyésztés egyes ágazatai s végre a termelés és gyár s kézműipar közt.

A munkaerő, javítási képesség és művelendő területek közötti aránytalanságok legfeltűnőbbek, ha hazai közgazdasági viszonyainkat más országokéval egybe hasonlítjuk. Csupán néhány legjelentékenyebb adatot idézünk itt u. m. a lovak, szarvasmarhák, juhok, sertések létszámát s némely adatot a takarmány-termelésről.

Ezen hasznos háziállatokban Európa más államaihoz képest nem mondhatjuk, hogy szegények vagyunk, legalább lélekszám szerint nem, hanem annyiban, hogy az ottani lovak és szarvasmarhák általában sokkal nagyobbak, egyre-másra kétannyi becsértékűek mint nálunk. De másképp áll a dolog ha az ország területét vesszük tekintetbe.

Esik például 10,000 lakosra Magyarországon ló 146, szarvasmarha 319, juh 1072, sertés 276 drb. Erdélyben ló 89, szarvasmarha 413, juh 875, sertés 238. Horvátországban ló 66, szarvasmarha 372, juh 77,

sértés 250. A határőrvidéken ló 173, szarvasmarha 371, juh 812, sertés 432. Vagyis általában: ló 140, szarvasmarha 371, juh 812, sertés 288 drb. Míg Angliában ló kevesebb (107), de mennyivel szebb és jobb! szarvasmarha Angliában 281—626*) vagyis általában sokkal több és jobb; juh 614*)—872; sertés 129—220*) tehát kevesebb, de jobb esik 10,000 lakosra.

Ezen hasznos háziállatok tartásának egyik főfeladata azonban az, hogy a földet javítsák s munkálják s e tekintetben rendkívül hátrább állunk, ha felgondoljuk, hogy Angliának lakossága ugyan kétszerre több, de művelhető területe nem nagyobb mint Magyarországé, miszerint tehát ott egy-egy négyesögmérőföldre legalább kétannyi s pedig szebb és jobb gazdasági állat esik, mint nálunk.

Hasonló arányokat találunk Nyugat-Európa műveltebb államaiban. Adataink egyszersmind tanuskodnak arról, hogy Nyugat-Európa államaiban a takarmánytermelés legalább kétszerre oly mérvet öltött mint nálunk. Sőt például Angliában holdankint kétannyi gabona terem mint nálunk. Természetesen, mert a termés arányos a javítással, és a javítószerek mennyisége arányos a gazdasági állatok számával.

Hogyan is lehetne örvendetes állapotban a területhez képest termelésünk, holott a kellő munkaerő s javító képesség igen sok helyen hiányzik. Hiányzik általában azért is, mert takarmányunk kevés. Magyarországon ugyan még 2.685,517 hold, Erdélyben 1.237,238 hold, tehát elég jelentékeny a természetes kaszáló, de ennek termését kétséssé teszi a szélsőségekbe csapongó időjárás, majd a szárazság, majd az árvizek, záporok stb. által. A mesterséges kaszáló azonban nem több Magyarországon 351,698, Erdélyben 12,305 hold földnél. S a takarmány a magyar birodalom összes területén legfeljebb 95—100 millió mázsa széna és 26—28 millió m. sarju, mi már csak azért sem elegendő gazdasági állatainknak, mert nem aprózva, nem vágva adjuk nékiek, a mi által $\frac{1}{3}$ -át megkimélhetnénk. Nem csoda, hogy ily szűk takarmánytermelés mellett a szarvasmarha létszáma 12 év alatt 367,761 drbbal fogyatkozott, mint mondják a marhavész következtében. Ott azonban, hol a takarmánytermelés kellő mérvben, okszerűen üzetik s egészséges tápot szolgáltat a gazdasági állatoknak, nem pedig polyvát, szalmát stb. a vész sem dühönghet oly mérvben, mint a rosszul táplált, egészségtelen takarmányokon növelt állatok közt. Vagy ha megkívánta áldozatait a dögvész, az elhullottak számát csakhamar kiegyenlítik a gondos marhatenyésztők.

A gazdasági állatok létszáma a munkaerőt jelentékenyen emeli s e munkaerőt a jó utak nagyon kimélik, míg nálunk a munkaerő hiánya miatt két-három annyi mivelendő tér esik a tehervonó állatokra, mint Nyugat-Európa államaiban. Annyival inkább sajnós ez, mert kétszerre nagyobb területen nagyrészt utak nélkül kell mozogniok állatainknak.

Vannak ugyan helyek, melyeken a gazdasági állatok létszámát kielégítőeknek mondhatjuk; de annál nagyobb aztán a hiány más vidék lakosainál, holott ezekre s kivált egy-egy jó fejűstehénre, egy pár lóra vagy jármos ökörrre egyaránt szüksége van minden földművesgazdacsaládnak. Például:

*) Irlandban.

1. Lovakból: Békés-, Csanád-, Torontálmegyékben s a német bánszágban 900—1000 s több darab ló is esik egy négyszög mérföldre, míg az ország nagy részében csak 300—400 darab, továbbá jelentékeny részében, mint kevés kivétellel Erdélyben csak 100—200 némely vidéken, mint Máramarosmegye s a tengerparti vidékek általában 100 drb. sem esik egy négyszög mérföldre.

2. Szarvasmarhákból: Zalamegyében, Varasdmegye nagy részében stb. több mint 1600 drb. esik egy négyszög mérföldre: az ország nagy részén azonban alig találunk többet mint 700—800—900 drbot; és pedig 7—800 Pestmegye, Jászság, Kunság, Békésmegye stb. Nem találunk Máramaros, Naszód stb. vidékén több mint 5—600 darabot, Fiume vidékén, az Ottocsán ezred területén stb. pedig nem egészen 500 drbot sem egy négyszög mérföldön.

3. A juhok száma: Fehér-, Tolna-, Nógrád-, Borsod-, Hevesmegyékben, a tengerparton s a Nagy-Kunságon négyszög mérföldönként meghalad 5—6000; az ország nagy részében csak 2—2½—3 ezer, sőt jelentékeny részén, ugymint: Erdély nagy részében, Liptó, Ungh stb. megyékben csak 1000—1500 drb., Bellovármegyében csak 500—750; Horvát-Szlavonország nagy részében még 500 drb. sem esik egy négyszög mérföldre.

4. Sertések: a Száva partján elnyúló vidékeken több mint 1500 drb., Somogy-, Tolna-, Baranya-, Zala-, Varasd-, Bellovár-, Verőcze-, Torontál- stb. megyékben 1000—1200—1500 drb.; az ország nagy részében csak 800—900 drb.; jelentékeny részében, mint Erdély némely megyéi (Kolos-, Doboka-, Alsó-Fehérmegyében) csak 400—500, Csikszékben, Fogaras vidékén, Hunyadmegyében csak 300—400, némely megyében pedig, mint Máramaros, Torda, Körös, sőt az egész tengerparti vidéken 200 drb. sem találunk egy négyszög mérföldön. Általában 1870-ben találtatott:

ló	2.158,800
ösztér	3,300
számár	30,400
szarvasmarha	5.279,000 köztük 73,243 bivaly
juh	15.077,000
kecske	573,000
sértés	4.443,300.

Lovakból esett:	egy □ mérföldre	1000 lakosra
Magyarországon	437	146
Erdélyben	197	89
Horvát-Szlavonországban	389	138
a volt határörvidéken	357	173

Szarvasmarhákból esett:	egy □ mérföldre	1000 lakosra
Magyarországon	953	319
Erdélyben	910	413
Horvát-Szlavonországban	1,003	342
a volt határörvidéken	764	371

Juhokból esett:	egy □ mérföldre	1000 lakosra
Magyarországon	3,197	1,072
Erdélyben	1,928	875

Horvát-Szlavonországban	1,016	247
a volt határörvidéken	1,673	812.

Selyemtenyésztésünkre nézve: A magyarországi gubótermelés jelenleg megközelítőleg csak m. e. 8,000 mázsára tehető, mely összeghez maga a volt határörvidéki terület is 3,000 mázsával járult; s ebből Tolnamegye körülbelül 600, és Soprony- és Vas megyék együtt 800 mázsa gubót termeltek.

Ezen aránytalanságok s illetőleg hiányok miatt kétségkívül jelen-
tekenyen szenved közgazdasági életünk, mely csak arányos és kellő
mértvű erőmegosztás mellett fejlődhetik kellően.

Ezen aránytalanságokon s hiányokon azonban sok részben segíteni
fog a bérrendszer, ha mint említők, a bérlőknél nem fog hiányozni az
erkölcsi alap, a nagybirtokosoknál nem fog hiányozni a bizalom, a pénz-
intézeteknél pedig, a földművelésnek megfelelőbb kamatokra s időtar-
tamra fog kölcsön adatni a pénz. Igyekezünk tehát az érintett arány-
talanság s hiányok megszüntetésén komoly szorgalommal s nem leend
panaszunk a földijavak egyenlőtlen megosztása miatt, mert hiszen any-
nyit mennyi családja szükségét kielégíteni képes, kivált a hasznos álla-
tok gondos ápolása útján könnyen megszerezhet bárki. És, ha a mostani
állatszegény vidékeken annyira növekedik a hasznos háziállatok száma,
mennyit a jobbmodu vidékek mutatnak fel: a „közjólét“ nem leend
üres beszéd.

3. §. Köz- és magán-szakoktatás.

A közoktatás előnyeit felhasználni saját érdekében is köteles
minden egyes gazdaember, gyermekei számára. Ott némi gyakorlat
mellett bő felvilágosítást, néhol ugyanis sok elméleti oktatást nyer a
tanonc a gyakorlati tények okainak, okozatainak kipuhatolásáról.

A földművelésnél azonban, minden tapasztalt gazda tanár, minden
kisgazdaság oktató gyakorlati tér lehet, ahol t. i. kevesebb elmélet, de
annál több gyakorlat útján, alaposan kiképezhető saját szakmájában a
növendék, kivált az elemi ismeretekben.

Az állam által nyújtott közoktatás, mai nap nem is oly mérvű,
hogy abban a földműveléssel foglalkozó közönségnek, (1.925,625 birto-
kos, 47,808 bérlő, 16,063 gazdatiszt és erdész, 1.650,870 éves szolga,
2.369,312 napszámos), mely az 5 milliót meghaladja (5.009,678) ezred-
része sem élvezhetné az oktatást.

E szerint minden jó magyar gazdának polgári kötelessége, hogy
ugy tekintse gazdaságát, mint valami gazdasági iskolát, melybe oktatás
végett szívesen befogadja ösmerősei gyermekeit, kik maguknak az ottani
viszonyokban alapos ismereteket ohajtanak szerezni, vagy bár idegene-
ket is, kik ezen viszonyokat tanulmányozni ohajtják.

Ily gyakorlati magán gazdasági oktatás mellett a nagyobb gyer-
mekek s kivált a felserdültek már jó szolgálatot tehetnek a gazdaság-
ban egyrészt gazdájuk, másrészt önmaguk számára, miszerint bőven
kikereshetik tartásuk s oktatásuk díját, sőt még egy-egy darabka föl-
dön maguk számára is szerezhetnek valamit.

Ezen magán gazdaságokban ohajtandó, hogy ne mulasszák el me-
zei gazdáink megkísérteni, meghonosítani azon mesterfogásokat; melyek

Nyugot-Európában előnyösöknek bizonyultak be, részint különböző növények együttes termelésére, részint a föld mélyebb, s okszerűbb művelésére.

Ilyen p. o. a skótszági ásózás, miszerint a kiscgazda ásóval forgatja meg földjét, hogy kétannyit teremjen, mint eke után. Sőt 2—3 ásónyomnyira miveli azt meg; a legalsó ásónyomot csak minden 3. évb. engedi felülre jöni s így a 3 ásónyomnyi réteget rendes forgásban tartja, hogy javítása is rendszeres legyen, a midőn aztán neki a kétásónyomnyira mivelt föld két, a három ásónyomnyira mivelt pedig 3 hold föld-del ér fel. Ennyinek a termését hozza meg.

Ugyancsak a skótok ezen mély művelést össze tudják kötni a földnek a kavicsoktól való megtisztításával olymódon, hogy ezt alólra 2—3 lábnyi közselben sorba rakván, a földet egyszersmind alagsövekkel látják el. Vagyis az így sorba rakott kavicsok közt épen úgy lefut a vizenyős föld felesleg nedvessége, mintha alagsövezve volna, stb.

Nem sorolhatjuk itt elő, mily szép tere nyílik a kisbirtokosoknak a kertészet terén, melyet Nyugot-Európa népei, mint a műkertészetnél látjuk, már tudományos művészetté emeltek s oly szép haszonnal üznek, hogy pár holdnyi föld több pénzt ad be, mint nálunk egész községek nagy kertjei összesen.

Annai bizonyos, hogy ősorsának leginkább ura, mestere lehet az okszerű gazda s kertész, és e téren hazánkban százezrek jelentékenyen javíthatják sorsukat, sokkalinkább mint a minduntalan emlegetett földosztás útján, melyből mostani hanyag s kevésbé okszerű gazdálkodásunk mellett meg sem tudnánk élni.

Jutna ugyanis egy-egy családra Magyarországon 18, Erdélyben 15, Horvát-Szlavonországban 16 hold föld, de már egy ökör sem, egy ló sem jutna, sőt egy juh sem egészen.

Bizonyos viszont, hogy ha okszerűen miveljük a földet, a legkisebb 2—3 holdnyi birtok is képes egy családot eltartani, házi állataival együtt.

Tények mutatják ezt Nyugot-Európában. Ezért szükséges, hogy magán gazdáink is, mind megannyi gyakorlati tanárok, né hanyagolják el az ő teendőiket. Ne hanyagolják el szakirodalmunkat, a gazdasági s kertészeti szaklapokat sem, melyek nyomán, ha nem utánozzák vakon a külföldieket, sok helyes javítást idézhetnek elő gazdaságunkban. Így kiscgazdáink, mert számuk milliókra megy, gyökeres javulást idézhetnek elő országos közgazdasági viszonyainkban.

MÁSODIK FEJEZET.

Az ipar s kereskedelem terén.

1. §. Az ipar terén általában.

Ipparral s kézművel foglalkozik Magyarországon, önálló vállalkozónál m. e. 238,577, mint tiszt és munkás m. e. 295,956 egyén. Erdélyben önállólág m. e. 29,653; mint tiszt és munkás m. e. 34,083 egyén. Fiume kerületében önállólág m. e. 493 mint tiszt és munkás m. e. 2735

egyen. Horvát-Szlavonországban önállólag m. e. 13,906; mint tiszt és munkás m. e. 16,055 egyén; a Határőrvidéken önállólag m. e. 8462; mint tiszt és munkás m. e. 7,044 egyén. Összesen önálló vállalkozó m. e. 291,091; tiszt és munkás pedig m. e. 355,873 egyén. Tehát munkás kevesebb mint Páris városában. Ez elég világosan mutatja elmaradottságunk mérvét.

Ezen adatok szerint a gyáripár nálunk sokkal kisebb mérvű, mint más művelt országokban. Igen kismérvű ez kivált a kézműipar irányában. Hallatlan mérvet ölt ezen aránytalanság a Határőrvidéken, hol az önálló kis iparosok vagy kézművesek száma nagyobb mint a gyári s társulati munkások száma.

Pedig, habár az önálló kis iparos tisztességesen kitarthatja családját, kivált ha valamely géppel is megtoldja kezeit, hogy tizszerezze azok munkáit; de valódi nagymérvű eredményeket csak társult erővel a gyáripár útján lehet előidézni, mert a gyárakban már az embererőt nagyrészt gőzerővel lehet helyettesíteni, az emberi karok és ujak helyett ezer meg ezer vaskarok s ujjak dolgoznak, melyek munkáját csak igazgatni kell tudni s az ipartermelés 10-szeres, 100-szoros lesz.

Jól felszerelt gyárakban az a 300,000-nyi önálló iparos 10—100-szorta több iparcikket készíthetne mint készít egyenkint.

És ne féljünk attól, hogy mindezen gyártmányt képesek nem volnának elfogyasztani vagy eladni.

Elég nagy a világ arra, hogy eladhatnánk gyártmányainkat, ha gyáriparosaink száma milliókra s a gőzerő, mely számunkra dolgozik, 1000 millió embererőre menne, mint Angliában; mert bármily hatalmas kis ország Anglia, sok oly ország iparcikkeit pénzzé lehetne még tenni az iparcikkekben szegény, de fűszerekben gazdag műveletlen népeknél.

Magyarország jelenleg saját szükségletét félig sem képes kielégíteni, kivált a gyáripár hiánya miatt, mert hisz elvégre kézműveseink kielégítik apróbb napi szükségleteinket, bár drágán s nem mindenben tökéletesen, de még is sokkal jobban, mint kielégíthetik gyáriparcikkbeli igényeinket a hazai gyárak. Eme közgazdasági szerencsétlenségünknek egyrésze könnyen orvosolható önmagunk a szilárd „akarat” által.

Fentebb érintettük, hogy gyáripárunk nem fejlődhetik, mert nincs önálló pénzintézetünk, jegybankunk, nincs olcsó hitelünk, mint van az osztrákoknak, kik számunkra dolgoznak s iparunkat elnyomják.

Ez nagy baj, jelentékeny oka hátramaradásunknak. De bajaink másik okát, forrását önmagunkban kell keresnünk.

Ha Magyarország birtokosai, azon pénznek, mit nagyrészt luxuscikkekért századok óta külföldre küldenek, csak egy kisded részét gyáripár-vállalatokra fektették volna — lenne elég gyárunk. De a „magyar nemes” ezt hozzá nem illő dolognak tartotta.

A birtokos osztály és törvényhozás egyaránt elhanyagolta a gyáripár ügyét s az ehhez kellő szakoktatást s a legszegényebb szülők gyermekei is tisztességesebb dolognak tartották papi reverendát öltetni s egész életen át nyomorogni, mintsem kézműipar után élni.

Pedig a kézműiparosból lesz a jómódú polgár, a jómódú polgárosztály, aztán könnyen állít ha akar gyárakat. A nemzet akaratát e

részben nem képes korlátozni a legmostohább kormány sem. De a nemzet akarata eddigelé hiányzott, holott: az általános akarathányon nem segíthet a legbölcsebb kormány sem, mert intézkedése megtörik, kezdeményezése nem hozhat gyümölcsöt, jó példája, jó tanácsa elhangzó szó leend a pusztában.

Most már a baj meg van. Ime míg mostanában a nagy bankok alapítására 124 millió, az idegen bankok fióküzletébe 43 millió, a takarékpénztárakba 166 millió folyt be, az „alapítási időszakban“ összes iparüzletre 177 vállalatra csak 103.482,300 frt névleges tőke iratott alá; holott az iparvállalatoknak minden más üzletet felül kellene mulniok szám és tőkeértékben: mert a tőkepénz ezek útján termel. Az iparvállalatok részvényei ugyan nagyrészt be vannak fizetve, de így is távol vannak azon mérvtől, hogy százados mulasztásainkat pótolhatnák, mert főkép csak az élet elsőbbszükségleteire, malmokra, bányászatra, építkezésekre stb. szorítkoznak s a tőzsdén sem örvidenek kellő méltánylatnak. Innen van aztán, hogy saját igényeinket sem vagyunk képesek kielégíteni. Hozzá kell tehát látnia többi feladatai teljesítéséhez a törvényhozásnak, a tőkepénzes és birtokos osztálynak egyaránt. De hozzá kell látnia egyszersmind a legszegényebb munkásosztálynak is, mert csak így egyetértő öszhangzatos közreműködés mellett jöhet létre nálunk elébb a jómódú, pénzes kis iparos és a városi polgárosztály, aztán a nagy gyárosok osztálya, melyre nagyobb üzletek létesítése s az iparcikkek olcsóbbá tétele s népszerűsítése céljából szüksége van a társadalomnak.

Kivált a szegény munkás-osztálynak fel kell használni minden utat módot, hogy egy más iparág terén helyt foglalhaason s kortársaival lépést tartson. Fia részére pedig a szakoktatást, a mennyire lehet a köztanodákban, gyárakban, műhelyekben lehetővé tegye.

Több mint 400 féle iparág van már üzletben Nyugot-Európa főbb városaiban. Nálunk tehát nemcsak a már gyakorlatban lévő, összesen 100-ra alig tehető iparpályákon, de számos más egészen új pályákon is nyitva áll a tér — csak bírjuk elfoglalni s megtartani, betölteni. Ekkor egyrészt közgazdaságunk arányai, másrészt munkásaink sorsa, tetemesen javulni fog, feltéve itt is, hogy a kellő erkölcsi alap nem fog hiányozni.

2. §. *A kereskedelem terén átalában.*

A magyar birodalomban, kiválóan kereskedelemmel önállólág foglalkozik m. e. 58,545 vállalkozó; 6566 tisztviselő; 37,503 munkássegéd.

Szállító vállalatainknál önállólág foglalkozik m. e. 7240 vállalkozó; 5517 tisztviselő; 17,800 munkás.

Pénz- és hitelintézeteknél m. e. 2415 tisztviselő. Összesen m. e. 65,790 önálló vállalkozó; 14,500 tisztviselő; 53,300 munkás. Átalában m. e. 133,600 ember, tehát összesen annyi, mint némely európai fővárosban.

Ezen adatok bizonyítják kereskedelmi s pénz- és hitelintézeti szégyenségünket, s közlekedési, illetőleg szállítási vállalataink elégtelenségét — Európa nyugati államaihoz képest.

Közlekedési s szállítási hiányainkat teljes mérvben tüntetik elő e következő adatok:

Magyar s Erdélyországban az engedélyezett s nagyrészben (564 m. első- s 15 m. másodrendű) kiépített vaspályák hossza 804 mértföld.

Államutak	768	„
Kavicsolt törvényhatósági utak	1419	„
Hajózási vasutak a főbb folyókon	408	„

Összesen: 2400 mértföld:

Esik tehát egy négyszeg mérföldre 10% vaspálya, csak 15% mérföld államút, holott ennek 10—15-szörte többnek kell lennie a vaspályáknál, továbbá 40% mf. törvényhatósági út, vagyis 55% mf. közút és 10% mf. víziút, holott közút p. o. Poroszországban 2¹/₂, Franciaországban 4³/₈, Belgiumban 5¹/₄, Angliában 4⁷/₈ mf. esik egy négyszög mérföldre; víziút pedig szintén 4—5—10 annyi, (kivált Hollandiában) mint nálunk.

Ha pedig a közútakat a vaspályákhoz viszonyítjuk, Németországban minden mérföld vaspályának 13³/₈, Franciaországban 14¹/₂ mf. közút felel meg, míg nálunk csak 2⁷/₈ mf.

Ezen hiányok következtében Magyarország egyaránt roszul és hiányosan van táplálva kereskedelmi cikkekkel és osztrák pénzzel.

Boltjaink a fővárosban ugyan túl vannak tömve roszul egybehalmozott keves értékű drága luxus-cikkekkel. A kisebb városokon s falvakban pedig hiányzanak a legszükségesebb köznapi tárgyak.

Nem is csoda, mert kereskedelmi iskoláink, a szükséglethez képest figyelembe alig vehető csekély számúak s számuknak megfelelő mérvben sem hatnak ki a közéletbe. A keleti kereskedéshez megkívántató keleti nyelvek nem is taníttatnak nálunk, holott kereskedelmünk jövője keleten van.

Kereskedőink nagy része kellő nemzetgazdasági s kereskedelmi szakképzettség nélkül lép hivatalába. Nem ismeri termelési, gyártási s fogyasztási viszonyainkat. Nem tarthatja szem előtt nemzetközi csereviszonyaink alkalmával hazai érdekeinket s csak saját tapintata, szerencsecsillaga vagy a már régóta elferdült közizlet szeszélye által vezényeltetve halad pályáján. Nem csoda, hogy sokan buknak.

De nem csupán kereskedőinkre, hanem az egész fogyasztó közönségre méltán panaszt emelhetünk, hogy elhanyagolja a hazai iparcikkeit s külföldiek után kapkod, ugyannyira, hogy nagyrészt csak cifra de nem szép s nem czélszerű gyapot, gyapju s selyem szöveteikért s kötött és himzett kelmékért évenként m. e. 150 millió frtot adunk ki. Sok pénz kimegy gyarmati gyümölcs s fűszerárukért, külföldi dohányért, külföldi borokért s szeszes italokért, kőszénért, fáért, butorokért stb., prémekért és csipkéért, apróárukért stb., melyeket magunk állíthatnánk elő.

Közelebbi adataink szerint behozatik Magyarországra évenként 13—15 millió értékű cukor, melyet önmagunk termelhetnénk s gyárthatnánk; 6—8 millió értékű dohány, holott kitűnő dohánytermő vidékeink vannak, melyek terményeivel, habár azok az amerikaiaknál hátrább állanak, beérhetnénk. Behozatnak bőrök s prémek 16—18 millió árú, többnyire finom prémek, melyeket luxus-cikkeknek nevezhetünk;

4—6 millió értékű zsirok s olajok, kivált kőolaj, mely sokkal jobb s olcsóbb világító szer, mint a növényolaj; 4—5 millió értékű kőszén s tűzifa, holott kőszénben gazdagok vagyunk s a kárpáti, mármarosai, erdélyi, határörvidéki erdőségeket eladni sem bírjuk. Behozatik 20—28 millió árú vászon és lenárú, melyeket magunk állíthatnánk ki; 20—24 millió árú gyapotszövet, mely bár czifrább, de nem oly czélszerű mint a kender és lenszövet; szintén 26—28 millió árú gyapjuszövet, melyet saját 340—400 ezer mázsára menő külföldre vitt gyapjutermelésünkől magunk készíthetnénk. Öltöny és divat-pipere és selyemárú nem kevesebb mint 50—60—70 millió árú hozatik be, holott ezt nagyrészt nélkülözhetnénk, vagy önmagunk készíthetnénk el. Bőrárú 20—24 millió, bútorok, háziesszközök stb. 10—12 millió frt árúak hozatnak, melyeket saját nyers terményeinkből állíthatnánk ki. Fémárú, vasuti felszerelések, sinek, tengelyek, vas és aczél-árú 30—36 millió, gépek s gépalkatrészek 12—16 millió, apróárú, gyermekjátékok, norinbergi díszművek és kalmárárú 40—50—60 millió frt. értékig hozatnak be!

Ezen cikkekéből jelentékeny mennyiségek vitetnek ki keletfelől is, de a legnagyobb rész Magyarországon fogyasztatik el, mi tanúsítja, hogy saját szükségleteinket, azon iparcikkekéből sem tudjuk kielégíteni, melyek nyers anyagát nagyban elárusítjuk. Feltűnő mérvben fogyasztatnak nálunk a luxus-cikkek, mely körülmény a kellő erkölcsi alap gyengeségét jellemzi, miután országvilág tudja, hogy Európa nyugati államaiban nincs oly ipar s pénzszegény ország, mint Magyarország.

Arra nézve tehát, hogy nálunk helyesebb közgazdasági arányok jöjjenek létre, elsőrendben magának a „mivelt“ fogyasztó közönségnek kellene oda törekednie, hogy igényeit a hazai ipar képességéhez mérje. Törekednie kellene viszont a gyáriparos osztálynak, hogy a méltányos igényeket olcsón, kellőleg kielégítse.

Mindenek előtt a ruházati igényeket kellene kielégíteni, a gyapotszöveteket kellene helyettesíteni, gyapju, len s kender-szövetekkel, melyek nem oly czifrák, de czélszerűbbek. Aztán gazdaközönségünknek is igyekezni kellene, hogy ne adhassák olcsóbban az amerikaiak az olajat, szalonnát, zsiradékot, mint mi itt helyben, mert nem kívánhatjuk, kivált a legszegényebektől, hogy csupa hazafiasságból mellőzzék az olcsóbb, bár valamivel hitványabb cikkeket a drágábbak ellenében. Pedig ha az élelem drága, természetes, hogy az iparmunka is drága.

Kereskedelmünk másik baja, hogy az összekötő utak, csatornák vonásánál nem vétettek figyelembe, a stratégia miatt termelési viszonyaink, a kőszéntelepek, vaskőtelepek, bor- és búza-vidékek, gyárosb-vidékek, kőbányák, mészbányák stb. egymásba vágó érdekei. Legfelebb a nagyobb városok hozattak közlekedésbe egymással, mi pedig nem elég egy egészes közgazdasági belforgalom előidézéséhez.

Ezen bajokon csak annyiban segíthetünk, ha az eddigi mulasztásokat igyekszünk helyre pótolni. Igyekszik a kereskedelmi osztály hazai viszonyainkat bővebben tanulmányozni, igényeinket helyesebben elégiteni ki. Igyekszik az iparos osztály az igénylett cikkek kielégítőbb előállítására s a fogyasztó közönség pedig nem fogja vakon bálványozni a külföldi divatokat. Szükséges továbbá, hogy a vasút, kőút s víziúthálózat kiegészíttessék, sőt kiépíttessenek vagy javíttassanak a községi utak is, hogy a kereskedelem gyorsan s olcsón behatolhasson minden

vidékbe, minden helyiségbe, minden házba. Ekkor a kereskedők kevesebb nyereséggel sokkal jobb szolgáltatásokat tehetnek nem csak a nagy közönségnek, de önértelmeinknek is mint most, midőn ezer akadályal s még némely megrögzött előítélettel is kell küzdeniök, mely mindig elébe teszi a cifrát a szépnek vagy csinosnak s az olcsót a valódi belbecsrel bíró árúczikkeknek. Nagyrészt önmagunktól függ tehát, hogy kereskedelmi czikkek által jobban, jótékonyabban tápláltassunk.

3. §. Az ipar egyes ágainál.

Mennyire zilált közgazdasági viszonyok közt, mennyire szegény iparunk s a külföldi-luxus czikkek mellett is mennyire szegényesen élünk? Azt csak az egyes iparágak vázlatos ismertetése által láthatjuk be kellően. Vessünk tehát egy futó pillantást bányászatunk s gyáriparunk telepeire s műhelyeire, melyek mint említők, oly rosszúl és hiányosan látják el az ország szükségleteit, hogy közgazdaságunk ezen baján okvetlenül segítenünk kell, ha elveszni nem akarunk a művelt népek közt.

A) Bányászat. bármily gazdag legyen hazánk földkérgé ércz- és kőneműekben, sóban és szénben, a sőt kivéve összes bányai termelésünk tiszta haszná évenként nem több mint 13—15 millió frt.

Van Magyarországbán bányabirtokos 507; bérlő 279; tiszt 1585; munkás 37,041. Erdélyben birtokos 743; bérlő 687; tiszt 320; munkás 8207. Horvát-Szlavonországban birtokos 24; bérlő 27; tiszt 27; munkás 288. A határörvidéken birtokos 15; bérlő 1; tiszt 36; munkás 347. Összesen birtokos 1289; bérlő 991; tiszt 1968; munkás 45,883.

Megjegyzendő, hogy a mig némely iparágnál p. o. szövés-fonásnál a nőnem jelentékeny, sőt túlsúlyú részt vesz, addig a bányákban csak $\frac{1}{5}$ részét teszi a munkásoknak, mert a bányai élet nehéz, sok erőt, fáradságot kíván.

Ha meggondoljuk, hogy Anglia hasonló nagyságú területén, mely csak szénben, rézben és vasérczekben gazdagabb, de minden más bányatermékben s különösen pedig nemes érczekben, sóban sokkal szegényebb, mint Magyarország m. e. 340,000 dolgozik, évenként 5—6 száz millió frt. értéket hoz napvilágra, elég világosan láthatjuk, mily tág tér hever még nálunk kiaknázatlanul a köz és magán tevékenység előtt; mennyi családnak, mily jólétet nyújthat a bányászat, mely a legrendezettebb iparágak egyike.

Igaz, hogy a bányászat kitünő mérvben igényli az értelmet, szorgalmat, becsületességet és takarékoságot; de kitünő mérvben is jutalmazza vagy legalább biztosítja munkásait a kenyérkereseti gondok terhei ellenében.

A bányászati társulásokban például, melyek a munkások segélyzésére alapítvák, közelebbi 1869-ben találatott: Magyarország bányavidekei 3,476,278, Erdélyben 502,141, Horvát-Szlavonországban 27,941 frt. Mi azóta teljemen gyanapodott: 1870-ben 4,604,719 frtot tett.

Kétség sem szenved, hogy Magyarország bányászata nagy mérvű fejlődésre képes, ha kellően felkaroltatik a kormány a törvényhozás és magánosok, illetőleg a munkásosztály által.

Só, vas, szén, ezüst, arany, réz oly mérvben rejlik hegyeink keblében, mikép okszerű kiaknázások által, kívált, ha a vasipart a mezei

gazdaság emelésére használjuk, Európa egyik legvagyonosabb nemzetévé tehetjük a magyart.

Sótelepeink szakértők szerint következő mennyiségeket tartalmaznak: Sóvárótt 50, Máramarosban 1149, Vizaknán 19,150, Parajdon 17,010, Deésaknán 24,440, Tordán 14,200, Marosujvárott 2,150 vagyis összesen 69,258 millió mázsát. A sóbányászatból illetőnek ennek különféle vegyészeti felgyártásából tehát óriási hasznót huzhatna az ország lakossága, ha a monopólium megszüntetnék és a szabadbányászat elve kimondatnék. A sómonopóliumot már Oroszország kormánya is megszüntette. Nem tudjuk mit tartalmaz a már készen levő új törvényjavaslat; de annyi bizonyos, hogy ez hazánk közérdekeinek, közgazdasági életünk főbb érdekeinek csak akkor és csak annyiban fog megfelelni, ha és a mennyiben legalább egy jó nagy előlépést tesz a sómonopólium megszüntetéséhez.

Fentebb mint a pénzügyministerium rovatába osztott tárgyakról adtuk elő a só, arany, ezüsttermelés némely viszonyait azon szempontból: mit óhajtunk közgazdaságunk életfeltételei tekintetéből ezekre nézve elérni a kormány és törvényhozás útján. Most fenebbi adatainkhoz, azon ezelőből, hogy kiemeljük minő pályák, teendők kínálkoznak a munkásosztályok számára a bányászat terén, csupán e következőket soroljuk elő.

A magyar korona területén bányásztatott 1871-ben: arany 1,580 (egy font értéke 675 frt.), aranyos ezüstércz és zuzércz 2,076,670 bécsi mázsa (összes értéke csak 920,886 frt.); aranyos mara 115,312 b. m. (összes értéke 297,781 frt.); ezüst 2,273 font (értéke 45 frt.); ezüst ércz 66,471 b. mázsa (összes értéke 146,425 frt.); ezüstös mara 1,944 b. m. (egy b. m. 2 frt 90 kr.); réz 22,762 bécsi mázsa (b. m. 48 frt.); rézércz 199,632 b. m. (összes értéke 469,276 frt.); rézércz ezüsttel 21,270 b. m. (össz. ért. 66,192 frt.); rézércz ezüst és higanynyal 20,372 b. m. (b. m. 5 frt 29 kr.); rezes mara 1,463 b. m. (össz. ért. 23,353 frt.); ólom 28,884 b. m. (össz. ért. 360,731 frt.); ólom és mara 24,211 b. m. (össz. ért. 198,016 frt.); ólom ezüstérczczel 4,223 b. m. (b. m. 81 kr.); horgany 8,262 b. m. (85,927 frt.); nyers dárdany és dárdanyfém 4,321 b. m. (59,840 frt.); dárdanyércz 2,298 b. m. (17,317 frt.); álny és kéklényércz és keverék 7,098 b. m. (294,366 frt.); higany 323 b. m. (48,677 frt.); színtitendő nyersvas 2,184,129 b. m. (6,393,220 frt.); öntött nyersvas 189,111 b. m. (1,071,330 frt.); vasércz 6,444,832 b. m. (1,188,523 frt.); fekete kőszén 11,020,000 b. m. (2,763,894 frt.); barna kőszén 15,280,379 b. m. (3,218,931 frt.); kőszéngyarma 484,128 b. m. (174,313 frt.); földszurok és ásványolaj 37,351 b. m. (189,453 frt.); olajos foszlókkő 744,886 b. m. (b. m. $8\frac{2}{10}$ kr.); kén 380 b. m. (2,140 frt.); timsó timsópala 8,350 b. m. (b. m. 7 frt.); timsópala 100,000 b. m. (b. m. 1 kr.); timkő 49,995 h. m. (b. m. 35 kr.); barnakő 2,178 b. m. (5,402 frt.); vaskéneg 106,873 b. m. (30,982 frt.); rézgálicz más-kor 1—2—3 ezer most csak 553 b. m. (b. m. 16 frt 70 kr.); aranygelét 9 b. m. (b. m. 20 frt.); ólomgelét máskor 10—12 ezer, most csak 7,723 b. m. (b. m. 14 frt.); ásványfesték 2,800 b. m. (b. m. 2 frt 20 kr.); khrómércz 10,556 b. m. (b. m. 54 kr.).

Átalában érczneműekben, gép- és eszközökben, műkövekben stb. észlelhető szegénységünk mutatja, hogy a bányaipar hazánkban ország-

szerte el van hanyagolva s éppen ezért sok százezer családnak adhat biztos jólétet, ha országszerte felkaroltatik és pedig a tudomány s a műgépészet közelebbi álláspontján; okulva Nyugat-Európa népeinek sok áldozatokba került tapasztalatain, melyek nyomán azonban nekik végre sikerült: mostohább földrétegekből, kevesebb ember, de sokkal több gép- s értelmi erővel, sokkal több és jobb bányaterméket hozni napvilágra és sikerült kivált a vasneműeket százszorosan, ezerszeresen értékesíteni az okszerű munka által.

Bányaterményeink egymáshoz viszonyítva a són kívül a közelebbi mult években következő eredményt mutatták:

Évenként:	1871	1870	1869	1868
Arany:	1,879.406	2,001.159	2,102.450	2,241.933 frt.
Ezüst:	1,811.469	1,841.021	2,340.648	2,430.313 „
Réz:	1,070.777	1,027.644	1,488.796	1,824.406 „
Ólom:	360.732	208.539	307.209	232.216 „
Horgany:	85.927	81.565	98.493	67.274 „
Dárdany:	41.895	70.589	56.040	54.604 „
Álany és kéklény:	294.374	291.947	259.399	216.942 „
Higany:	48.667	70.530	75.370	92.363 „
Vas (színitendő nyersvas):	6,393.220	5,500.494	5,418.127	4,444.431 „
Öntött nyersvas:	1,071.330	1,057.030	1,146.773	980.301 „
Vasércz kivitelre:	246	—	631	2.625 „
Fekete kőszén:	2,763.895	2,223.974	1,778.872	1,970.675 „
Barna kőszén:	3,218.934	2,463.963	1,882.696	1,514.373 „
Kőszéngyurma:	174.313	115.726	97.604	56.480 „
Földszurok és ásv. olaj:	189.454	306.068	131.774	135.224 „
Kén:	2.140	3.786	5.456	3.291 „
Timsó:	59.097	62.279	78.285	62.550 „
Barnakő:	5.402	2.391	4.794	4.624 „
Vaskéneg:	30.983	9.770	14.755	13.334 „
Vasgálicz:	—	—	65	85 „
Rézgálicz:	9.239	26.466	35.926	54.404 „
Aranygelét:	180	63	120	150 „
Ólomgelét:	111.455	138.120	168.268	144.239 „
Ásványfesték:	6.170	4.110	5.610	4.480 „
Kromércz:	5.700	5.717	3.894	1.625 „

Összesen = 19,635.015 17,512.946 17,442.055 16,586.519 frt.

Az arany-, ezüst-, réz- és ólomtermelés eredménye tehát hanyatlott. Mondják csupán azért, mert a bányaművelésnél néha évekig csak a kedvezőtlen ereket találjuk fel s a m. e $1\frac{1}{2}$ millióra menő hiányban m. e. 300,000 frt. onnan ered, mert azon másodtermelvények (pénzverdei vakarék, kohászati és vegygyári hulladék), melyek ezelőtt a bányatermelvényekkel együtt szerepeltek, most nem irattak hozzájuk.

De már kérjük szépen: midőn nemes érczek dolgában oly nagyszerű tartozások mellett, minő az osztrák államadósági járulék, a vasuti biztosítékok kiegészítéséhez kellő összegek s a magyar államkölcsönökért teljesítendő érczpénzfizetések; és midőn az érczpenz 25 év óta

eltűnt a forgalomból s polgár vagy gazda, ha venni akar, daczára a tőzsdei tőzsditásoknak, sokkal magasb árakon sem kaphat arany s ezüstpénzt, ha csak nem tőzsdei ember: akkor a magy. kir. kormány 6-ik évében, mióta t. i. a beltevékenység ezen ágai nem korlátoztatnak, sokkal nagyobb eredményeket kellene előmutatnia a kincstári termelésnek magának, mint minőt felmutat most összes bányatermelésünk.

Lépést kellett volna tartania a nemes érczek bányászatának, a rossz évek daczára is: a vas- és széntermeléssel, mely bár elég jelentékenynek látszik a bányászat több ágaihoz képest, de nagyon távol maradt attól, hogy saját szükségleteinket kielégítse, holott szükségleteink, kivált gazdasági gépek- s eszközökre nézve $\frac{1}{10}$ -ed részben sincsenek kielégítve a külföldről s Ausztriából, külföldi czegek alatt behozott gép s eszközök által sem.

E téren tehát még temérdek tenni valónk van s egyik legszükségesebb, hogy gyermekei közül a „magyar ember“ minél többet növeltesse a bányászatra, s a bányaterményeket értékesítő szakpályákra, kivált gazdasági gépek s eszközök előállítására, melyeknél fogva az ország termelése könnyen megkészszeresíthető volna, holott temérdek munkaerő kiméltetnék meg: mint ezt Nyugat-Európa államaiban láthatjuk.

A bányakapitányságok panaszkodnak munkásainkra, hogy elégedetlenek bérükkel. S ebben a munkásoknak alkalmasint igazuk van, mert egy mázsa buza ára 1840—42-ik évhez képest, midőn az 4—5 huszas, tehát mintegy 1 frt 40—60 kr. volt, most 8 frt 50 kr., tehát több mint négyszeres. És pedig a buzával arányosan emelkedett a gabona többi nemeinek ára és emelkedett a hus és zsiradék, sőt mindenféle élelmiszer és ruházati cikk, emelkedett rendkívül a dohány ára, mit ritka munkás képes nélkülözni. Természetes tehát, hogy a munkadijaknak is emeltetniök kellett.

Jelentékenyen emelkedett ugyan a lefolyt években a bányamunkások rapidija is, kivált mióta tömegesen mentek át a vasutakhoz, most már egy férfi napszám fémbányáknál 65—90 kr; kőszénbányáknál 1 frt 20—60 kr. De ez nem felel meg a mostani viszonyoknak s ezért nem csodáljuk, ha némelyek, kik nagyobb családdal, másuton talán jobb keresetet nyernek, ott hagyják a bányai életmódot.

Nagyon sajnos és helytelen dolog volna azonban az, ha más indokokból, hirtelen meggazdagodási vágyból nyugtalankodnának. Becsületes munka után hirtelen meggazdagodni nem lehet. A hirtelen meggazdagodásnak másnemű pályái vannak, melyek veszélyeitől bár óvakodnék még az is, ki szerencséjét a törvények korlátaiban belül saját ügyessége szerint kovácsolhatja.

Emelkedtek a művelés alá vett területek is és pedig 1870-ben a kincstári bányatelkek kiterjedése 853,459 négyszög öllel, a magántelkéké 2.798,275 négyszög öllel vagyis az összes terület gyarapodott 3.651,734 négyszög öllel mi az eddigiekhez képest m. e. 4 és $\frac{8}{10}$ százalék. A szaporodás nagy része vasérczre s ásványászénre esik, de az arany-, ezüst- és rézbányák területe is növekedett 289,386 négyszög öllel. Kivált a határőrvidéken jelentékeny vas- és széntelepet fedeztek fel mostanában, mi megerősíti azon hiedelmünket, hogy a bányászat milliónyi népnek adhat jólétet hazánkban.

Sajnos azonban, hogy néhol a kisebb tőkével dolgozó birtokosok nem adhatták meg a munkások nagyobb díját, mert világos veszteségük lett volna az üzleten mindaddig, míg az élelmiszerek s iparczikkék tulajdonosai emelkedett ára s ezzel a napibér vissza nem esik. Az elégedetlenség tehát kölcsönös s minden esetben tetemesen sujtotta bányászatainkat.

Az említett évben ugyanis, daczára a terület majdnem 5%-nyi nagyobbodásának: a bányamunkások száma 45,336-ról 43,626-ra, tehát majdnem 4%-ot szállott. Kivált a szepesiglói és zalatnai kapitányság szenvedte ezen veszteséget az ott épülő vasutak miatt.

A vasutak azonban csak 1—2—3 évi keresetet nyújthatnak s nyugdíjakat nem adnak. Gondolják meg ezt bányászaink s viszont, ne vonják meg a tulajdonosok legalább addigra, míg az élelmiszerek rendkívüli drágasága tart, a díjjavítást: ekkor bizonyosan csakhamar meg fogják találni azon „jobb ereket“, melyeket most elvesztettek s növekedni fog a művelés alá vett területtel arányosan a bányászati eredmény.

Az 1871-iki év már kedvezőbb volt. A megelőzőtt évhez képest a munkások száma 813 fejjel vagyis 1 $\frac{1}{2}$ százalékkal növekedett, de nem emelkedett vissza előbbeni álláspontjára. Sőt ezen emelkedés csakis a magántelepek javára szolgált, mert e mellett a kincstári telepeken 1,010 főnyi (e közt 851 férfi) munkással kevesebb volt, mint az előzőtt évben.

A kincstári munkások ily mérvben fogyatkozása valószínűvé teszi azon gyanút, miszerint a kincstári uradalmakban megcsontosodott rendszerek nem engedik elérni a díjazás azon fokát, mit a munkás a magán telepeken talál. Természetes aztán, hogy a bányászat érdeke szenvedni ennek sajnos következményeit.

Mindemellett is a kormány és magánosok egyaránt belátták, hogy a bányászatnak hazánkban nagy jövője van. Közelebbi adataink szerint 1871-ben a magyar korona területén a kincstári bányatelkek kiterjedése összesen 370,888 négyszögöllel, a magántelkeké 8,549,064 négyszögöllel, az összes művelt bányatelkeké tehát 8,919,943 négyszögöllel vagyis több mint 11%-kal szaporodott. Külön tekintve a vájnatelkeket, szaporodásuk 9,161,780 négyszögöl, míg a kültelkek ellenkezőleg 244,847 négyszögöllel fogytak. Ez utóbbi apadás, részint nem eléggé jövedelmező területek felhagyatásának, részben vájnatelkekre való átváltoztatások eredménye. A vájnatelkeknél mutatkozó szaporodás oroszlánrésze az ásványszénre történt adományozásokat s ezeknél csak nem kizárólag a magánbirtokot illeti. Ezek az oraviczai és zalatnai kapitányságokban igen jelentékeny, a besztercebányaiban is tetemesek voltak, míg ellenben a budaiban egészen jelentéktelenek. Ásványszén után vasérczet illetőleg legnagyobbak az adományozások, a szaporodás a kincstári birtoknál 176,482 négyszögöllet vagyis mintegy 13%-ot, a magánbirtoknál 692,764 négyszögöllet vagyis mintegy 6 $\frac{1}{2}$ %-t. Arany-, ezüst- és rézérczre művelt bányákat illetőleg, melyek jövedelmezősége mai nap, legjobb esetben is kétséges, a magánipar részéről igen csekély az érdeklődés és a művelés csak a régi bányákra szorítkozik; új feltárások részéről alig történnek, mint az ilyen vájnatelkek eltűnőleg csekély szaporodása 1767 négyszögöl világosan mutatja.

Ellenben a kincstár e téren mutatja fel a legnagyobb tevékenységet, a kincstári vájnatelkek összes szaporodásának, jóval több mint fele (207,777 négyszögöl) esvén az arany-, ezüst- és rézérczre.

Az egyéb ásványokra mívelt magán vájnatelkek 432,046 négyszög öllel szaporodtak, míg a kincstáriak száma változatlan. A fentebbi szaporodás nagyobbára az oraviczai kapitányságnak, elébb határörvidéki részét illeti, hol chromérczre történtek jelentékeny adományozások.

A mult években azonban nevezetes leletek történtek ugyancsak a határörvidéken szén- s vásbányákra nézve.

Előbb jelentékeny mélységű széntelepeket leltek, magánkutatók állítólagosan m. e. 20 helyen. Mostanában Lippáról írják, hogy az annak közelében fekvő Petirs román község mellett 600 lábnyi magas alaku hegy található, mely compact veres és barna vasércz-tartalommal bír és a nevezett érczekre nézve igen dus bányát képez. Ezen érczek nagy sziklatömegekben magasán válnak ki a hegy felszínétől és egy régi, már teljesen romba dőlt vár romjaiként tűnnek fel. E vasérczhegy sok ezer holdra terjedő erdők közepében fekszik, a melyek az itt megnyitandó vásbányát sok évre ellátnák faszénnel. Mint hirlik, egy társulat van alakulóban, mely ezen eddigelé megmagyarázhatlan okok miatt parlagon hevert érczet kizsákmányolni vagyis a hegy közelében vaskohókat felállítani és berendezni fog.

Bányász-munkásainknak tehát kiválólag ajánljuk ezen vidéket, annyival inkább, mert a vasutak ide s tova Szerb-, Bolgár-, Bosnyák- s Románország határait átlépik s Magyarország számára megnyílik velök együtt a rég óhajtott nagyobb mérvű kereskedelmi forgalom, melyben a vasneműek, kivált a gazdasági gépek s eszközök számára elvitázhatlan előnyünk van ezen vas- és kőszénben szűkölködő területeken, akár Ausztria, akár Anglia s Amerika felett, annyival inkább, mert Nyugot-Európa élelmezésére Délkelet-Európa levén hivatva: kell, hogy ott a földmivelés a vasutak megnyitásával óriási előlépéseket tegyen s ekkor az ottani szükségletek fedezésére kevés volna mindazon gép és eszköz, mit Anglia vagy Amerika távol földről piacra küldhet, holott a mi ekéink s gazdasági eszközeink a Balkán félszigeten már is helyt foglaltak s nemis félhetnek a versenytől.

Megemlítjük még végre, hogy építőkövekben, iparkövekben (kivált malomkövekben s márványban) stb. palakövekben, sőt drágakövekben is (opál) Magyarország kitűnő gazdagsággal bír, évenként most is több millió értéket hoz napvilágra, milliókra mehet ezekből csupán a tiszta haszon, ha a tőke s az ipar emberei egyaránt hozzálátnak kiaknázásához. Ez is számos iparoscsaládnak adhat jólétet.

B) Gyáripár és kézműipar. E téren nem ereszkedhetünk minden részletekbe beható ismertetésbe; tájékozásul tehát csak a következőket emeljük ki:

Magyarországon a 60-as évek közepén nem volt több mint 69 vashámor, 2 rézhámor, 62 hamuzsírfozós, 6 agyag- és kőedénygyár, 10 üveggyár, 1 vegyészeti gyár, 21 czukorgyár, 3 gyapotfonoda, 2 kender- és lenfonoda, 2 gyapjufonoda, 1 stearin-gyertyagyár, 1 faárúk műhelye, 14 papirgyár, 10 könyvnyomda, 2 kőmetsző intézet stb. tehát összesen annyi mint egynémely nyugot-európai gyárvárosban. Jelenté-

kenyebb volt a szeszgyárak száma 2555, melyek azonban nem termeltek többet mint néhány nagy szeszgyár.

Nagyon el van maradva hazánkban még most is a gyáripar a kézműiparhoz képest. Legtöbb a segéd nélkül dolgozó kismesterek száma u. m. városban m. e. 62, vidékszerthe m. e. 80 százaléka az összes iparosoknak.

A kis-mesterek vagy „önálló vállalkozók“ foglalkozása, a bányászattal együtt s az u. n. termelő ipar terén következőleg oszlik meg:

	városokban	vidéken	összesen
1. gépek, járművek, szerszámok előállítás	2,062	704	2,766
2. kohászat és fémgyártás	6,160	4,308	10,468
3. agyag és kőárak gyártása	2,170	620	2,800
4. vegyszereti, gyújtó és világító készítmények gyártása	1,420	233	1,653
5. táplálási s egyéb fogyasztási anyagok gyártása	11,180	12,685	23,865
6. szövő és varróipar	8,760	3,236	12,006
7. egyéb szerves anyagok feldolgozása	23,279	5,833	29,112
8. műszerészek és művészeti művészségek	765	12	777
9. építő művességek	2,832	734	3,566
Összesen	58,628	28,386	87,013
2. az u. n. forgalmi ipar terén:	városokban	vidéken	összesen
1. szállítási és forgalmi üzletek	1,457	120	1,477
2. biztosító és hitelintézetek	112	—	112
3. kereskedelmi üzletek	8,953	1,780	10,733
4. mulattatási, étkezési, szállítása s különös forgalmi üzletek	7,764	8,219	15,983
Összesen	18,286	10,119	28,405
3. egyéb iparüzletek	13,217	7,587	20,804
Mindösszesen	90,131	46,091	136,222

Tehát országszerthe csak felényi sem, mint Páris városában. S mily csekély tőkével, mily csekély eredménnyel dolgoznak ezen iparosaink, onnan világos, hogy váu ugyan a fővárosban 50—60 vállalat, melynek bevallott jövedelme 8—10 ezer frt. jövedelmi adó kimutatása szerint azonban iparosainknak a városokban 68, falun 83 százaléka csak 100 frt. jövedelemmel bír; azontul 27 és 15% esik a 2 és 400 frtnyi jövedelmi fokozatokra s az iparosoknak csak 2 százaléka működik ennél nagyobb erővel és eredményekkel.

Mi az egyes, jelentékenyebb iparágakat illeti:

1. A vasipar: közgazdasági életünk egyik általános tényezője, bár biztos nagyjövőjü alappal bír, de még mindig nagyon elhanyagoltatik s épen ezért biztos szép jövőt ígér azon munkásoknak, kik magukat ennek említésére elhatározzák s képezik ki.

A vasérczek földtani viszonyait, a tüzelő anyag természetét s általában a vasipar kifejlődésének feltételeit tekintve: vasiparunk öt

külön jellegű csoportozat szerint osztályozható u. m. 1. Erdély; 2. Magyarország dél-keleti része, a Temes és Karas folyók körében; 3. a két Körös völgye; 4. Máramarosmegye nyugati határától kezdve az ország északi, galicziai határszélein egészen a Poprád-völgyig elterjedő vidék; 5. az északi részek a Hernád, Sajó, Garam s Vág folyóinak völgyei.

Erdélyben még nagyon el van hanyagolva vasiparunk, pedig a legjelentékenyebb kifejlődésre képes. A gyalár-teleki vasércztelep ugyanis 50 öl vastagságú s 50% vastartalmu, miszerint Anglia gyárvidékein is hol 25—28% érczből is dolgoznak, kitűnő lenne. Nevezetesebb telepek: Govasdia, Sebeshely, Kudsir, Kallán, Szt.-Keresztbánya s Rójahid.

A Temes és Karas folyó vidékén technikailag legfejlettebb vasiparunk, itt már fekete kőszént és kokszt használnak a vasfinomításhoz. Aninán kitűnő sín-hengergyár van, Resiczán Bessemerféle acél gyártatik. Gyártelepek ezeken kívül Ruszkszón, Ruszkbergen, Ferdinandsbergen, Nadrágon és Zsidóvárott.

A harmadik és negyedik csoportozatról keveset mondhatunk jelenét illetőleg; de kétséget sem szenved, hogy kivált Nagy-Várad vidékén a vasércztelepek biztos jövőt ígérnek nagyobb befektetéseknek.

„A Hernád, Sajó, Garam s Vág folyamok völgyeiben elterjedt ötödik csoportozat vasipara nemcsak a jelenlegi nyersvastermelés mennyisége, de leginkább kifejlődési képessége miatt legfontosabb iparága Magyarországnak. — A Zólyom megye határától kezdve Szepes megyén át Abauj-Tornáig elnyúló roppant terjedelmű s a legjobb minőségű vasérczeket tartalmazó vaskőtelepek alapját képezik egy nagyszerű vasiparnak, a melynek kifejlődését nemcsak az ezen csoportozat rendelkezésére álló nagy kiterjedésű erdőterületek, de leginkább azon körülmény is biztosítja, hogy a kassa-oderbergi s a fülek-losoncz-oderbergi vasutak közvetítése mellett a nyersvas-üzemhez a porosz-sziléziai s a morva-sziléziai kőszéntet s illetőleg pírszéntet fogja használni.“

„Ezen nagyreményű iparág jövője egészen vasiparosaink kezében van és csak őket terhelné a hanyagság s tehetetlenség vádja: ha tétlenül néznék, mint jutnak leggazdagabb vaskőtelepeink a morva-sziléziai vasgyárosok birtokába s mint vitetnek ki legjobb minőségű vasérczeink, hogy a külföldi vasgyárakban nyersvassá felolvasztassanak s hazai leg szebb reményű vasiparunk a vasérczszállító alárendelt szerepére süllyesszék“ — mondja a „Honismertető“ czimű nagybecsű statisztikai munkát, melyből adatainkat szedjük. Végsoraiban azonban következő sajnós megjegyzést teszi a munkáosztályt illetőleg:

„A munkáviszonyok nem kielégítők. A mezőgazdasági állapotok átmenete a gyári iparra rendesen a gyakorlott művezetők s munkások hiányában szenved. Nálunk is ezen hiány leginkább a vasgyári s bányászati ipar körül észlelhető s iparunk kifejlődését ez nehezíti leginkább; mert a létező gyári telepek kiterjedése vagy új gyárak felállítása is csak a külföldről beszerzett s a dolog természeténél fogva inkább csak silány s felette drága munkaerő mellett lehetséges. De ezen csekély képességű s drága munkaerő értékesítése is, az értelmes és szakképzett művezetők s mesterek hiánya miatt, megfelelőleg a drága napibérnek, a mely 1 forinttól 4 forintig változik, lehetetlen.“

Vasiparunk jelenlegi álláspontját kedvezőbben jellemzik e következő adatok: Hazánkban van, ide nem számítva a nagyobb vasuti gépműhelyeket, 28 gépgyár, 15 csupán gazdasági gépgyár, 4 waggongyár, mely több mint 3800 munkást foglalkodtat, 5—6 millió forint árú gyártmányt készít; továbbá egy légszuszóragyár, mely körülbelül 300 ily órát készít évenként; egy ujonnan alakult fegyvergyár 400 munkással, gyárt 800,000 forintnyi értékű 25,000 darab Werndl-féle hátultöltő fegyvert, s az ó-budai hajógyár, mely több mint 2000 munkást foglalkoztat és 2.650,000 forint értékig gyárt hajókat.

Vasiparunkat illetőleg megjegyezzük még, hogy legjelentékenyebb hivatása van kivált a gazdasági gépgyáraknak Délkeleten, Törökországban, Romániában, Kisásziában, Egyiptomban stb., mely terület hivatva van arra, hogy Nyugat-Európa túlnépesült államait élelmezze. Eme területeken kevés a vas, nincs gyáripar. Ezek számára elegendő gazdasági gépeket s eszközöket nem adhat sem Anglia sem Észak-amerika: csak Magyarország, ha t. i. ezen iparágat felkaroljuk s a jót és olcsót egyesíteni fogjuk.

2. Vegyszerek gyártása: nálunk rendkívül el van hanyagolva, pedig vegyszeranyagokban rendkívül gazdagok volnánk. Kénsav alig termeltetik több mint 10,000 mázsa. Telepek Moldvában a Határőrvidéken, Nagy-Szombatban és Máramarosban. Sósav, salétromsav, phosphorsav, ezetsav nagyon keves gyártatik, kicsiny üzletekben. Borsav és borkőgyár már jelentékenyebb Uj-Pesten.

Sziksó és hamuszir-anyagban gazdagok volnánk. A magyar terméksziksó az előtt, míg az angol mesterséges sziksó előállítására konyhasóból Európában mindinkább elterjedett, nagy hirben állott, és gyárai nagy kelendőségnek örvendvén, az alföld szikes földjén nem csekély virágzásnak indultak. Azonban az újabb kor tömeges gyártása a magyar sziksó termelését is annyira elnyomta, hogy jelenleg alig található fel hazánkban jelentékenyebb sziksógyár, mely hazánknak ezen természetadta terményét jelentékenyebb mennyiségben feldolgozná. A hajdankorban híres árokszallási, kardszag-ujszallási, szegedi sziksógyárak nagyrészt tönkre jutottak, és a mesterséges angol sodagyárak gyártmányai által majdnem teljesen kiszorultak a kereskedésből.

Mindamellet most is létezik a debreczeni kamrai kerületben sziksógyár, mely körülbelül 62 munkást foglalkodtat, 4000 mázsa ként s 6000 mázsa bányasót felhasznál, 20,000 öl fát, 3000 mázsa kőszénét fogyaszt s körülbelül 30,000 mázsa kénsavas sziksót gyár, melynek értéke 270,000 forintot meghalad.

Hamuszir-gyárunk 28 van 70—80 munkással, kik 25,000 mérőhamuból 3200—3500 m. hamuszirt gyártanak 40—50 ezer forint értékben.

Timsógyártásunk el van hanyagolva, pedig Munkács mellett u. n. timsósziklák találhatók, minők a civita-vecchiai sziklákhoz hasonlóak. Herczeg Schönbornnak Beregszász mellett régóta van timsógyára, különben 3 ily gyár létezik, mely közel 100 munkással 140,000 mázsa timsóból 2000 öl fa s 43,000 mázsa kőszén felhasználása mellett 7—8000 mázsa timsót gyárt 55—60,000 forint értékben.

Nagyobb kifejlődést nyert a fényképészethez kellő vegyszerek gyártása 5 gyárban 100—120 munkással, kik 30—40 ezer mázsa anya-

got termelnek 150—200 ezer frt. értékig. Így szintén a festanyagok gyártása 8 gyárban 180—200 munkással kik 65—80 ezer mázsa növény- és ásvány-festanyagot értékesítenek egy millió frt. értékig. Hihetetlen fejlődést ért számos elsőrendű természetes savanyúvizeink ellenében a sodavíz-gyártás 10 gyárban egy millió üvegig, egy millió forint értékben.

Gyertya s szappangyárunk csak 9 van, mert sok külföldi szappant fogyasztunk, holott a legczifrábbaknál is sokkal jobbakat gyártanak kivált a szegediek, debreczeniek stb. E nembeli ipartermelésünk értéke csak 150,000 frtra megy, mert ezen cikkek nagyrésze még mindig házilag termeltetik, — a „háziipar“ útján, melynek nálunk még nagy jelentősége van.

Olajgyáraink száma 286, melyek 400—450 munkással csak 400—450—,000 frt. értékű olajat gyártanak, holott repczetermésünk ez idén is 3 millió köbölre $4\frac{1}{2}$ millió mázsányira tehető s így nagyrészt Ausztriába szállítatik feldolgozás végett; ide s oda szállítása pedig sokbekerülvéen, nem versenyezhetik a kőolajjal, petroleummal.

Illóolajakért is sok szép pénzt kiadunk s fővárosunkban már gyártatik az illóolaj, de csekély mérvben, holott az illatszerek, kivált ha szép czifra papirossal vannak ékesítve, nagyon kelendők és kelendőkké teszik még a rossz, vízenyős külföldi szappanokat is.

Ismét jelentékenyebb kifejlődést észlelhetünk a gyufagyártás körül 21 gyárban 650—700 munkással, kik m. e. 600,000 frt. értékű (egy millió ládányi) gyufát gyártanak.

Szintén jelentékenynek mondhatjuk a keményítő-gyártást 45 gyárban 340—350 munkással, kik m. e. 80,000 mérő gabonát és 100,000 mázsa gumós növényt feldolgozván, 45—50 ezer mázsa keményítőt gyártanak s ebből külföldre is szállítanak.

Említendő még 7 enyvfőződe, mely 35—40 munkással m. e. $1\frac{1}{2}$ ezer mázsa enyvot termel, mely azonban nem elegendő hazai fogyasztásunkhoz; továbbá 8 csontliszt-gyár, mely 320—350 munkással 135,000 mázsa csontot feldolgozván, m. e. 700,000 frt. árú csontlisztet, szemet, zsírt, enyvot stb. termel.

Légszeszgyár hazánkban eddigelé csak 9 van, 300 munkással, 220,000 mázsa kőszénből 300 millió köbláb légszeszt gyártva $1\frac{1}{2}$ millió forint értékig, holott már minden mezővárosban kellene lenni legalább egy légszeszgyárnak, mint van p. o. Angliában egy-egy gyárban a gyár saját szükségletei kielégítése végett. De a városok kivilágítása nálunk még nem nyert kellő kifejlődést. E téren is sok még a tenni való, mint szintén az építkezés, kövezés vagy pallózás terén, mely sok munkás kéznek adhatna biztos foglalkozást.

A vegyészeti iparhoz soroztatik még a gyógyszerészeti munka, melylyel 223 gyógyszerész, 212 segéd és 116 tanonc foglalkozik.

3. A táp és élelmi szerek ipara: ismét oly tér, melyhez bőven szolgáltatja az értékesítendő anyagokat hazánk, de még sok a hiány, sok a tökéletlenség, sok az elfoglalandó tér.

aa.) Leginkább kifejlett mostanában malomiparunk a fővárosban 14 nagy gőzmalom üzletében, melyek képesek volnának naponta 27,000 mérő, éven át 9—10 millió m. gabnát őrölni.

A budapesti malomipar fejlődését és jövedelmezését gátló akadá-

lyok közé sorozandó — mondja az előbb említett munka, — hogy a pesti piacra, a vasutak helytelen berendezése folytán, elégséges gabonakészletek nem szoktak hozatni, továbbá a különbözeti tarifák és a drága szállítási bérek fennállása, a gabonának drágasága, a drága kőszén és munkaerő, a magas kamatláb, az entrepot-k nem létezése stb.

És különösen panaszt emel a munkások ellen, kik 1 frt. 50 krttől 2 frt. 10 krig díjaztatnak, de mondja olyanok, hogy: „egyáltalán gyári munkásoknak nem nevezhetők — gyakorlatlanok“ stb., mert a malom-munkások, máshol p. o. építészetnél nagyobb díjt kapnak s odamennek. Erről azonban nem lehet másképp tenni, mint a díjak javítása által, mely lehetővé válik a mostani gabonaárak mellett is, ha az említett még nagyobb akadályok el lesznek hárítva a hazai malomipar utjából.

A malmok összes száma 24,924, köztük vízerővel jár 17,229, szélmalom 854, gőzmalom 480, úgynevezett szárazmalom (lő- vagy baromérő által mozgatott) 6361.

Az e malmokban létező őrlők (kövek) száma 37,468, melyeken összesen 31.519,000 mérő gabonát őrlenek meg éven át. Ezen gabonamennyiségből 23.939,900 mázsa liszt készül és pedig finom liszt 3.809,400 mázsa, közönséges 12.753,000 mázsa, tengeri liszt (kukoricza) 3.575,600 mázsa, korpá s egyéb hulladék 2.446,100 mázsa; árpadara, köles s egyéb gyártmány 1.355,800 mázsa.

A magyarország-erdélyi malmokban (Budapest kivételével) összesen 38,030 egyén van alkalmazva és pedig vezető vagy felügyelő 19,880, segéd (legény) 10,984, tanonc (inas) 3,754, gépész, ács stb. 884, napszámos végül 2528.

A budapesti malmok őrltek 1872-ben 5,379,558 v. m. búzát; 264,647 v. m. rozst; melyből lett 4,234,868 v. m. liszt és 1.149,912 v. m. korpá; az előtti évben őrltek 6,545,119 v. m. búzát, 179,594 v. m. rozst s nyertek 5,098,848 v. m. lisztet, 1,327,910 v. m. korpát. Késéget sem szenved, hogy jó termés mellett megkészszereshetik működésük eredményét. Ezen adatokból látszik egyszersmind, mennyire hátrányos az őrletlen gabona kivitele, midőn t. i. milliónyi mázsa korpát czipelünk ki s nélkülöz gazdaságunk. Rendes években ugyanis a legnagyobb rész Ausztriába s 2—3 millió mázsa liszt külföldre vitetik s a lisztnevelék értéke 50—60 millióra menván, csupán a fővárosi malomipar is jeles tényezője közgazdasági életünknek.

bb.) Nagyfotosságú tényező továbbá, mely szintén tág tért nyit a köztevékenységnek, a szeszipar, ha t. i. az adórendszer korlátozni nem fogja.

A szeszipar fősegédeszköze a mezei gazdaszatnak, ha kicsiben is előnnyel üzethetik, mert értékesíti a nyersterményt s visszaadja a földnek a táperőt, ha állattartással, marhahizlalással párosul.

A kisebbrendű szeszipar azonban mai viszonyok közt szünetelni kénytelen. A fogyasztási adórendszer alkalmazása előtt csupán Magyarországon 84,822 magán szeszfőzdénk volt, mely nagyrészt elpusztult.

Most a szeszfőzdék összes száma Magyarország-Erdély- s Horvát-Szlavonországban 60,080, a határőrvidéken 4962 s így együtt 65,042. Ezek közül gazdasági 62,804, másféle (nagyrészt gyári) 2268. Műszerű készülék volt ezek közül 1040-ben (nagyrészt Magyarországon; Hor-

vátorszáiban 4) a többi csak közönséges. Termeltetik pedig a nagyobb gyárakban (971 gyár) 100.206,460 szeszfok azaz m. e. 2 millió akó, mely után az adó 6,012,588 frt; s a kisebbekben 113,272 akó, miután az az adó 333,277 frt.

A munkásviszonyokat illetőleg megjegyezhetni — mondja az említett „Honismertető” — hogy a munkások legnagyobb része hazai és így ezek is, mint általában a magyarok jó felfogással bírnak és a rájuk bízott munkát rendesen és pontosan is végzik; de előismeretekkel, szakképzettséggel nem bírnak, a mi egyébiránt ezen iparágnál nem is oly lényeges, mert a munkások nagyrészt csak kiszabott kézi munkát végeznek. Ha azonban ezen iparágat azon fokra akarjuk emelni, melyen ez például Franciaországban van, a vegytudományokban is kiképzett egyéneket kell nevelnünk, mert csakis ilyenektől várhatjuk a gyártmány minőségének is emelését. Vagyis ha meg akarunk élni a mostani adótörvények mellett, fokozott szakértelemmel s szorgalommal kell e munkához látnunk, mert elvégre is az „államszükségletek” óriási mérvet öltöttek s a kincstár állapota nem engedi, hogy az adó alább szállíttassék. Fokozott értelem és szorgalom mellett azonban nem lehetlen, hogy a szeszipar hazánkban kellő jelentőségét ismét elérheti.

cc.) A sörtermelés, dacára a bortermelés tudományos és okszerű javításának és gyarapításának, évről évre nagyobb mérvet ölt; pedig az adó ezt is nyomja. Most már 349 serfőzdeben 1.145,971 akó (1 akó 42½ pint) termeltetik, mely után 1.358,840 frtra rug az adó.

dd.) Közgazdasági életünk fejlesztésére nagyobb jelentőséggel bír a cukortermelés, mert a nyersterményt értékesíti s külföldi kereskedelemre is alkalmassá teheti. Cukorgyárunk van 26; gőzműerre 155, vízerőre 7 s a mozdorók 1274 lőerőt képviselnek. Termeltetik: 254,802 mázsa nyerscukor, 72,775 m. cukor-üledék; ez azonban fogyasztási igényeinket fele részben sem elégíti ki, holott ha ezen iparágat felkaroljuk a délkeleti államokba több millió mázsa cukrot eladhatunk. Az adórendszer ezt is nyomja; de a szakértelem és szorgalom fokozása által itt is tért nyerhetünk.

ee.) Dohány. Ha a dohányföld szabadföld s a dohánygyártás szabadipar volna, sok ezer család meggazdagodnék belőle, 2—3—4 millió mázsát termelhetnénk, holott most ritkán megy többre a termelés 1 millió mázsánál és sok ezer család üzhetné ezen ipart mellékesen, mint házi ipart, önfentartása végett, így azonban: közelebbi évben már csak 41,176 termelő csupán 75,476 holdat ültetett be s 735,554 mázsát termelt 5.340,281 frt értékben s a gyárakban csak 9104 munkás kapott foglalkozást, u. m. 582 férfi, 8522 nő, kik összesen csak 103,484 frtot kerestek.

ff.) A felebb említett tápszereken kívül említendő még: 28 malátás és 66 eczetgyár hol 220 munkásnak 220,000 mázsa árpa, 10,000 akó szesz és 30,000 mázsa répa szolgál nyers anyagnak, melyből 120,000 mázsa maláta és 95,000 akó eczetet gyártanak ki 860—900,000 forint értékben;

3 tészta- s kétszersült-gyár, melyben 45—50 munkás, 50—60 öl fa s 3000 mázsa kőszén fogyasztása 2000—2500 mázsa liszt felgyártása mellett 1900 mázsa tésztaeműt s 400 mázsa kétszersültet termel 50—60,000 frt. értékben.

Van továbbá 4 pezsgőgyár 30 munkással, kik 2500 akó bor és 1500 mázsa egyéb anyag felhasználása mellett 120—130,000 üveg pezsgőt, 15,000 üveg aszubort s 1.200,000 üveg sódavizet gyártanak 150—160,000 frt. értékben. Végre:

2 chokolád-, 2 czukornemü- s 2 pótkávégyár, melyek közel 200 munkással 180—200,000 frt. gyártmányt termelnek.

gg.) Öltözék és butorzat. Nyugot-Európa államaiban a gyapot, a selyem, a gyapjú, a len, kender és juta-gyártás egyenkint százezreknek ad kenyeret és jó keresetet, úgyhogy eme czikkek gyártása p. o. Angliában 3—4 millió egyént foglalkoztat. Nálunk mindezen iparág törpe kisebbségben van, fogyasztási igényeinkhez képest, melyet aztán jó drágán az idegen népek elégitenek ki. Csupán „szőtt és kötött árúk“ czime alatt évenként több mint 100 millió frttal adózunk a külföldnek; (1869-ben 158.801,362 frtot tett a behozatal s csak 20 millió értéket a kivitel).

Van az országban csak 5 pamutszövőgyár 120 munkással, mely 2000 mázsa nyers pamutból 1400—1500 m. gyártmányt készít 50—55 ezer frt értékkel, minél egy-egy nagy gyár naponta többet termel.

Ily jelentéktelen szintén az u. n. vatta-gyártás. Vatta-gyár van 8, m. e. 80—100 munkással, kik 2500—3000 mázsa nyers pamutot feldolgozván 80—100,000 frtot keresnek.

Gyapjuneműekből dolgozik 35 kalló-malom (Walkmühle). Van egy nagyobbacska pokrócgyár, mely 44 munkással 400 mázsa szőrből és gyapjuból 2000 pár pokróczot készít évenként. Van egy gyapjufésülő-gyár, mely körülbelül 20 darabot termel. Egy gyapjufonógyár, 100 mázsa nyers gyapjuból készít fonalat; továbbá: két takaró-gyár, mely 500 darabot készít 10,000 frt értékben.

Posztógyár csak 9 létezik. Ezekben 600 munkás nyer foglalkozást, körülbelül 8000 mázsa gyapjut dolgoznak fel 2500 öl fa s 30—40,000 mázsa kőszén fogyasztása mellett 550—600,000 forint ára gyártmányt még pedig körülbelül 400,000 rőf posztot, 40—50,000 darab pokróczot termelnek.

Legnevezetesebb ez üzletek között az „Első magyar kártolyfododa“ Pesten, 171 férfi-, 245 nő-, 32 gyermekmunkással, kik 13,000 mázsa gyapjut dolgoznak fel. A gyár 72,000 mázsa kőszén fogyaszt s termel 5,800 mázsa nyersfonalat, 1,130 mázsa színeset, 4,600 darab cashmirt, 546 mázsa gyapjukenőczet összesen 2.100,000 forint értékben. Ez, mostanában leégett.

Len- és kendergyártással foglalkozik 3 kartonvászonszövőgyár, mely körülbelül 160—170,000 darab vásznat fest évenként; továbbá egy mechanikai zsák- és vászonfonó-gyár, mely 8,000 darabot gyárt, 66 munkást foglalkodtatván; 3 kötéláru-gyár, mely 170 munkással 200,000 mázsa nyers anyag feldolgozása mellett körülbelül 90—100,000 mázsa len- és kenderárut termel. A len- és kenderfonás és szövés azonban nagyrészt csak mint háziipar üzetik nálunk s igen sokat hanyatlott hajdani mérvéhez képest, midőn a felföld (Sáros, Zemplén és XVI szepesi városok) lakosai vele Görögorszáig kiterjedt kereskedést üztek. Szűrposztót, pokróczot, gubát stb. nagyon sokat készítenek nálunk a kézműiparosok u. n. kismesterek.

Selyem- és selyemszalag-gyár is létezik, de csekélyebb üzlettel alig 800 font selyemgyártmányt szolgáltatva évenként.

Van 2 zsinór-, gomb- és aransodrony-kötő-gyár is 30—40 munkással, de csekély termeléssel.

A ruházati vagy öltönyipar is gyárilag csekélyebb mértékben üzetik, noha egy, Pozsonyban 840 munkást foglalkodtat, 340,000 rőf posztót dolgoz fel s körülbelől 170—180,000 darab öltönyt szolgáltat évenként. Van még ezeken kívül számos kalap- és szalmakalapgyár. Ez utóbbi 60,000 darabot termel éven át 14 munkással.

Az öltözék és butorzat egyik jelentékeny része még a bőr. Mezőgazdaságunk és iparunk nem nagy dicséretére szolgál az, hogy sok külföldi bőrt fogyasztunk, mert már az állatok tartása, miszerint bőrt nem igen ápoljuk s tisztogatjuk és azok leölése körül, miszerint a bőr nem gyorsan, nem oly módon vonatik le (fuvók alkalmazása mellett), mint külföldön mint szintén annál fogva, hogy a bőr kikészítéséhez nincs elég ügyességünk, nincs elég olcsó heverő tőkénk: kevés finom erős bőrt készítünk, holott szeretjük azokat fogyasztani.

A bőr- és bőrárugyártással hazánkban csak 20 gyár foglalkozik, m. e. 700 munkással, kik talp-, borjú-, fel- és szijbőr készítésén kívül bőrkelméket s részben apróbb bőrárúkat is gyártanak, m. e. 3.500,000 forint értékig.

A bőrárú gyártása nagyrészt kisiparosaink, a kézművesek kezén van.

Van pedig:	mester (önálló vállalkozó)	segéd (legény)	tanuló (inas)
1. timár, kordoványos, irhás, tabakos	3,600	1,426	770
2. bőrmunkás, nyerges, szijgyártó, bőrdöngő, bőrnyíró, szattyános	2,229	893	806
3. szűcs	6,228	1,475	1,422
Összesen	12,067	3,694	2,998

együtt 18,759 iparágakkal foglalkozó egyén.

Mindemellett is Ausztriának 20—24 millió frttal adózunk évenként bőr- és bőrárúért. Kétséget sem szenved, hogy ennyi embererővel sokkal több jó bőrt gyárthatnánk jól felszerelt gyárakban; de közel sem annyit, mennyi mindnyájunk igényeit kielégíthetné. Általában ruházatunk, butorzatunk országszerte szegényes, hiányos, drága s nem elége csinos. Így vagyunk épületeinkkel, házainkkal, szekereink- s más eszközeinkkel, melyekben még nagy szükségét szenvedünk ország szerte.

Az óra- és műszergyártás nagyon csekély mérvű s nem képes lépést tartani a külföldiekkel, mert mondják ehhez több feláldozó szorgalom s türelem kell, mint minővel munkásaink bírnak.

Alig említésre méltók még következő gyáraink: 3 vasbutorgyár 65—70 munkással, kik 7,000 mázsa nyers anyag feldolgozása mellett körülbelül 15,000 forintnyi értéket termelnek; egy takaréktűzhely-gyár, egy főzőedény-gyár, egy puskatöltény-gyár, egy késgyár, egy lóvakaró-gyár, 8 kapa- s kaszagyár 420—430 munkással, mely 40—42,000

mázsa vasat felgyártván 550—560,000 forintnyi árut állít elő; egy ólomcső-gyár, 16 vasszeg-, sodrony-, szeg-, láncz- és vassodrony-gyár összesen 600-nál több munkással s körülbelül 400,000 forintnyi termékkel; végül 3 réz-, ércz- és ezüstművek gyára 110—120 munkással, kik 1,500 mázsa érczet s rezet s 400 font ezüstöt felgyártván 150—160 ezer forint értéket állítnak elő.

Kitűnő lendületet vett mostanában a kocsigyártás, de az ehhez kellő bőr egyrésze Ausztriából, nagy része külföldről hozatik. Nagy szükségünk van általában bognármunkákra és a magyar elem, mondják, a kovácsok és bognárok között tulnyomó, a kocsigyártáshoz tartozó egyéb mellék iparágakban azokban sok a német és cseh. A kovácsok és bognárok között nagy akadályra talál az ipar kifejlődéséhez annyira szükséges munkafelosztás az által, hogy az egyes munkás nem marad egy és ugyanazon munka mellett, hanem alig hogy megtanult valamit helyesen készíteni, azt abba hagyva, mást akar tanulni, miáltal semmit sem készít tökéletesen s a gyárnoknak folyton új elemekkel, illetőleg tanítványokkal lévén dolga, a gyártmány nemcsak mennyiségre, de minőségre nézve is szenved. A bognárok azonban néhány év óta nagyobb műhelyekben, a külföldi példáját követve, tervrajzok után dolgoznak.

Butorneműeket temérdekelt hoznak hazánkba mostanában Bécsből s külföldről, hol az azokhoz kellő szövet sokkal olcsóbb mint nálunk. A gépek alkalmazása, a mintarajz tanulása azonban nálunk is napról napra terjed, bár még mindig távol van attól, hogy minden igényeinket kielégíthesse.

A faanyagok gyártása terén némi lendületet mutat, hogy már van 38 gőzfűrész, mely 1,800 munkást foglalkodtatván 1.600,000 darab fatörzs és 3.000,000 köbláb faanyag felhasználása, 5.200,000 forint értékű fagyártmányt termel; továbbá 99 közönséges fűrészmalom, mely 470 munkással 450,000 darab fatörzst felfűrészelve és 380—400,000 ft. értékű deszka- és faanyagot termel. Van 2 fapadló- (parquette) gyár, melyek közül egyik (a másik nincs még teljes forgalomban) 172 munkással bir, 950,000 köbláb fát feldolgoz és 400,000 forint áru épületfát és parquettet szolgáltat. Van végre 10 fabutor-, fadoboz-, faszeg-, faláda- ésournir-gyár, 530—540 munkással 350,000 forint értékű gyártmányt termelvén; és 3 nád- és szalmaszék és egy redőny-gyár 38—50 munkással, mely 15,000 darab nád- és szalmaszéket, 2,000 darab redőnyt és 1,000 darab redőnygépet termel, összesen 35—40,000 forint értékben.

Az építkezési anyagok még általában drágák. Butor s építkezési szükségleteink kielégítésével foglalkozik már 185 téglagyár, mely 4,600—4,700 munkásnak adván foglalkozást, 30,000 öl fánál s 560—580,000 mázsa kőszénnél többet fogyasztván 100 milliónál több téglát gyárt s körülbelül 2.390—2.500,000 forintnyi üzletet képes felmutatni.

Van továbbá 1 kályha-, 1 fazékas-, 1 kőedény és porcellán-, 3 malomkő- s 9 cseréppipagyár, melyekben közel 400 munkás talál foglalkozást s melyek 350,000 forintnyi értékű termelnek. Van végre 31 üveg- s 1 tükörgyár, melyekben több mint 1,200 munkás dolgozik, a hol 70—80,000 mázsanyersanyag felgyártása mellett 800,000—1.000,000 forint értékű üvegyártmány készül.

Mindez azonban, mint említők még sokkal kevesebb mintsem ki-
elégithetné szükségleteinket, holott mi is szeretnénk úgy élni, úgy öl-
tözködni, oly csinos házakban és szobákban lakni s oly csinos kocsikon
járni és oly jó eszközökkel dolgozni, mint Nyugat-Európa népei. Er-
dőink terjedelme átalában 15.258,000 hold, melyből 3.530,000 hold
kincstári, 80,000 hold reservált, 106,000 hold alapítványi s 11.542,000
hold magán, községi és más holt kézen levő. Ezen temérdek vagyonból
jövedelmünk csak 15 millió frt., mert bár a névszerinti jövedelem 50
millióra megy, de ebből 25 milliót magunk fogyasztunk el s 25 millió
értéket nagyrészt nyersen adunk el a külföldieknek (holott 100 millióig
értékesíthetnénk) s ezen 25 millióból, ha az adót, szállítási stb. költsé-
get levonjuk, csak 10 millió a tiszta jövedelem.

hh.) Tudományos eszközök gyártásában rendkívül hátra-
maradtunk. Legjelentékenyebb lendületet vett a papirgyártás és fény-
képészet, melyekre nézve következő adatokat hozza a „Honismertető.”

Van 41 papirgyár 1300—1400 munkással, kik 10,000 öl fa s
60,000 m. kőszén fogyasztása mellett (nagyrészt vízi erővel dolgoznak)
közel 100,000 mázsa szalmát s ugyanannyi rongyot feldolgozván, 105—
110,000 mázsa papírt gyártanak s közel másfél millió forint értékű
gyártmányt termelnek.

Ezenken kívül létezik 2 papirlemezgyár, mely régi papirosból gyárt
25—30 munkással közel 2000 mázsa ily lemezt; egy papirzsák-gyár,
egy kártyagyár, két vonalzó intézet, 30—35 munkással; 18 nyomda és
3 betüöntöde, mely közel 1500 munkással 90—100,000 rizsma papírt
nyomat és 2 millión felüli gyártási üzletet mutat ki.

Az e csoportba tartozó kézmű-ipar nagyságát azonban szintén
csak a mesterek számából ítélhető meg; van pedig

	mester	segéd	tanuló.
1. díszmű- s dobozkészítő	3	1	—
2. kártyagyártó	2	9	—
3. könyvkötő, tokkészítő	517	300	232
4. kisebb könyvnyomda	100	450	286
5. könyomda	35	63	31
6. fényképész	120	71	28
Összesen	777	894	578

vagyis ez iparágaknál foglalkozó összesen 2248 egyén.

Átalában a kézmű-ipar minden ágazatában meglátszik nálunk,
hogy rajziskoláink nincsenek, az iparrajz kellően nem taníttatik, pedig
a tehetség hozzá kivált magyar munkásainknál kitünő.

„Kovácsolásnál s géplakatosságnál — mondja az említett mű —
a magyar legények még ha nem is írástudók, bármely műrajzot alapo-
san megértenek s számos közülök előmunkásnak sőt szermesternek is
felküzdí magát. A mi kitartásukban hiányzik, azt bőven pótolja ambi-
tiójuk, s a ki ezt képes fölkelteni, szükséges esetén háromszor huszonnégy
óraig is pihenés nélkül munkánál láthatja.

Közel sem ily kedvező azonban az, mit a kellő erkölcsi alapra,
tulajdonokra nézve mond e következő szavakban:

„Szigoru rendre s a munkaórák pontos betartására az ily munká-
sok alig birhatók, főleg ha már némi ügyességre tettek szert, átalában

a cseheknel s totoknál nehezebben rendelik magukat előljáróik intézkedései alá, de jó bánásmód mellett jó indulatúak. A takarékoság egyébiránt épen nem kiváló tulajdonuk s így gyakran esnek bajba, mert a bor és szerelem fölemésztik keresetöket."

Pedig — ha a takarékoság hiányzik, akkor hiában minden igyekezet; ezért drága a bér, a munka s mégsem kielégítő a munkás helyzete. Drágábbak némely kézművek, kivált díszművek azért is, mert az ügyesebb munkások Bécsbe s külföldre mennek. Ennek azonban már nem a munkás, hanem a fogyasztó közönség oka, mert a magyar munkás készítményét ha Bécsből vagy külföldről jön többre becsüli, mint ha helyben készül. Nemrég bukott meg egy parquet-gyár, megrendelések hiányában, csak azért, mert a megrendelések java Bécsből jött Magyarország számára s az iparcikkek ide s tova küldözése és a bécsi közvetítők magas díja felemésztette a hasznot, — holott ha megértettük volna egymást, ha a magyar fogyasztók merészeltek volna önizletükre támaszkodni s önitéletükben bizni: a gyár most is virágzanék s a pénz java nem ment és maradt volna Bécsben.

Ily formán vagyunk a selyempiparral is, mely kezünkben pang, holott a selyemkelméket nagyban fogyasztjuk s a fogyasztásunkhoz kellő mennyiséget önmagunk előállíthatnánk a selyemtermelés népszerűsítése által.

A selymet sem termelni sem feldolgozni nem szoktuk, pedig a régebben tett kísérletek igen jól sikerültek. Most nem bírjuk kielégíteni igényeinket egy századrészeben sem, azon mérvnek, a minőben nálunk a selyemkelmék fogyasztása immár napi szükséggégé vált. Itt egyrészt igényeinket kellene lealkudni, másrészt iparkedvünket emelni.

Nem is folytatjuk tovább gyáriparunk egyes ágainak ismertetését. Mindenütt hasonló téves eljárásra, hanyagságra, akadályokra vagy hiányokra, de egyszersmind egy bizonyos vigaszra találunk, miszerint: el van ugyan hanyagolva épen azok által, kik virágzásra hozhatnák, ha egyetértőleg látnának gyáriparunk emeléséhez. De épen azért, mert eddig el volt hanyagolva, most hálás tért nyújt mind a tőkének, mind az értelemnek, a szakképzettségnek és számtalan munkásnak, ki eddig nem talált határozott foglalkozást. Hálás tért nyújthat kivált a termelő iparral csak kicsinyben foglalkozó, de annak terményeit nagyban fogyasztó nőnemnek a gyári szövés, fonás. A nőnem ugyanis Nyugat-Európában a gyáripar emelkedése óta sokkal jobb helyzetben van, sokkal tevékenyebb és több értéket képes termelni, mint azelőtt. Ezen iparágak kifejlődésére pedig nálunk, hol a munkátlanság a legszegényebb osztályokban is el van terjedve, a munkálkodási tér pedig legfelebb a kézi munkákra szorítkozik, még égetőbb szükség volna, mint oly országokban, hol a munkát érdemnek tartják. S ha a nőnem kellőleg munkaképessé tétetnék, hogy igényeit kielégíthesse: ez nagy nyereség volna közgazdaságunkra s társadalmi életünkre nézve egyaránt.

Tény, hogy hazánk földje mind a bányászat, mind a gyáripar legjelentékenyebb ágazatain előnyös feltételeket ajánl a kiaknázásra, s közgazdasági viszonyainkba, ezek kiaknázása által sokkal helyesebb arányokat hozhatunk be, az anyagi jólétet sokkal inkább népszerűsít-hetjük, mint miképp eddig történt.

C.) Házi ipar. A házi ipar a legnagyobb gyárvárosokban is elő-

nyösen üzhető, mert kivált a nőknek, öregeknek és gyermekeknek, vagy a háznál alkalmazásban levő cselédeknek, kik a házi ipar főtényezői, gyakran találkozik egy-egy kis szünidejük, melyet csakis a háziipar terén használhatnak fel és ha netalán készítményeik tökéletlenebbek is, mint a gyári hasonnemű készítmények, idejüket, fáradságukat nem mondhatják elfecséreltnek, mert másként jobban ugysem használhatták volna fel: azaz hasznosan munkálkodtak, idő és anyagpazarlás helyett.

Kitűnő fontossága van pedig a házi iparnak ott, hol a gyáripár csak kezdetleges állapotban van, mert a drága külföldi czikkeket helyettesíti. Különben is a házi ipar, ha ezer meg ezer kezek, megannyi helyiségek lakói szorgalmasan úzik, elvégre jelentékeny eredményeket idéz elő közgazdaságunkban: értékesítheti százezrek oly munkáját, melyet gyárilag mind nem helyettesíthetnénk. Értékesítheti a különben veszendőbe menő anyagokat, melyeknek bőviben vagyunk, mint p. o. szalma, gyékény, nád, rekettye, fűzfa stb. vesszőgalyak vagy némely konyhai anyagok, s elláthatja apróbb ruházati czikkekkal az egész országot.

Nálunk Magyarországon kivált a földmiveléssel foglalkozó osztályok, családok, részint közlekedési eszközeink hiányossága, részint a lakosság gyér volta miatt a téli napokon, midőn a mezei munka szünetel, egész hónapokon át, szigorúan a házi ipar terére vannak utalva, hogy leleményességük nyomán, helybeli nyersterményeinket értékesítsék, idejüket használják fel.

Oly elszigetelt társadalmi viszonyok közt, minő hazai földműveléseinké, gyárak hiányában, csakis a házi ipar különféle ágazatainak szorgalmas üzése által lehetett eddig is fedezni, kivált a ruházatot, melyben azonban más népekhez képest szükségét szenvedünk. Háziilag készült a vászon s mind az mit vászonból készíteni lehet, u. m. zsákok, ponyvák, ágy és asztali ruhák, fehér ruhák, sőt némely felöltő is. Háziilag készült a szappan, a gyertya, kézi darálón lett darálva a só, sőt még az árpa és tengeri is. Háziilag készültek a gazdasági faeszközök, edények, a mennyiben csak lehető volt.

A házi ipar köréből kerül ki még némely nagyjelentőségű külföldi kereskedelmi cikk most is, u. m. aszalt gyümölcsök, szilvák, lekvár, szilvaíz stb., szárított gyökerek, theavirágok, körisbogár, safrány, paprika, pipacs stb. Háziilag készülnek a legjobb bár nem legczifrább szapapanok s számos fehérenemű kézimunkák, női ruhadarabok stb. Így készülnek a gyékény, vessző s szalmafonatok, szalmakalapok, kosarak stb., melyek Persia fővárosáig is elterjednek kelet felé.

A házi ipar köréhez tartozik végre a sütés, főzés, varrás, mosás stb., szóval gazdasszonykodás, mely egész ország fogyasztását szabályozva s így közgazdasági mozgalmaink egyik fővezénylete.

És dicséretére legyen mondván a magyar gazdasszonyoknak, sokkal iparosabbaknak, szorgalmasabbaknak ismerjük őket, mint minőknek statisztikai adataink mutatják. Azt hisszük legalább 1—2 millió találkozik most is azon több milliókra tett nők közül, kik „határozott foglalkozással” nem bírnak — találkozik, kik a házi iparral rendesen foglalkoznak. De szégyenelték bevallani, mert aristocrat szellemű országban a munkát még szégyennek tartják.

A házi ipar ily módon kiterjedvén a ruhaneműek feldolgozása és

a fogyasztás, a tápcikkék értékesítése terére igen nagy jelentőséget ölt. Fejenként éven át több mint 100 frtra s így legalább 1500—1600 millió értékre megy ezek összes értéke, melynek anyagaiból csak 1—2 százalékot is megkimélni, 1—2 százalékot pedig értékesíteni már annyit tenne, mint 60—80 millióval járulni a nemzet vagyonszaporításához.

A házi ipar tehát egyik jelentékeny tényezővé válhatik, ha kellően fel leend karolva, arra, hogy közgazdaságunk mozgalmába, termelésünk és fogyasztásunk viszonyaiba helyesebb arányokat hozhassunk. S kivált a szegény női osztály az, mely saját sorsán a házi ipar felkarolása által tetemes javulást idézhet elő.

HARMADIK FEJEZET.

Társulás útján.

1. §. Régibb alakzatok s szervezetek.

Hazánkban már a 60-as évek közepén 75 takarékpénztári és magtári egylet; 156 jótékony, 38 gazdasági, 264 társalgási és 46 egyébféle egylet létezett.

Most egyszerre 50 takarékpénztár tervrajza volt a ministerium elé terjesztve. Takarékpénztáraink, bankjaink s társalgási és olvasóköreink megkésztetvén s mozgalmuk kihatnak a közgazdaság minden viszonyaira, de nem hozna kellő eredményeket, szerkezeti s alaki hibáik miatt. Szokásosabb alakzatok:

1. A termelés terén: gazdasági, szállószet és borászati, kertészeti gyümölcsfatermesztő, vastermelő, bányászati, kölcsönző, magtári, takarékmagtári stb. egyletek.

2. Az ipar s kereskedelem terén: takarékpénztári, bank, iparbank, takaréks- és kölcsönző-ipar s gazdasági, népbank, szabók és vargák egylete, iparszövetség, mesterlegények egylete, hajókészítő egylet, részvényes vasgyár, gépgyár, malom, szeszfőzés, finomítás, vízszabályozási-henger, műmalmi stb. egylet.

3. Társadalmi téren elsőek voltak a jótékony női egyletek, temetkezési, betegápolási, társalgási, aztán irodalmi, olvasó-egyletek, körök, népkörök, polgári körök, kaszinók, kisedővodák, nyugdíj-egyletek, munkások egylete (kölcsönös segélyezés végett, mely a bányákban legnagyobb mérvet öltött) nemzeti, ifjúsági stb. körök.

A társadalmi téren keletkezett egyletek szervezete a legegyszerűbb, s ha nem hoznak kellő sikert, ha nem emelik szemlátomást az irodalmat, művészetet, s nem simítják el mindinkább a társadalmi válságfalakat stb. annak nem az egylet hibás szervezete, hanem a tagoké, a társadalomban, irodalomban uralkodó közszellem oka.

Társadalmi egyleteink irányában még csak azon megjegyzést kockáztathatjuk, hogy élessé, aprólékosná tették ugyan a politikai ellentéteket, de elhanyagolták a hasznos ismereteket s így közgazdasági életünk nem hatottak ki jótékonyan oly mérvben, mint a minő hálás tért találhattak volna.

Az ipar s kereskedelem terén alakult számos egyletnek s társulatnak szerkezete már bonyolódottabb, behatóbb figyelmet kíván. S azt, hogy kivált a pénzüintézetek mozgalmái, eredményei közgazdasági viszonyainknak kellőleg nem feleltek meg, maga a gyakorlati élet tanúsítja: termelésünk, hazai gazdaszatunk s hazai iparunk nem emelkedett a hitelintézetek keletkezésével arányos mérvben. Sőt hazai gazdaszatunk veszélyes irányzatot vett, mely megtámadja a tőke értékét, meggazdagítja talán a mostani birtokost, de koldussá teszi utódait, mert a hitelintézetek segélyére támaszkodó gazdálkodás magas kamatlábat igényel, mint minőt a termőföld zsarolás nélkül kiadhat; és ezen magas haszonban nem osztozkodik a betevő. A magy. földhitelintézet $5\frac{1}{2}\%$ -os záloglevelei $80\frac{1}{2}\%$, a földhitelrészvénytársulat záloglevelei 80, a kisbirtokosok földhitelintézet 7% -os záloglevelei csak 70 frton jegyeztenek; $7\frac{1}{2}\%$ — 10% volna tehát azon kamatláb, melyre Magyarországon a földbirtokos hosszabb időre kölcsönt felvehet.

Ha pedig nem betáblázásra, hanem váltóra vesz fel kölcsönt a magyar gazda, ez még többbe kerül. Vidéki pénzüintézeteknél a kamatláb 8—14, sőt magasabb százalékra rug, mert vagy drágán meg kell fizetni a girot, vagy a készpénz mellé egy takarékpénztári betéti könyvecskét is kell venni s ekkor a kölcsönvevő 1000 frt helyett 2000 frt után fizet 10% kamatot, míg betéte után javára csak 6% iratlik. Hogyan használhassa az ily drága pénzt a birtokos?

Takarékpénztáraink szerkezete s üzletszabályzata tehát nem elég czélszerű sem a betevők részére, sem közgazdasági szempontból. Csak esetleg egyes olcsó vásárlásoknál vagy jelentékeny nyereményeket ígérő ipar- s kereskedelmi vállalatoknál eszközölhetnek érezhető hasznót. Nem is tökéletesen felelnek meg czimöknek, mert inkább „bankok” melyek személyes hitelre és csak rövid időre kölcsönöznek, mintsem oly takarékpénztárak, melyek hosszabb tartamu s olcsó kölcsönt nyújthatnának, melyet a földbirtokos is előnyösen használhat. Sőt nem egyszer vállalatokba avatkoznak, házakat, telkeket, tőzsdepapírokat stb. vesznek, mi által a kezükre bízott összegeket véletlen esélyeknek teszik ki, — mi már nem fér össze a takarékpénztár eredeti hivatásával. És nem is méltányos eljárás az, hogy a betevők mitsem kapnak azért, hogy pénzüik veszélyezve volt, csak a részvényesek, kik a forgalmi összeghez néhány százalékot adtak.

Mi gazdasági egyleteinket illeti, ezek sem idéztek elő látható sikert mezei gazdaságunkban, részint szerkezeti s alakzati hibáik, részint más tőlük nem függő okok miatt.

Általában nem tarthatjuk kielégítőnek eddigi társulati s egyleti mozgalmainkat s igyekeznünk kell, hogy azok szerkezeti vagy más-nemű hibáikat helyre hozzuk, hiányait pótoljuk.

2. §. *Kerülendő hibák, tévedések.*

Társulataink s egyleteink szerkezeti, alakzati s más hibáit leginkább jelzi az, hogy gyakorlati eredményeik nem kielégítőek. Denagyon csatlakoznak, kik azt vélik, hogy vannak oly társulati vagy egyleti szerkezetek, melyek a belépőtől semmi áldozatot sem kívánnak, hanem annak rögtön tetemes hasznót hoznak. A részvényeseket rögtön meggazdagítják.

Épen ez a hibája a mostani társulati s egyleti alakulásoknak. Ezek t. i. hirtelen gazdaggá tesznek, de csak némely belépőt, a részvényesek vagy a nagy közönség rovására s azért nem hatnak ki a közgazdasági életre.

Bármely helyes társulati vagy egyleti tevékenység jókora áldozatot kíván előbb, mintsem kamatait meghozná. A belépőnek ugyanis nemcsak néhány fillért, vagy egy-egy részvényösszeget kell felajánlania, mások gondozására, hanem le kell mondania sok részben kényelméről s önállásáról, mert a társulati vagy egyleti mozgalmakban a „kisebbség“ az egyén, mindig alá van rendelve a többségnek.

Hirtelen meggazdagodni csak sorsjáték után lehet. Meggazdagodnak első rendben azok, kik a sorsjátékot (bankot, sorsolandó birtokot stb.) adják, azután a főnyerők. Ellenben elszegényednek a játékosok. Magyarországra s Ausztriára nézve sajnos tünemény az, hogy sokkal többen vannak, kik e térre törekednek, mintsem azok, kik csekély, de biztos nyereseményű üzletre társulnak. Magyarországon s Ausztriában 6—8—10-szerre több pénz találkozik a sorsjátékra mint a takarékpénztárak alapítására — más nyugot-európai államokhoz képest. Vagyis a takarékpénztári betételek meghaladják a sorsjátéki betételeket p. o. Hannoverában 48-szor, Poroszhonban 43-szor, Hollandiában 34-szer stb. Ausztriában és Magyarországon már csak 8-szor, Olaszországban már csak 5-ször. Spanyolországban pedig a sorsjátéki betételek haladják meg a takarékpénztári betételeket 3-szorosan.

Nekünk az északnyugoti jobban számító népekhez kell sorakoznunk. Társítunk, egyesítünk kell az apróbb tőkéket, betételeket, de nem azért, hogy 6—8 százezer ember közül egy-kettő, egy két száz-ezret nyerjen, s ugyanennyit dughasson zsebre a bankár, hanem hogy a termelés, értékesbítés, feldolgozás terén minden kis tőke hasznos eredményeket, gyümölcsöket hozhasson, annak is a ki adja, de annak is, ki azt kölcsön vette.

Téves és közgazdaságunkra veszélyes társulati s egyleti szerkezet tehát mindaz, mi sorsjátéki alakzatban mutatkozik, vagy ennek elvein alapul, mintsintén veszélyes vagy a részvényesekre, vagy a nagy közönségre nézve mindazon szerkezet, mi egyes tervezőknek, alapítókknak, jótállókknak vagy közvetítőknek nagy százalékokat ígér, mert ezt közgazdasági érdekeink sérelme nélkül: nem eszközölhetni.

Igen ildomos ürügy nagynyeresmények csinálására és zsebredugására, midőn valamely részvénytársulatnál néhány ember azt mondja „mi jót állunk érette, hogy a kívánt kölcsön, a kívánt alap, a kívánt milliók befolyanak! S ezért kérnek 8—10—14 százalék leengedést, vagy átveszik a 100 frtos részvényeket 80—82 frtjával stb. De:

Drága közvetítés ez, melyre nincs szükség, mert oly hitelező, ki vagy (intézeteknél) mely egyenes nyílt fellépésre s határozott kamattal bíró ajánlatára kölcsönt nem kap, jobb, ha nem folyamodik kölcsönhöz. Oly vállalat, melynek részvényeit csak egyesek megvesztegetése, vagy a nagy közönség ámitása, félrevezetése által lehet eladni, nem életrevaló, nem hozhat annyit, hogy az ily „drága“ közvetítők díját is kifizesse, a nagy közönség megkárosítása, a közgazdasági érdekek megsértése nélkül.

Átalában, helyesen teszi a nagy közönség, s kivált a szegény mun-

kásosztály, ha óvakodik s tartózkodik minden oly társulatban vagy egyletben, akár munkájával, akár pénzével részt venni, melynek alapelvei nem érthetők, nem egyszerűek. Hol a szervezet titkait csak egyesek értik, könnyen visszaélnek szakavatottságukkal saját javukra.

Ezzel azonban nem azt mondjuk, hogy a részvényesek minden mozzanatba beavassák magukat. A részvényesek viszonya az igazgató választmányokhoz, bizottságokhoz s ezeké a kezelőkhöz, könyvezőkhöz stb. gyakorlatilag jónak bizonyult, úgy a mint a legtöbb társulatoknál látjuk.

A részvényesek tehát megbízhatnak a gyakorlatilag helyes intézeti szerkezetben. Sőt kell, hogy sok olyas tényben, intézkedésben megbízzák az igazgatóságot, a kezelőket s intézőket, melyekben közvetlen részt nem vehetnek.

Régibb rendszerű társulatainknak az is egy főhibája, hogy egyoldalúak, szűk térre szorítkoznak s nem merik magukat kölcsönös viszonyba tenni üzlettársaikkal, vagy azon intézményekkel, melyekkel előnyös kölcsönösségbe léphetnének.

Mit ér például az oly gazdasági egylet, melynek pénze, bankja vagy oly takarékpénztára nincs, mely a földműveléshez, vagy a termények értékesítéséhez egy s más tagnak, kellő időben segínyt nyújt? Mit ér az oly iparegylet, melynek bankja nincs; vagy melynek bankjában csupán a tagok által befizetett fillérek szerepelnek? Egy iparbanknak vagy népbanknak tizszerte is több hitelének kell lenni, mint meddig alaptőkéje ér; és épen ezen hitele által kell egyrészt az üzletből nagyobb nyereséget huznia, másrészt az egyes tagokat nagyobb mérvben segíyeznie, mintsem saját tőkepénzereje engedné.

Mit érne oly birtokos egylet, mely nem akarná magát kölcsönös viszonyba tenni, a gazdasághoz kellő pénz vagy munkaerők forrásaival? Mit ér viszont oly munkásegylet, mely nem teszi magát kölcsönös viszonyba a birtokkal, a birtokossal, kinek birtokán munkáját gyümölcsöztethetné, vagy a tőkepénzessel, kinek pénzéből a munkájához kellő anyagokat bevásárolhatná.

Igenis czélszerű és szükséges, hogy a birtokosok, tőkepénzesek, munkások, iparosok külön-külön egyleteket alakítsanak; de ép oly czélszerű és szükséges, hogy testületenkint csereviszonyba, kölcsönösségbe lépjenek egymással. Nagy tevékenységet fejtenek ki hazánkban az ipar s kereskedelmi kamarák; de mi haszna, ha ők csakis a kormánnyal vannak közvetlen érintkezésben és ignorálják p. o. a mezei gazdasági egyleteknek még létezését is, holott iparosnak és mezei gazdának egymás kezére kell dolgoznia, egymás keze után kell élnie s tudnia kell, miben mit tehet egymás javára. Ezen testületeknek tehát folytonos érintkezésben kellene állniok egymással: országszerte.

Mi pedig a hitel mérvét s azon hibákat s veszélyeket illeti, melyek a hitellel, bizalommal való visszaélésekből egyesekre s intézetekre háramolhatnak: bajos jobb tanácsot adni, mint minőt Aesop adott: „Fide, sed cui? Vide!” Azaz: higgy, de nézd meg kinek, vagy mennyiben hihetsz.

Számos szabályt s elvet lehet s kell is felállítani, kivált az intézeti hitel s pénz, a közönség hitele s pénze kezelésében; de mindenik szabálynak kell bizonyos ruganyossággal birnia, kell néha némely kivételt

engednie, hogy az intézet, a merev vezetés miatt kárt ne szenvedjen. Minő körülmények közt mennyire lehet kiterjeszteni a hitelt: visszaélés nélkül? Miben mennyire lehet a veszélyeztetés elvét elfogadni? Azt csak a vezetők, az illető egyének ítélik meg helyesen: az adott viszonyok s körülményekhez képest.

Mindemellett elősorolunk némely főelvet, melyet gyakorlati szak tudósaink nyomán ajánlhatunk: annyiban a mennyiben lehet megtartás végett. Ugymint:

1. A takarékpénztáraknál:

a) Nagyobb alaptőkét és teljes befizetést kívánni újonnan alakuló takarékpénztáraktól a közönség biztosítására és egyuttal meghatározni, hogy mily maximum az, a melyet a közönségtől elvállalhatnak, tekintettel az alaptőkére.

b) A takarékpénztárak tiszta jövedelmének egy bizonyos részét közszélokra kívánni.

c) Az intézetek tartalékjaira kellő gondot fordítani.

d) Az igazgatóság kezeskedjék összes vagyonával.

e) Az állam a takarékpénztárakat, pénzügyi crisis esetében, a kellő biztosíték mellett készpénz előlegben részesítse.

f) Határoztassék meg a maximum, a melyet egyes betevőktől elfogadnia és azon maximum, a melyet egy tételben hiteleznie szabad legyen.

Továbbá: 2. Hitelintézeteknél, fekvő birtokok irányában:

a) A kamatlábat nem változtatni. b) A felmondást legfeljebb csak kétszereséig (40%) terjeszteni a szokásos törlesztési összegnek ($10-20\%$), de ekkor is időt adni ($\frac{1}{2}-\frac{3}{4}$ év) az adósnak a pénz megszerzéséhez. c) Az intézet mérlegében mint activum, nem a betáblázott eredeti követelés, hanem a még vissza nem fizetett pénzösszeg álljon.

3. Hitelintézeteknél a záloglevelekre nézve: a) A forgalomban lévő záloglevelek névértéke sohase haladja meg az intézet azokra vonatkozó effectiv követelését. b) A záloglevelek beváltásánál ugyanazon szabály követhessék, mint a mely szerint az adósok tartozásait törlesztik. E szerint a hitelintézet köteleztessék annyi értékű záloglevelet beváltani, a mennyit az adósok tartozásukból visszafizettek, és pedig záloglevelet oly évről, a melyről a visszafizetések szólnak. c) Az illető évi mérlegben későbbi évek többlete ne anticipáltassék, mert ily manœuvre által szép felesleg származik ugyan az első évben, azonban egyuttal absorbálva leendő a következő évek nyeresége és egyuttal a kezelési költség. d) Záloglevelek kiadása mellett a kamatozási tényező alapszabályilag van meghatározva, és így ezen kölcsönöknél a törlesztési táblázat ugyanaz minden félre nézve, tehát nem lehet a mindenkori egyezkedésnek alávetve. e) Az esetben, ha a kamatok nem folynak be: az intézet a kiadott záloglevelek kamatait saját erszényéből kell hogy előlegezhesse és e végre kell, hogy némi szabad pénz felett rendelkezessék, mert az adósok hanyagsága, vagy fizetési képtelensége nem menti fel az intézetet a záloglevél-szelvényeinek beváltása és a kisorsolás, illetőleg visszaváltása alól. f) A záloglevelek sorsolás utján beváltása a jóváhagyott törlesztési tervet szerint függetlenül történjék az adósok részletfizetésbeni pontosságától.

3. §. Törekvés helyesebb társulati s egyleti viszonyokra.

Merész ujtásnak a gazdaság terén nem lehetünk barátai. Különben is sokkal ziláltabb, folytonos átalakulásban vajudnak kivált pénz, hitel, ipar s kereskedelmi viszonyaink mintsem azokra valamely külföldi formát mereven reá erőszakolni akarnánk.

Tartsuk meg a mi csak megtartható t. i. a mi méltó a megtartásra. De törekedjünk újabb, helyesebb társulati s egyleti viszonyokat létesíteni különösen a legszükségesebb közgazdasági tényezőkre nézve minők:

a) Bérlőtársulatok telepítvényesek.

Lónyay Menyhért mint m. k. pénzügyi minister 1869-ben az állam vagyonról ő felségéhez tett felterjes tésében: az államjavak összes mezőgazdasági területére nézve, hosszabb tartamra szóló bérrendszer létesítését hozta javaslatba, mint a mely kezességet nyújt a felől, a) hogy a gazdálkodási rendszer által a föld termőereje lehetőleg kiméltetik, b) hogy az államjavak bérbe vett területének jövedelme jó és rossz években egyaránt biztos; c) hogy a bérjövedelem az elkerülhetlenül bekövetkezendő birtokérték és földjövedelem növekedésének arányához képest folytonosan emelkedhetik.

Ezen bérrendszer az illető pénzügyministeriumnál csakugyan el van fogadva s hogy a kereslet és kínálat közötti arány nagyon meg ne zavartassék, 20 évi tartamra huszadrészenként bérbe bocsáttatnak az államjavak mezőgazdasági területei.

A bérrendszerre nézve tehát az első lépés megtörtént, ép ott, hol annak legnagyobb hordereje van s most már az alkalmas bérlőkön a sor, hogy társuljanak, nagyobb birtokok kivételére, melyek végre is akkor legjövödelmezőbbek, ha egy-egy család erejének megfelelő részletekre osztatnak.

Minő kötelezettségeket vállaljanak a bérlők a tulajdonos, az állam s egymás irányában? Ennek taglalásába s meghatározásába itt nem avatkozhatunk. Legyen elég csak annyit megjegyeznünk, hogy ovakodjanak az egyetemes egymásért jótállástól, mert ez hanyaggá tesz némely embert saját ügye saját érdeke iránt. Az egymásért jótállás szomorú tanulságait láthatjuk kivált a közösen (bankoktól) vásárlott birtokokon, hol nehányak szándékos hanyagsága veszélyes pereket akasztott számos igyekező család nyakába ártatlanul.

Ezt már, még a telepítvényi bérszerződésekben sem kívánja az állam.

„A létező telepítvényi rendszernek azon sarkalatos fogyatkozásán, mely a munkaőstön szabad fejlődését gátolja, meggyőződésem szerint e következő intézkedések segítenének, mondja Lónyay: a) A bérszerződésekben az egyetemes jótállás megszüntetése s e helyett a személyes kötelezettség életbeléptetése. b) A szorgalmasabb, igyekezőbb s nagyobb munkaerővel rendelkező telepítvényesek számára térengedés, hogy szorgalmokat és munkaerejüket nagyobb kiterjedésű bérleteken érvényesíthessék.“

Törvényjavaslatot terjesztett tehát elő a feltűnőleg nagyobb erdőgazdasági uradalmakban leendő új telepítvények felállítására s ennek örök áron leendő megváltása iránt, mely elfogadtatott.

Az első lépés tehát e téren is megtörtént s óhajtható, hogy minél több nagybirtokos kövesse, és követni fogja, ha a telepítvényesek megfelelnek feladataiknak. Az ajánlott feltételek ugyanis méltányosak, a telep megszerzéséhez tőkepénz nem kell csak az általunk emlegetett erkölcsi alap: értelem, szorgalom, becsületesség, takarékoság. S ha ily kezdeményezés után sem tapasztalhatjuk még a rohamos közgazdasági átalakulást, az ok, meg kell vallanunk, nem a kiadás iránt hiányzó jószándékban, nem a nagybirtokosokban, hanem a vállalkozók hiányában és hiányaiban keresendő. Kitűnően ajánlatos még a bér- vagy farmtársulat azon szerkezete, mely most Pesten kezdeményeztetik.

Ennek ugyanis célja: meggátolni a jelenleg divó túlnyomólag rövid tartamu bérleti mód tovább terjesztését, mely a földnek termő erejét kiaknázással fenyegeti. A társulat feladata lenne a szakértelemmel bíró gazdákat azon helyzetbe juttatni, hogy földbirtokot bérelhessenek. Ezen cél a társulat egy jótállási pénzalap képzése által iparkodnék elérni, melynek célja lenne azon tulajdonosokat, kiknek földbirtokaik a társulat tagjai által kibéreltetnének, minden eshetőség ellen biztosítani az iránt, hogy azon esetben, ha a bérlők kötelezettségeknek megfelelni nem képesek, helyettük a szövetkezet azokat teljesítse. Fentárja magának a társulat később, erejéhez képest, más vállalatokra is kiterjeszteni működését, u. m. a később esedékes bérjáradékok leszámítolása, termény-bankok képzése, hitelegyletek alakítása, tűz és jég okozta károk és állatok elveszte elleni biztosítása. A társulat képződnék első sorban szaktudománnyal bíró bérlőkből, továbbá gazdatisztekből kik idővel bérlőkké kívánnak válni és végül földbirtokosokból, kiknek érdekében feküdnének a társulat céljait előmozdítani. A jótállási tőkét 10,000 db. 100 fritos részvény kibocsátása által vélik az alapítók beszerezhetni.

b) Gazdasági ipartársulatok.

Mint a bér s telepítvényi vagy farm-társulás: oly egyszerű s oly nagy horderejű a gazdasági ipar-társulási alakzat összes közgazdaságunk viszonyainak átalakítására nézve.

Tulajdonkép hiában is igyekszik, szorgalmatoskodik a mezei gazda, ha saját terményeit önerejéből értékesíteni nem képes, ha nincs közel összeköttetésben oly gyárakkal, melyek a nyerstermény becsutalebb részeit vissza adván a földnek, annak értékes részeit kereskedelmi cikké alakítja. Viszont a gyárosnak is nyereség ha a termelő telepeken üti fel műhelyét, mert meg van kímélve értéknélküli használhatlan anyagok szállításától.

Szeszgyártás, cukorgyártás, olajgyártás, len- és kenderelőkészítés s szövés, fonás, festés, gyapjufonás, szövés, festés: azon gazdasági iparágak, melyeket valahára országsszerte életbe kell léptetnünk, ha emelni akarjuk hazai gazdaságunkat.

Mint hogy pedig ezen gazdasági iparágak életbeléptetéséhez egyes erők nem elégségesek, társulniok kell egyrészt a kisebb birtokosoknak, hogy a gyártáshoz kellő terményeket, anyagokat p. o. burgonyát, törkölyt, gyümölcsöket (ezefrét) rozsot stb. vagy répát s más cukortartalmas növényeket vagy repcét, napraforgót, kender- s lenmagot stb. az olajgyártáshoz, vagy gyapjút a posztógyár számára kellő időszakokban, pontosan kellő mennyiségben mérsékelt árakért szállítsák. Másrészt azoknak, kik egy-két részvényt vásárolni képesek, tehát tőkepén-

zéseknek iparosoknak s földbirtokosoknak részvénytársulati alakban, hogy a gyárhoz szolgáltatott anyagokat feldolgozzák. A nyers termények árát pedig méltányosan, pontosan s némely részben előlegesen is fedezték vagy kézpénzzel, vagy váltókkal, vagy utalványokkal stb., melyek az illetők közt készpénzértékkel birhatnak.

Már hogy minő legyen a szerződés a termelő és gyáros közt? Minő legyen a társulati szerződés a termelők közt, mert a gyárosok egyesekre nem, hanem csak társulatokra támaszkodhatnak biztosan; vagy, hogy minő legyen egy s más részvénytársulati szerződés, vagy tervezet; mikép alakitassék egy szesz-, egy cukor-, egy olajgyár vagy egy-egy len- s kenderelőkészítő gyár vagy len-, kender- s gyapjufonoda, szövetyár, festőgyár stb.: ennek taglalásába itt nem ereszkedhetünk.

Különben is nagyrészt a körülmények határozzák meg, a gyárvállalat minőségét, terjedelmét, üzletviszonyait. Mi csakis általánosan szólhatunk, mint szoltunk arról: minő viszonyban állanak a részvénytársulatok a kormányzat, a törvényhozás irányában s mire kell főképp vigyázniok a részvényeseknek. S mind az a mit elmondhattunk, főképp azt mutatja, hogy nem annyira az alakzat, nem a társulási tervezet §-ainak száma, szabatosága, hanem főképp a vállalkozók s egymás kezére dolgozók igyekezete, belátása, jó akarata az, mire leginkább szükség van. Mert hiába adnók kezébe hazánkfiainak a legtökéletesebb társulati alakzatokat s szerződéseket, ha például a gazdasági iparágak felkarolása iránt kellő elhatározottságuk nincs, míg viszont a tökéletlen §-okat könnyen lehet módosítani s bármily egyszerű társulati szerződés alapján is szép sikert lehet aratni, ha a kellő akarat s egyetértés nem hiányzik.

c) Ipartársulatok.

Ipartörvényeink lényeges átalakulta következtében, a régi czéh s egylet alakok tarthatlanná válván, e téren már sokkal könnyebben szolgálhatunk oly társulati tervrajzokkal, melyek nemcsak egy két társulatra, nemcsak egy két városban, hanem hazánk városaiban kevés módosítással alkalmazhatók.

Ilyennek tartjuk például az aradi kereskedelmi kamara által kidolgozott „Iparegyleti szabályok“-at melyeket egész terjedelmökben ide mellékelünk:

Iparegyleti szabályok.

Az városában lakó iparosok az ipartörvény értelmében iparegyletté alakulnak.

1. §. Ezen egyletbe a város közel környékén iparüzők is felvétethetnek.

2. §. Czélja az egyletnek:

- a) az ipart a kor követelményeihez mért fokra emelni;
- b) a beteg s munkaképtelen egyleti tagok és családjaik számára segélyforrást nyitni;
- c) az egylet segédei számára helyiségről godoskodni, hol azok üres idejüket írás- és rajzgyakorlatokkal, minták készítésével vagy pedig tudományos előadások hallgatásával tölthessék;

d) a tanonczok szakképzéséről gondoskodni;

e) egy választott bíróságot kijelölni, mely a szolgálati viszonyokból eredő surlódásokat az ipartörvény 98. §. értelmében intézendik el.

3. §. Az egyletnek tagja minden önálló iparos lehet, ki iparát város területén vagy közel környékén folytatja és a ki a felvételnél . . . frtot fizet.

4. §. Az évi járulékok, melyek az egylet kiadásainak fedezésére szükségesek minden év végén a közgyűlésen határoztatván meg, minden egyleti tagra egyformán vettetnek ki, a tagok ezen járandóságot évnegyedenként előre tartoznak fizetni.

5. §. Az egylet vezetésének megkönnyítésére az egyleti tagok szakosztályokba osztatnak be, melyek egyszersmind külön társulatokat képezhetnek, u. m.:

1. Az első osztályt képezik a fa- és nyers anyagokkal foglalkozók, p. o. ácsok, kőmivesek, asztalosok, kádárok, kerégyártók stb.

2. A második osztályt képezik a bőrművesek, mint p. o. cipészek, csizmadiák, kesztyűsök, nyergesek, szíjgyártók, tímárok stb.

3. A harmadik osztályt képezik az összes vas és aczéllal dolgozók, u. m. rézművesek, bádigosok, réz- és harangöntők s a gépészek.

4. A negyedik osztályt képezik a kalaposok, takácsok, gombkötők, kötélgyártók, szűcsök, szűrszabók és mindenemű ruhakészítők stb.

5. Az ötödik osztályt képezik az élelmi czikkekkal foglalkozó iparosok, mint sütők, hentesek, mészárosok, molnárok, vendéglősök stb.

6. §. Az öt első osztály mellett egy segédosztály is állittatik fel, mely az előbb említett osztályoknak megfelelőleg csoportosulhat. A segédek beteg és munkaképtelen társaik segélyezésére külön alapot alkotnak és a központi igazgatóságnak vannak alárendelve.

7. §. Minden belépő tag a szakosztályt, melyhez tartozni akar, maga választhatja, s ebbeli nyilatkozata jegyzőkönyvbe vétetik.

8. §. Minden osztály ügyeit választott bizottmánya által kezelteti, azok ülései, jegyzőkönyvei azonban a központi igazgatóságnál hitelesíttetnek.

Az osztálybizottmány áll:

az elnökből,

helyettes elnökből,

10 választmányi tagból, az egyleti jegyzőből és pénztárnokból.

Az osztálybizottmányok határozatai a központi igazgatóság jóváhagyását szükséglik.

9. §. Az elnök a szakosztálynak előljárója, a tárgyalandó ügyeket tanácskozás végett előadja, ő nyitja meg, vezeti és zárja be az ülést, a szakosztályokban megvitatott és elfogadott indítványokat a központi igazgatóságnál előterjeszti és támogatja.

10. §. A szakosztályi jegyzőkönyveket az egyleti jegyző külön vezeti és azokat a központi igazgatóságnak előterjeszti, ő egyszersmind az egylet összes ügyeinek előadója.

11. §. Az egyleti pénztárnok kezeli a pénztári ügyeket, átveszi és nyugtatja a befizetéseket és az utalványozott számlákat kifizeti.

12. §. A szakosztályi ülések rendszeren minden negyedévben tartatnak és minden hatáskörükhöz tartozó ügyek iránt intézkednek.

A rendes ülések nyilvánosan tartatnak, rendkívüli ülést az elnök a körülményekhez képest mindig hívhat egybe.

13. §. A központi igazgatóság az összes egyleti tagokból választatik és következő tagokból áll:

a) elnök, b) 5 alelnök, c) 30 képviselő, az 5 első, hat képviselő a segédek osztályából, d) jegyző, e) pénztárnok, f) ügyvéd.

Az összes egyleti ügyeket ezen központi igazgatóság vezeti.

14. §. Az elnök az egylet összes ügyeit intézi, elnököl a közgyűlésen és központi igazgatóság ülésein, a tárgyalandó ügyeket a gyűlések elé terjeszti, a többség határozatát kimondja, az üléseket bezárja és az egyletet a hatóságok és magánosok irányában képviseli.

15. §. A szakosztályi elnökök egyuttal az egylet alelnökei, kik az elnököt sorrendben helyettesítik.

16. §. A képviselők a szakosztályok bizottmányaiból választatnak, kik a városi iparososztályt minden fontosabb iparügyben képviselik.

17. §. A központi igazgatóság ülései, melyekben a képviselők egyharmadának jelenléte kívántatik, rendszeren január, április, július és október hónapok első vasárnapján tartatnak meg.

Rendkívüli ülést az elnök a szükséghez képest mindenkor hívhat össze, sőt az egyleti tagok egy tizedrészenek írásbeli kívánságára az elnök mindenkor tartozik is a központi igazgatóság üléseit összehívni.

18. §. A közgyűléshez tartoznak:

a) elnökválasztás;

b) a segédszemélyzet felvétele, fizetésének megállapítása és elbocsátása;

c) jelentés az összes bevételekről és kiadásokról.

d) az 5 első és segédek osztályának évi járulékát végleg megállapítani;

e) egyáltalában az egylet minden ügyei felett tanácskozni és határozni.

19. §. Az évi járulékok, melyek az egylet kiadásának fedezéséhez szükségeltetnek, az év bezártával a jövő évre a központi igazgatóság által hagyatnak jóvá.

20. §. Minden egyleti tag egy könyvecskét kap, melyben a befizetett évi járulékok az egyleti pénztárnok által nyugtáztatnak.

21. §. A segédek a segélyzésben egyforma jogot tarthatnak.

A segédek választmánya által előirányzott és a közgyűlés által elfogadott évi járulékok úgy vettetnek ki és szedetnek be, mint a többi járulékok.

22. §. A beteg vagy munkaképtelen tagok kórházi vagy más segélyei az évi járulékokból fedezendők; ezen kiadások ellenőrzése végett a segédek osztálya által választott számvevő állítja ki az utalványt, az ellenőr a kiadási rovatba iktatja, a pénztárnok pedig kifizeti és 3 havonként a bizottmánynak beterjeszti azokat.

23. §. Az évi számadások a központi igazgatóság elé terjesztetnek, mely azt megvizsgálja és helyesnek találván, az illető pénztárnokot felmenti.

A központi igazgatóság az évi költségvetést megvizsgáltatván annak behajtását elrendeli.

24. §. Az öt első osztályban választó s választható minden férfi, a ki az évi járulékkal hátralékban nincs, s iparát a városban vagy annak közeli környékén gyakorolja. A segédek osztályában minden becsületes segéd, ki évi járulékát pontosan fizeti. A választási jogot a fizetéses hivatalnokok és szolgák nem gyakorolhatják.

25. §. A választás titkos szavazás útján szótöbbséggel történik, a szavazat-egyenlőség esetében az elnök szava dönt.

26. §. Az első 5 osztály választmányába csak oly tagok választhatók, kiknek saját üzletük van.

A segédek osztályába pedig csak azon segédek, kik itt legalább három egymásután következő hónapon át szakadatlanul munkában voltak.

27. §. A központi igazgatóság, valamint a szakosztályok tisztviselői egy évi tartamra választatnak, ez idő után azonban újból választhatók.

28. §. A munkaadók, segédek és tanítványok közt a szolgálati vagy tanviszonyból keletkezett perlekedések, a mennyiben erre nézve az egylet a törvény értelmében illetékes, első sorban a választott bíróság elé tartoznak.

29. §. E választott bíróság öt tagból áll.

Minden fél tetszése szerint kettőt választ, a négy bíró jelöli ki az ötödiket elnöknek, kinek szava a szavazatok egyenlősége esetében dönt.

30. §. Ha a felek a választott bizottság előtt megegyeztek, fellebbezésnek csak az ipartörvény 98. §-ában említett feltételek alatt lehet helyet adni.

d) Hitelegyletek. (Földhitel.)

Hitelintézeteink jelenlegi szervezetükkel, mint említők, nem felelnek meg kivált a földhitel kívánalmainak. Nem adnak oly olcsó s oly hosszú időtartamra szóló kölcsönöket, mikép azokat a birtokos gazdák rendes körülmények közt előnyösen használhatnák.

Mínőnek kellene lennie egy a mostani körülményeknek s közzgazdasági viszonyoknak megfelelő hitelintézetnek? Ennek meghatározásában már jeles szaktehetségek fáradtak, de sikertelenül, mert a mai világban mindenki gyorsan akar gazdagodni s nem találkozik társulat a mely szakférfiak által meghatározott kellékeknek eleget tenni akarna.

A földhitel igényeinek megfelelő „reálhiteli társulatok“ szabályzata p. o. Kautz Gyula jogtudor, egy. r. ny. tanár stb. (lásd „A társulati intézmények“ cz. könyvet Kautz Gyulától 1871. 328. l.) fogalmazványa szerint következő kellékeket foglalná magában: a) Felmondhatlan, nem egyszerre, hanem részletenkint visszafizetendő földbirtoki kölcsönök eszközlésére egy N. N. takarékpénztár állittatik fel. b) Az intézet alapja társulati, obligatorius takarítással és törlesztéssel. c) Az intézettel viszonylatba léphet mindenki és pedig bizonyos összegről szóló részvények megvásárlása alapján. A lefizetések a takarítási alapba folynak, melynek összegei csak teljes biztonságu, az intézet tagjainak birtokában levő hypothékákban helyezhetők el. d) A nyert kölcsön annuitások útján törlesztetik; a törlesztési részletek a takarékalapba folynak vissza; s annak tőkéi elhelyezése meg az annuitások

visszafolyása oly időbeli viszonyban állanak egymáshoz, hogy az összes betételek visszaszolgáltatása az előre meghatározott időpontban teljes biztonsággal ígérthetik, másfelől pedig a kölcsönvevők hasonbiztossággal kölcsöneik felmondhatlanságára számíthatnak. c) A befizetést illetőleg minden tag köteles az ő részjegyeire eső összegeket teljesen és pontosan beszolgáltatni mindaddig, míg a részvények névösszege el van érve; mely idő előtt a tag az általa befizetett összeget sem fel nem mondhatja, sem vissza nem követelheti. A befizetésekért a következő hónap elsejétől 5% kamat jár; a részvényjegy a felügyelő tanács (Curatorium) hozzájárulásával másokra át is ruházható. f) A befizetések és a tőkesített kamatokból képződő takarékalap (Sparfond) csak telkekre, melyek az egyesület tagjai birtokában vannak és e telkek jelzálogi lekötése mellett kölcsönözhető, minden másféle hasznosítása pedig ez alapnak tiltatik. g) Ezen takarékalapból való kölcsönre csak oly tagok tarthatnak igényt, kik egy évnél már tovább tagjai a társaságnak. h) A kölcsönkapó tag a somma felvétele előtt köteles gondoskodni az összegnek jelzálogi biztosítása felől, a kölcsöntől járó kamat a törlesztési részlettel együttesen annuitásokban fizetetik. i) Az intézet igazgatása egy 14 tagból álló Curatorium kezében létezik, melynek 5 tagja a községi képviseléstől, 9 pedig az egyesület tagjaiból vétetik. k) E curatorium vezetése alatt az ügyek kezelésével a pénztárnokság foglalkozik. l) Az év végével az intézet activái s passivái összevettettek; a felülség a tagoké, részvételők arányában, mely utóbbi a takarítók tekintetében a részvényjegyek tényleges értéke, a kölcsönvevők tekintetében pedig az általuk törlesztett adósság nagysága szerint fejesztetik ki. Oly esetekben pedig, mikor a passivumok haladják meg az activumot, akkor a tartalékalap s ha ez elégtelen volna, a tagok lesznek igénybe veendő, és pedig egyfelől a takarítók követelési részlete (Guthaben), másfelől a kölcsönvevők adósságainak még nem törlesztett részlete arányában.

Angliában az építő s telekszerző társulatok ilyforma szabályzat-tal bírnak. A szerkezet tehát gyakorlati, nagy horderejű s földhitel-lünket átalakitná vagy inkább, mert még alig lehet létezőnek tekinteni, megállapitná. Óhajtható tehát, hogy találkozzanak nálunk is tőkepén-zesek, kik ezen intézmény nagy jelentőségétől áthatva, az említett elvek szerint életbe léptessenek legalább néhány földhitelintézetet, kis és nagy földbirtokosok részére egyaránt.

A kisebb földbirtokosok számára újabb időkben Uj-Pesten alakult egy „kisbirtokosok földhitelintézete“, mely a jelzálogüzletre fordítja üzlete fűsúlyát, előnyt ad a kisebb kölcsöntkérőknek s kölcsönöz szőlőkre, házakra is stb., de mindezt magas: 10—12% kamatláb mellett, mert a jelenlegi kamatlábot önálló országos bank hiányában nem törheti meg egyes intézet. Ezen bajon gyökeresen csakis az önálló, szabad bankrendszer segíthetne. Csakis az tehetné olcsóbbá a kölcsönpenzt országszerte, a midőn aztán egy-egy ily intézet nagy jótétemény leendene kisbirtokosainkra.

(Bankok.)

Iparosok számára már inkább találkoznak megfelelő bankok. Ilyen a pesti „Iparbank“, mely szintén magas kamatra, de csak 10% törlesz-

téssel ad, mit az ipar, csak kedvező körülmények közt bír el. Ilyen a pesti „Népbank“ is.

Czél szerűnek bizonyult be az új társulati hitelalakzatok közt a „Nagy-Károlyi Önségélyző Népbank“, mely 6% kamatra, 1½% kezelési költség mellett azaz összesen 7½% kamatra ad.

Ezen banknak célja: a) hogy szegényebb sorsu néposztálynak biztos és kényelmes alkalom nyújtassék apránkénti havi betételek által egy. az 5. §-ban meghatározott kamat haszonbani részesülés mellett, néhány év múlva magának tőkét gyűjteni; b) hogy a tagoknak, kik kereskedésük, iparüzletük, vagy jobblétük előmozdítása végett kölcsönre szorultak, a szükséges összeg elegendő biztosság mellett a 14. §-ban meghatározott kamatra adassék. Az idézett 5-dik § így szól:

„5. §. Az egyeslet pénztőkéje az egyes tagok első év alatti havonkénti befizetéseiből alakul, ennél fogva minden tagtárs törzsbetétel mennyiségéhez képest mind az ezen tőkéből eredő haszonban, mind pedig a társaságot értető bármiféle esetleges kárban egyenlően részesül és miután minden tag, a haszonban, úgy a netaláni veszteségben részt veendő, a tagoknak pedig az osztalék csak 10 év múlva adatik ki, ezért kölcsönös tartaléktőke szükségtelen.“

(Postai takarékpénztárak.)

A postai takarékpénztárak szerkezetének lényege a következőkben áll:

A postatakarékpénztárak naponként 10-től 4-ig fogadnak és fizetnek betételeket. A betételek pontos visszafizetése iránt a kormány jót áll. Betételeket egyes személy különböző táraknál is eszközölhet s visszafizetését bármelyik postai takarékpénztárnál követelheti. A betett összeg a főpostahivatal közvetítésével az államkincstárakba (Angliában az államadósági törlesztési bizottság pénztárába) vitetik kamatozás végett. Ezen betétel államkötvény alakjában történik s róla a parlamentnek évenként számadás tétetik. A betevők neve s betételeik összege legszigorubb titokban tartatik. Betételek kiskoruaktól is fogadtatnak el.

Legnagyobb jelentősége a posta-takarékpénztári szerkezetnek, mire hazánkban legnagyobb szükség van, t. i. az, hogy a népet fillérei megtakarítására tanítsa s alkalmat nyújtson a megtakarításnak önmaga által leendő megjutalmazására.

Ezek azon újabb társulati alakzatok, melyek jelen viszonyaink közt hazánk közgazdasági érdekeinek emelésében igen jó szolgálatot tehetnek. Mindeniknek szerkezetében lehet olyas, mit helyi körülményeinkhez képest változtatni kell. Ennél fogva szükséges, hogy azok, kik ily pénz- és hiteltársulatokat akarnak létesíteni mindenek előtt a saját körülményeikhez legillőbb szabályzatot szerezzék meg, tanulmányozzák át, kérdezősködjének annak gyakorlati oldalairól ott, hol már alkalmazásban vannak s ahhoz képest állapítsák meg tervüket.

A postai takarékpénztárak iránt, mint halljuk, mind a bécsi, mind a pesti kormány értekezleteket tartott, hogy életbeléptessék. Nagy hibája ennek, hogy minden pénzerőt a kormány kezeibe von össze. De előnyei még e nagy hibát is elnézhetővé teszik, ha népünkben valahára

a takarítási, vagyonszerzési ösztönt kellő mérvben, általánosan felköltik.

e) Társadalmi körök.

A társadalmi körök szerkezete már oly egyszerű s oly kevésbé egységes, hogy róla bővebben szólnunk nem szükséges.

Százakra menő társadalmi körök alakultak pár év alatt hazánkban s némelyek összeköttetésbe hozták az olvasóköroket közhasznú ismereteket tartalmazó felolvasásokkal.

Nem lehet eléggé ajánlani népünknek ezen körök ily módon alakítását, szervezését. De mindenek előtt megjegyezzük, hogy itt már az alak legkevésbé lényeges, mert minden, a tagok buzgoságától függ.

Tőlük függ, hogy körükből számúzzék az aristocraticus gögöt számtalan téveszméjével együtt.

Tőlük függ, hogy lerombolják az 1848-iki törvények által ugyan már megtört, de a társadalomból ki nem küszöbölt hibás törekvéseket: rangkórságot, fényüzezt, munkakerülést s az élvhajhászat dicsőitét.

A társaskörök tért nyitnak közhasznú vitatkozásoknak mindazon társulási alakzatok iránt, melyeket érintettünk vagy bővebben ismertettünk.

Ily módon a társulati körök keletkeztető helyéül szolgálhatnak mindazon átalakulásoknak, melyek közgazdasági s társadalmi életünkre nézve óhajtottak.

Itt, a társaskörökben sikeresen lehet megvitatni az érdekelteknek mindazt, mit kezdeni, mit vállalni akarnak a termelés, az ipar s kereskedelem, a szakoktatás mezején stb. ha t. i. vállalataik a köztársadalmat érdeklik. Itt van legjobb helye a közgazdasági társulatok s egyletek alakításának, mely egyletekben leginkább hiányt szenvedünk.

Németországban a kereseti s fogyasztási egyletek mult (13-ik) nagy gyűlésén, Boroszlóban Schulze-Delitsch elnöklete alatt, következő adatok tétettek közzé: létezik illetőleg működik 2059 előlegezési; 404 termelő; 827 fogyasztási — összesen 3290 egylet, melyek közül 400 a közelebbi félévben alakult. Ezen egyletekben jelentékeny részt vesznek a munkások u. m. az előlegezési egyletekben 23,947; a termelő társulatokban 34,000 tag közül 16,000 munkás és pedig az u. n. socialisták, kik ily módon ha nem egészen is, de nagyrészen kielégítve látják, mit elérni óhajtottak. Ily sikeres működésük van ott a közgazdasági társulatoknak. Pedig a közgazdasági társulás terén Nyugat-Európa államai jóval megelőzték Németországot. Rendkívül hátra maradt Ausztria. Ausztriához képest pedig hasonló mérvben elmaradt Magyarország egyrészt az aristocrat szellem megrögzöttsége miatt, mely mindenhol, minduntalan osztályokat teremt s a középkorban létre jött szakadásokat ápolja. Másrészt a vallási rajongás és nemzetitégi viszálykodások miatt, melyek nagyobb mérvben léteznek nálunk, mint Ausztrián kívül bárhol a világon.

Korlátozták s korlátozzák közgazdasági kifejlődésünket az aristocraticus törekvések, a nemzetiségi s felekezeti egyenetlenkodés most is, melyeket megszüntetni a társaskörök legszebb feladata.

Általában mint a közgazdasági úgy a társadalmi teendőkre nézve a kellő segélyforrásokat egy nemzet milliókra menő polgárai, nem ke-

reshetik máshol inkább, mint önmagukban. A kormány csak segédkezést nyújthat a teendők vezetésében, irányításában, de az anyagi s szellemi erő forrásoknak magában a nemzetben, az ország lakosságában kell létezniök.

Értelmes, becsületes munkálkodás, szigorú takarékosság és a hon és társadalom érdekeinek szem előtt tartása: ez a társadalmi s közgazdasági rend, erkölcs-alapja s főtényezője. Ez alapon javítható legbiztosabban a szegény munkásosztály sorsa, önmaga által és kivált társulás útján, ha a törvényhozás is megtette magáét. Sőt arra nézve is, hogy a törvényhozás kellően megfelelhessen feladatainak, a legfőbb biztosíték a népek erkölcsi alapjában van letéve. Ennek emelésére kell tehát hatnia a törvényhozásnak s kiválólag a közoktatásnak, mely mai világban képezi ugyan az elmét, de nem képezi kellően a szívet, a kedélyt sinnen van, hogy daczára a közművelődésünk emelkedésének, nem hogy fogynának, sőt óriásilag szaporodnak a büntények; szaporodik az elégedetlenek és öngyilkosok száma. A népek azonban nagy részt vesznek választás útján saját sorsuk vezetésében. Éljenek tehát vele okosan és becsületesen s a kívánt siker, a munkásosztályok sorsának javulása, nem fog elmaradni.

A társadalmi körök könnyebb alakítása céljából ide mellékeljük a „Pesti Népkör“ alapszabályai kivonatát.

Népkör szabályok.

I. Szakasz. Az egylet neve.

1. §. kör név alatt egylet alakul, melynek székhelye

II. Szakasz. A kör célja, hatásköre, eszközei.

2. §. A kör célja: egyesülési pontot képezni, hol a város, község szabadelvű lakosai rang állás nemzetiség és vallás különbsége nélkül egymással minél számosabban találkozassanak, közvetlen eszmecsere, kölcsönös ösztönzés és szilárd összetartás által odaműködés végett, hogy az ujkor democraticus elvei hazánkban minél inkább elterjedjenek, törvényeink s intézményeinkben minél inkább érvényre jussanak.

3. §. A kör oda fog működni, hogy minden rendelkezésére álló eszközökkel, a folytonos és határozott haladást mind anyagi, mind szellemi, ugy a politikai, mint a társadalmi téren előmozdítsa.

4. §. E célból a kör igyekezni fog, hogy

a) tagjainak mindennap egymás közt közlekedése, valamint ama társas élvezetek által, melyeket nekik nyújt, a társadalmi osztályok közt netalán még fenálló idegenkedést és felekezeti előítélete gyökeresen kiirtsa és az együttes közös működésre és teremtsére való szeretetet felkeltse és erősítse;

b) hogy hírlapok olvasása, célszerűen összeállított könyvtár, népies előadások s egyéb művelődési eszközök által az általános műveltséget emelje;

c) hogy a mindennemű napi kérdések, valamint egyáltalában általános érdekű ügyek szorgalmas és beható tárgyalása által a közügyek iránt valódi érdekeltséget erősítse;

d) hogy ösztönzés és részvétel által korszerű népgazdasági s

egyéb közhasznú vállalatok alapítását, fentartását s fejlesztését lehetőség és tehetség szerint előmozditsa.

III. Szakasz. A népkör tagjai, azok jogai s kötelességei.

5. §. Egyleti tag lehet minden tisztességes ember. Az egyleti tagok egy évre vállalnak kötelezettséget.

6. §. A kör minden tagjának joga van: az egyleti helyiségeket látogatni és az egylet által nyújtott minden kényelmekben és élvezetekben részesülni.

7. §. A kör minden tagjának joga van: az egyleti közgyűlésekben részt venni, ott javaslatokat tenni, és választásoknál és egyéb oly alkalommal, melynél az egyleti tagok szavazata szükséges, határozó, érvényes szavazatot adni.

8. §. A kör minden tagja, az egyletbe lépésekor egyszer mindenkorra . . frtot fizet alapítási díjúl. — Az évi tagdíj . . frtban állapítatik meg.

9. §. A kör minden tagja köteles az alapszabályokat, valamint a házrendet is tisztelni s fentartani.

IV. Szakasz. A kör alakulása.

10. §. A kör megalakultnak jelenti ki magát, mihelyt aláírás útján tag belépését kijelentette.

11. §. A kör alakulása után új tagok felvétele fölött a választmány többség által határoz.

V. Szakasz. A kör tisztviselői.

12. §. A „kör“-nek egy elnöke, egy alelnöke s . . . választmányi tagja van, kik mindnyájan a közgyűlés által választatnak.

13. §. Az elnökök és választmányi tagok szavazattöbbség által választatnak.

14. §. Azon egyleti tagok, kik a megválasztottak után legfőbb szavazatok nyertek, póttagoknak tekintetnek. Ő közülök töltetnek be a választmányban halál vagy egyéb ok miatt támadó üresedések.

15. §. A tisztviselők és a bizottmányi tagok egy évre választatnak, azonban újra választhatók.

VI. Szakasz. Az elnökség hatásköre.

16. §. Az elnök képviseli a kört külfelé, összehívja a közgyűlést és választmányi ülést, s azon elnököl. Szavazategyenlőség esetében az elnök szava dönt.

17. §. Az elnök akadályoztatása esetében az alelnök veszi át az elnöki teendőket.

18. §. Tíz választmányi tagnak írásban beadott együttes kívánságára az elnök vagy helyettese köteles legfeljebb 3 nap alatt rendkívüli választmányi gyűlést összehívni.

VII. Szakasz. A választmány hatásköre.

19. §. Az egyleti ügyek vezetése a választmányt illeti.

20. §. Tíz választmányi tag javaslatára a bizottmány valamely tagnak az egyletből kizárását elhatározhatja, de kizárásra a bizottmányi

tagok szavazatának abszolút többsége kívántatik a szavazásnál. Az eképen kizárt tagnak joga van: ügyét a legközelebbi közgyűlésre feljebb vinni.

21. §. A választmány havonként legalább egy ülést tart. Választmányi tagok legalább $\frac{1}{4}$ -ének jelenléte szükséges.

22. §. A bizottmány saját kebeléből egy gazdát, egy pénztárnokot s 4 jegyzőt választ, mely jegyzőknek a közgyűlések és a választmányi ülések jegyzőkönyveit kell vezetni.

VIII. Szakasz. Közgyűlések.

23. §. Évenként egy közgyűlés tartatik. A közgyűlésnél határozat hozatalára az egyleti tagok legalább $\frac{1}{3}$ -ának jelenléte szükséges. Ha a kör tagjainak legalább $\frac{1}{3}$ -ad része a közgyűlésre meg nem jelent volna, akkor 14 nap múlva új közgyűlés tartatik, mely aztán mindenesetre határozatképes.

24. §. A választmány kötelezve van, rendkívüli közgyűlést két hét alatt összehívni, mihelyt azt 20 egyleti tag kívánja.

25. §. A közgyűlés fő tárgyai:

a) tanácskozás és határozat hozatal a választmány és számvizsgáló bizottmány jelentése felett;

b) a költségvetés megállapítása a következő évre;

c) az elnökségi, a választmányi tagok s a választmányon kívül álló számvizsgáló bizottság megválasztása a közgyűlésen;

d) tanácskozás és határozathozatal a választmány vagy pedig az alapszabályilag meghatározott föltételek alatt az egyes tagok által benyújtott javaslatok felett.

IX. Szakasz. Vendégek.

20. §. A választmányra bízatik annak meghatározása, hogy a helyben lakó nemtagok, mint, vendégek: mennyiben, hányszor s mily tartamú időre látogathatják meg a kör helyiségeit. Nem itt lakó látogatók azonban, egy tag ajánlatára, s nevüket s lakását a vendégkönyvbe bejegyzik.

X. Szakasz. Választott bíróság.

27. §. A kör tagjai közt a kör-helyiségén belől vitás ügyekben 4 tagból álló választott bíróság ítél, melyhez mindegyik fél 2—2 tagot választ, mindenesetre a kör tagjai közül; ezek választják aztán az elnököt, ha pedig az elnök megválasztásánál megegyezni nem tudnának, az elnököt a választmány nevezi ki. Egyenlő szavazatszám esetében az elnök szavazata dönt. A népkör tagjai e választott bíróság ítéleteit magokra nézve kötelezőknek elismerik.

XI. Szakasz. A kör feloszlása.

28. §. A kör feloszlása csak egy, egyedül e czélból összehívott rendkívüli közgyűlésen tárgyalható. Ezen közgyűlés csak akkor bír határozatképességgel, ha az összes tagok számának legalább két harmada megjelent. A feloszlást ezen megjelent tagoknak csak kétharmadnyi többsége mondhatja ki véglegesen.

29. §. A kör vagyona csupán közhasznú célokra fordíttatik.

Z Á R S Z O.

A mondottakból láthatjuk: 1. hogy közgazdasági életünk nagymérvű egészséges kifejlődéséhez a kellő anyagi alap, a termékeny föld, az ércz, só, fém, szén stb. nemű ásványokban gazdag hegység, s egy, bár kicsapongó, de kellő erőfeszítés mellett előnyösen szabályozható folyamrendszer, szóval a gazdasági és őstermelés alapja nem hiányzik, sőt kedvezőbb mint Európa szárazföldének bármely más hasonló nagyságu területén; 2. hogy az okszerű gazdálkodáshoz, s a gazdasági termények értékesítéséhez kellő kézmű s gyáripár, illetőleg szakképzettség, szakértelem és szorgalom közel sem érte el azon mérvet, mit ily területen elérhetett volna, mint elérte Nyugat-Európában kedvezőtlebb talajon; 3. hiányosak még utaink, közlekedési eszközeink a nemzetközi s a bel-forgalmat illetőleg; 4. hiányoznak a közgazdasági élet kifejtéséhez kellő pénz- és hitelintézetek, egyletek s társulatok, melyek bár nagy számmal jöttek létre a közelebbi időkben, miben sem emelik a termelést és gyáripárt, mert céljuk nem a termelés és feldolgozás gyarapítása, hanem ezek kizsákmányolása alapítóik, főbb részvényesek részére, kik e hazán kívül laknak s nem a haza érdekeit tartják szem előtt; 5. iparunk és kereskedelmünk javarésze szintén idegen kezekben van, idegen pénzforrásokból (osztrák n. bank) táplálkozik s ennek gyarapítására gyümölcsözik; 6. köznevelésünk mellőzi közgazdasági érdekeinket, most is főképp vallási s elvont tudományossági szempontoknak hódol, s így 7. népünkben nem található fel kellő mérvben sem azon szakképzettség, sem azon erkölcsi alap, melyet közgazdaságunk legfőbb életfeltételének mondhatunk. Pedig, hiában a jó föld, hiában az ég minden kedvezménye, ha ez hiányzik. Hiában volna bármily pénzbeli gazdagság is, mert oly országban, hol a kellő erkölcsi alap magasb fejlettségű: kevesebb pénz mellett is mindenkinek s az államnak is több bevétele s kiadása van, a pénz gyorsabban forog, nincs annyi perpatvar, nem kell annyit költekezni az igazságszolgáltatásra, az adóbehajtásra, a fizetések eszközzésére stb., mint oly országban, hol a pénz lassan forog, a szomszéd-állam hitelválságaitól függ; hol egyetlen jegybank sincs, míg viszont a szomszéd-állam, Ausztria egyetlen jegybankja, mely Magyarország fizetési eszközeinek egyetlen forrása: egy negyed század óta élvezzi a fizetéseképtelenség jogosultságát, s a fizetéseképtelenség kimondását egészen divatba hozta már kereskedelmi körökben, a tőzsdén s a bankoknál egyaránt. Ily romlott hitelviszonyok közt hiában nyomnak milliárd számra a bankjegyeket: azok forgalma nem lehet üdvös a közgazdasági életre.

Eddig csak saját hibáinkról, saját elmaradottságunkról szóltunk, mert egy u. n. alkotmányos országnak, egy ezer év óta fennálló s sze-

replő nemzetnek első rendben is önhibája, ha fejletlen, ha közgazdasági teendőiben elmaradt, ha közgazdasági életfeltételeit nem önmagában, hanem másokban, a kormány kezeiben vagy a szomszéd államban keresi.

Enyhítő körülményként azonban felemlítjük végre, hogy azon százados küzdelmek után, melyek keletről a népvándorlástól kezdve a mult századig mint nyers erő, közgazdasági életmozgalmainkat s kifejlődésünket korlátozta: nyugotról egy másnemű küzdelem iránylott ellenünk, mielőtt még ama nyers erő önmagát felemésztette, egy küzdelem, mely egyenesen közgazdasági életünk ellen, Magyarországnak osztrák gyarmattá tétele végett indult s napról-nagyobb mérvet ölt, dacára azon politikai vívmányoknak, melyekkel az 1867-iki törvények alkotói dicsekesznek. Ezen küzdelem célja Magyarországot Ausztria gyarmat-tartományává sülyeszteni: az élelmiszereket itt olcsókká tenni, az ipart háttérbe szorítani, a pénzt elvenni és Magyarország részére a nemzetközi forgalomban csak annyi tért engedni, Magyarországot a nemzetközi kereskedelemnek élvezetében csak azon mérvig részesíteni: a mily mérvben lemond önállásáról és nemzeti sajátságairól.

Valljuk meg: Magyarország elgyarmatosításának, bár mindig találkoztak magában e hazában számos hívei, soha nem volt oly törvényes színe, mint minőt most észlelhetünk. A magyar törvényhozásban mindenkor nagyobb ellenzéssel találkozott az osztrákok gyarmatosító törekvése mint most, holott a közgazdasági élet egészséges kifejlődéséhez kellő morál soha nem állott oly alantas fokon Ausztriában (mely nyugoti és északnyugoti szomszédaitól közgazdaságilag is nagyon távol maradt), mint áll most, illetőleg 1848 óta. Pedig ez közgazdaságunkra nagyon veszélyes befolyással van.

Ausztriában p. o. oly megrögzött állapotná vált már a valuta romlottsága, oly kevés érzék mutatkozik az igazságos belértékkel bíró fizetési eszközök igényléséhez is, hogy nem egy helyen nagy aggodalmak mutatkoztak a valuta helyreállítása ellenében. Kétségtelenül nagyon megzavarná ez a 25 év óta megrögzött ferde közgazdasági viszonyokat s innen magyarázható, hogy: a bankakta felfüggesztése, az osztrák nemzeti bank jegyeinek kényszerforgalma már nem is idéz elő panaszt, aggodalmat, sőt igen üdvös kormányzati műveletnek tartatik a bécsiak részéről.

Pedig a hol az alap-kötelezettségek nem teljesítése a bank jegyeinek s illetőleg az államjegyeknek a bank vagy az állam által közértékű nemzetközi fizetési eszközökkel be nem váltása s nem válthatása a közérzületet nem sérti, ott általánosan nagymérvű erkölcsi romlottságnak kell léteznie pénzügyi dolgokban: mely miatt, nem ok nélkül, idegenednek Nyugat-Európa államai a csereviszonytól s akadályozva van a nemzetközi kereskedelem, holott: ha a nemzetközi forgalom ferde irányzatokat ölt, el kell ferdülniök a belső közgazdasági viszonyoknak is.

Enyhítő körülmény tehát az, hogy ily romlott viszonyu s a pénzügyi nyomorokban évtizedek óta sülyedező állammal, minő Ausztria, oly szoros összeköttetésben, sőt alárendelt helyzetben élünk, mikép annak befolyása okvetlenül megrontja közértékünket és közgazdasági viszonyainkat egyaránt. Helyzetünk ezen mostohasága azonban nem ment

fel bennünket kötelességeink teljesítésétől. Az értelem és szorgalom fokozása; a becsületesség, illetőleg igazságszeretet, pontosság, szavunk s kötelességeink beváltása kötelességünk leendő és marad még akkor is, ha irányunkban mások nem tartják szavukat s közgazdasági életünk elnyomására törekednek. Azaz: közgazdaságunk életfeltétele mindenkor azon erkölcsi alap marad, melyet e munka folytán elég bőven részleteztünk. E nélkül hiában minden kedvező körülmény, ennek birtoka mellett viszont hiában minden ellenséges törekvés — az elgyarmatosításra.

Közgazdasági életünk mozgalmaival pedig szoros összefüggésben van nemzeti létünk, fenmaradásunk, mert ha a közgazdaság terén Nyugat-Európa népeivel lépést tartani képesek nem leendünk — fenmaradásunkat nem biztosítják sem a hadsereg, sem a politikai szerződések.

Kívált sik alföldünk, azon terület, melyen a magyar nemzet zöme él az, melyet ha elhódítanak tőlünk az idegenek: övék leendő a döntő suly hazánk összes közviszonyaiban.

A mely elem kő és vízi utakkal, ármentő s öntöző csatornákkal, vízművekkel s később gazdasági s a gazdaság terményeit feldolgozó, értékesítő gyárakkal ellátandja hazánk síkföldjét s e célból karolja fel a hegyvidékek bányászatát: annak kezeiben leendő Magyarország kereskedelmi, pénzügyi s végre közgazdasági, közművelődési és politikai hatalma.

A mely elemek leghamarább, legbehatóbb erkölcsi erélylyel megszabadítják Magyarországot közgazdasági s társadalmi szempontokból az ugynevezett „ázsiai állapotok“-tól és téveszméktől: azoké leendő ezen ország s illetőleg a magyar nemzet jövője. Ez a meggazdagodás alapja, nem pedig azon derűre-borura vállalkozás, melylyel addigélé sokan dicsekedtek.

Elősoroltuk ama nagymérvű alapításokat is, melyek a közelebbi években tétettek, miszerint részvénytársulati intézetekre nézve jelenleg így állunk: van 217 bank és hitelintézetünk, melynek névleges alaptőkéje 172,405,000 frt, melyből be van fizetve csak 124,551,200 frt; van 49 népbankunk 5,010,400 forint névleges alaptőkével, melyből csak 3,524,109 frt van befizetve; van 305 takarékpénztárunk 38,259,800 frt névleges alaptőkével, melyből csak 22,845,207 frt van befizetve, holott a betételek 166,629,346 frtra mentek; van 144 segélyező és önszegélyező egyesületünk, 8,577,348 frt törzsvagyonnal (a betevők száma 170,861), van 177 iparos részvénytársulatunk 103,482,300 frt névleges alaptőkével, mely nagyrészt be van fizetve, melyhez azonban nincsenek odaszámítva a vasuti s részvénytársulatok, bár több jelentékeny tőkéjű társulat (vasutkölesönző, vasuti kocsigyártó, társaskocsi, közuti vaspálya stb. társulat) befoglaltatik; van 19 biztosító társulatunk 21,425,000 frt névleges s csupán 8,992,392 frt befizetett alaptőkével; tehát összesen 926 részvénytársulatunk 340,582,500 forint névleges s csak 212,419,005 frt befizetett alaptőkével s a népbankok, takarékpénztárak segély-egyleti s biztosítási díjbetételek felmennek 196,061,177 frtra.

Ezen nagy számokkal azonban ne ámítsuk magunkat. Az összesen több mint két millió részvények legnagyobb része nem a mienk, nem nekünk kamatoz, hanem az osztrák pénztőzszeréké, azok meggazdagodását mozditja elő. És ezen részvénytársulatok közt igen keves van, mely

munkával t. i. termeléssel vagy értékesítéssel foglalkoznék, mert a nagyobb rész csak pénzszerző „közvetítő” intézet, mely jobbmódu nagy közönségtől 5—6% kamatra fogadja el a betételeket s a szegényebbeknek 10—12% kamatra adja ki, holott a kezelés csak $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$ százaléka kerül. Innen van aztán, hogy jelentékeny nyereseményeket adnak a részvényeseknek s kivált az igazgató tanácsosoknak, alapítóknak stb. Közgazdasági életünkre pedig már azért sem hathatnak kellő jótékony-sággal, mert a kevés kivétellel vagyonosnak gazdagabbá tételét a szegénynek szegényebbé tétele által eszközlik.

Elismerjük ugyan, hogy a közelebbi 5—6 év óta nagyobb mérvet öltött és gyorsult a pénzforgalom még inkább mint az áru és érték vagy személyforgalom. De nem ismerjük el, hogy ezzel aránylagos mérvben gyarapodott volna közgazdaságunk, t. i. termelésünk és iparunk. Sőt igényeink kielégítése végett mindinkább reászorultunk Ausztria s a külföld iparczikkeire. Pénz és hitelintézeteink nagyrésze pedig nem gyarapodást, hanem oly forgalmat idézett elő, melyben a kistőkét elnyelte s Bécsbe vitte a nagyobbacska.

Elismerjük, hogy fokozta az élénkült pénzforgalom a szorgalmat, a köztevékenységet; fokozta aközművelődés lendülete az értelmiséget. A köztevékenység eredményének nagyrésze azonban nem azok javára vált, kiket leginkább illetne, nem a termelő s értékesítő munkások, hanem azok javára, kik a munkához kellő pénzt adták. Az értelmiség fokozódása mellett viszont elmondhatjuk, hogy nagyon sokat romlott a szív; romlottak társadalmi viszonyaink.

Mi a termelést és iparüzletet illeti itt, minden munkának meg van a maga bizonyos, de nem épen nagymérvű sikere s pedig csupán ezen siker fokozása által fokozhatjuk közgazdasági életünket.

A gazda ember 5—6—8 magot számít vetése után, melyből csak 3—4 mag a tiszta haszon; mi aztán az összes művelés alá vett birtok értékének alig teszi 3—4—5 százalékát.

Az iparos s gyáros 8—10—12 százalékát nyeri az értékesítésbe fektetett tőkének s munkadijnak a legjobb esetekben, s ha már most: gazda és iparos csak 10—12%-ért kap kölcsön pénzt, természetes, hogy egyiknek t. i. a gazdának rablógazdasági rendszert kell üznie, másiknak t. i. az iparosnak áremelkedést kell követelnie, hogy megélhessen; és mi még ennél is sajnosabb, mindkettő nem annyira önmaga, mint inkább ama részvényesek és alapítók számára dolgozott, kik a munkához a kellő pénzt adták. Átalában azon, minden látható ok nélkül ország-világSZerte megállapodott szokás, miszerint eddigelé a tőkebirtokosok 5—6% kamatra adogálták pénzeiket és a törvény, ha a kamat meghatározva nincs, ma is csak 5—6% kamatot ítélhet méltányosnak, s a jövedelem 20-szorta való értéke számíttatik a birtok értékének: onnan ered, hogy a termelésnél és értékesítésnél, mint említők minden munkának meg van a maga bizonyos, de nem épen nagy mérvű sikere, jutalm, gyümölcse, miből méltányosan követelhet 4—5—6 százalék osztalékot a kölcsönző tőkepénzes, de nem 10—12—15 stb. százalékot.

Közgazdaszatunkra nézve tehát épen nem tartjuk kedvezőnek a mostani pénz- és hitelviszonyokat, melyek drágábban adják a pénzt, mintsem annak a termelő- és iparos osztály rendes üzlet mellett jó hasznát vehetné. Nem tartjuk kedvezőnek, sőt károsnak tartjuk ezt társa-

dalmi viszonyainkra nézve is, mert a termelő s értékesítő osztályok, látva a tőkepenészek gyors meggazdagodását, elégedetlenek, zsarolók, tulkövetelők lesznek; közülök is sokan hirtelen meg akarnak gazdagodni, mód nélkül költenek stb., mi megzavarja társadalmi viszonyainkat.

Társadalmi s erkölcsi viszonyainkat illetőleg sajnos tény, mi nagyrészt az említett zavarból ered, hogy a perek, kivált a bűnperek száma 5 év óta évről-évre majdnem megkétszereződik s megkétszereződnek az öngyilkosságok. A perek száma a múlt évben meghaladta a négy milliót. Osupán a királyi táblánál, a f. év első 4 havában, a múlt évi hasonló időszakhoz viszonyítva a polgári perek 13,753 ügydarabról 21,024 drbra, a büntetőperek 4620 drbról 8363 drbra szaporodtak s így számuk 4 hó alatt, a múlt évi 5216 drb. hátralékon kívül 31,241-re növekedett. A buda-pesti kir. kereskedelmi és váltótörvényszék 1873. első félévi tevékenységéről kiadatott kimutatás szerint pedig: a múlt évről maradt 46 ügydarab; beadatott a f. év első felében 66,880 darab, tehát elintézendő volt 66,926 drb. Ebből f. évi junius végeig elintéztetett 65,449 drb.; a második félévre maradék 1478 drb. A tárgyalat ügyek között volt 8,536 váltókereset, és pedig 7827 rendes és 262 sommás, áruszerződési, igénykereset stb. 8,506, végrehajtás 7,901, cégbejegyzés 288, cégkitörlés 146, hitelpapírok megsemmisítése 21, a magyar földhitelintézettől a törvényszékhez áttett ügy 188, csődügy 190, felebbezés a másodbirósághoz 349, a harmadbirósághoz 160. Menynyit növekedett az öngyilkosok százaléka? nem tudjuk; de elmondhatjuk, hogy öt év alatt megtízszereződött számuk, ha t. i. figyelemmel kísérjük a napi tudósításokat, és pedig az u. n. művelt, vagyonos osztálynál. Hát a kereskedelmi s vállalati bukások száma? Ez több mint tizszeres az előbbi évekhez képest, kivált Bécsben, honnan a tőke által okozott nyomorok forrása hozzánk szivárog. Ez nem örömdetes állapot, nem is a meggazdagodás, nem a kellő közgazdasági fejlődés jele.

Ne ámítsuk tehát magunkat. Mostanában nagy számokban kezdünk beszélni, de ezekkel nem emelkedett arányosan sem értelmünk, sem szorgalmunk, sem erkölcsi, sem vagyoni állapotunk. Sőt ezen „név szerinti“ értékek amily gyorsan lettek teremtvé, oly nagyon devalválódnak. A bécsi tőzsdén jegyzett értékpapírok forgalmáról ugyanis f. év jul. közepén egy kimutatás jelent meg, melyből kitűnik, hogy a mostani árfolyam a három hó előtt érvényben volt árfolyamhoz képest irtóztató árfolyamkülönbséget tüntet fel. A vasuti papírok összes befizetett alap-tőkéje 938 millió frtot tesz s ezeknél 105 millió az árfolyam veszteség. Iparvállalati papírokra be van fizetve 510 millió, veszteség 376 millió, bankrésztvényekre 1,663 millió befizetett részvénytőkéjénél 607 millió a veszteség. Járadékok, elsőbbségek, záloglevelek ide még nincsenek beszámítva. Árfolyamnövekedést csak az osztrák nemzeti bank részvényei mutatnak.

Ezen értékek „teremtése“ által, melyeknek reményeit, ígéreteit azonban munka által realizálni képesek nem voltunk, nem emelkedett tehát kellően sem gazdasági, sem ipartermelésünk. Emelkedett, minek sülyednie kellett volna: a fogyasztási igény, butorban, ruházatban, táplálkozásban, építkezésben, közlekedési eszközökben stb. Emelkedett a rangkórság, czim s fényhajhászat, a könnyen, munka nélkül élhetés, sőt

meggazdagodás vágya. Viszont mélyen sülyedt, minek emelkednie kellett volna: a közerkölcs, a becsületérzés, a pontosság, munkásság és a hon érdekeinek szem előtt tartása.

Nagyon sokan elhagyták azon erkölcsi alapot, mely közgazdaságunk életfeltétele. Nagyon kevesen vannak, kikben az igyekezet, a szorgalom, sőt mondhatjuk: a becsületérzet is meg nem tört vagy csorbát nem szenvedett kivált a pénzválság, a közgazdaság, közvagyon elértéktelenedésének rohamos pusztítása óta, mely ugyan Bécsből jött, de nálunk nagyon is jól előkészített viszonyokra talált. Kevesen biznak már nemzeti létünkben is s menekülnek „lehető legjobb áron“ azok táborába, kik előtt a magyar nemzetiség guny, megvetés vagy legjobb esetben mellőzés tárgya. Kevesen igyekeznek gyarapítani anyagi s szellemi értékünket; pedig az egyes polgárok szellemi súlya képezi a nemzet, az állam azon összes szellemi súlyát, melynél fogva helyt foglalhat s igazságos ügye védelmében daczolhat, sikeresen harcolhat a legkisebb állam is a barátságtalan nagyhatalmakkal. Ezek ugyanis törvényt, népjogot nem ismernek, csak fegyverjogot. Ezek egyetlen vágya: elnyelni, mi-helyt ürügyet találnak, a kisebbeket s a kisebbek legjobb védelme saját közgazdasági s közértelmi kifejlődésük, melyet elhanyagolni mai világban annyi, mint lemondani a nép- és lét-jogról.

Kevesen olvasnak és tanulnak, kevesen fektetnek kellő súlyt gyermekeik szakképzésére. Nagyon sokan hódolnak még most is a babonáknak, az álerkölcseknek, áltekingélyeknek, álműveltségnek, álfénynek, áljólétnek s feláldozzák egy czifrább, de a házára mi jelen'őséggel sem bíró életpályáért életüket a szerényebb körű munkálkodás helyett, melynek pedig közgazdasági jelentősége volna.

Kisebb államoknak, minő Magyarország, némi biztosítékot nyújt ugyan az u. n. európai sulyegyen, miszerint a nagyhatalmak kölcsönös féltékenysége szab korlátot foglalási vágyaiknak. De ez nem biztos alap: mutatja a történelem. Kellő biztos alapot egy-egy nemzetnek csupán saját erkölcsi s közgazdasági fejlődése nyújthat.

Helyesebb közgazdasági, köztevékenységi arányokra, méltányosabb társadalmi viszonyokra, gyakorlatiabb köznevelésre van tehát szükségünk általában. Komolyan követelhetjük ugyan a kormány tagjaitól is, hogy hazánk érdekeit minden oldalról szem előtt tartsák, megsérteni ne engedjék s közgazdasági életünk mētelyének, a hitelválságnak terjedését, a közértékek devalvatióját, a pénzügyi téren uralkodó elkölcsi romlottságot minden áron megakadályozni törekedjenek; de a legerélyesebb kormány is tehetetlen ott, hol élő, érző, gondolkozó organicus nemzeti test helyett egy elalélt, lehangolt, romlásnak indult tömeggel kell bajlódnia, holott ebből kellene erejét merítenie a kellő tevékenységhez. Legsajnosabb pedig azon eset, melyhez legközelebb, melyben leginkább benne vagyunk, midőn t. i. a közgazdasági élet fejlesztéséhez kellő erély, elhatározottság egyaránt hiányzik fent és alant s a kormány és a nemzet tevékenységének java részét még mindig azon gond, azon politika emészti fel, mely 6 év óta első rendben is csak azt kérdezi, azt keresi: mi kell Ausztriának? Mi kell az osztrák nagyhatalmi politikának? Mit kívánnak az 1867. év előtt kötött szerződések, ígéretek, morális, titkos kötelezettségek stb. A mindinkább diadalra vergődő aristocraticus irányzatnál fogva egyesek érdekeinek különben is köny-

nyedén alárendeltetnek a tömegek érdekei, ha t. i. azon egyesek bizonyos kitünőségek, bizonyos hatalmi, születési stb. kiváltságokra történelmileg hivatkozhatnak. A hadizenet és békekötés szabályzására még mindig csak illusorius befolyása van a parlamentnek. A hadügyér szélsője, a külügyér titkos működései határozzák meg az adó legjelentékenyebb részét. A holt kezek morzsolják el az államvagyon jövedelmeinek javát. A közgazdasági élet fejlesztéséhez kellő munkaerő java fegyvercsörgetésre használtatik. A miniszteri felelősség nagyon csekély mérvű, kivált a legjelentékenyebb kiadásokban és dolgokban. Számos vasutigazgatóság megrontotta részvényeseit; számos bankigazgatóság oktanlan tőzsejátékot űzött nemcsak a részvények után befizetett, hanem a megörzés végett betett tőkékekkel is . . . de, mert ők hatalmasok, a részvényesek pedig gyarlók: eddigelé egy visszaélést sem láttunk kellően büntetve azon számos visszaélések közül, melyeket hónapok óta sorolgat elő a napi történelem.

Közgazdasági életünk fejlesztéséhez tehát valami másnemű igazságszolgáltatási rendszer kellene, mint minőben élünk. Azaz kellenének Magyarország viszonyainak megfelelő, tehát nem importált, nem osztrák polgári, büntető, kereskedelmi, bányászati, erdő és mezőgazdasági, halászati, vadászati, italmérsi, iparüzleti, vasut-építészeti, csatornázási, közlekedési vám, bank, pénzügyi törvények. De kell mindennek felett, hogy közgazdasági életünk főbb tényezőit önmagunk karoljuk fel. Szükséges, hogy a nemzettest több milliónyi munkás parányai egyező vezéreszmék nyomán öntudatosan járuljanak egy nagy, élénk, tevékeny, öntudatos nemzettest alkotásához. Öntudatosan járuljanak ama nagy munkákhoz, mely számukra hálataljesen kínálkozik a közgazdaság terén.

Más államok, silány földjük s mostoha égaljuk kényszere következtében ösztönszerűleg, statistikai adataik ismerete nélkül alakították a termelés, az értékesítés és szétosztás mezején ama csoportokat, testületeket, osztályokat s általában azon szervezetet, melynél fogva egészséges közgazdasági s társadalmi viszonyokat hoztak létre s most már adataik alapján könnyen kiigazíthatják a helyenkint hibás alakulásokat. Nekünk az ő példáik, az ő történelmük utmutatóul szolgálhat s már is van annyi statisztikai adat rendelkezésünk alatt, mennyi munkánkat öntudatosossá teheti és nagyrészen megkönnyítheti. Előre tehát közgazdasági életünk fejlesztésében: adataink nyomán, melyeknek csakis akkor van kellő értékük, ha belőlük a szükséges tanulságot kivontuk: teendőinket kitaláltuk s mit ilyeneknek találtunk, azt létesíteni el nem mulasztottuk.

TARTALOM.

	Lap.		Lap.
Bevezetés	3	A) Szakoktatás	41
I. rész: Alapelvek és ismeretek.		B) A gazdaság egyes ágai körül	43
<i>I. fejezet: A közgazdaság élet törvényei.</i> 1. §. Közgazdasági életünk mezeje	6	C) Az akadályok legyőzése	44
2. §. Köztevékenységünk	6	2. Az ipar s kereskedelmi ministerium	
3. §. Közgazdasági s közszellemi életünk	6	utján	45
4. §. Első törvény. (Szakpálya.)	7	3. A kereskedelmi ministerium utján?	49
5. §. Második törvény. (Szakképzettség.)	8	1. Bankok és hitelintézetek	50
6. §. Harmadik törvény. (Becsületeség.)	9	2. Takarékpénztárak	53
7. §. Negyedik törvény. (Takarékosság.)	9	3. Biztosító intézetek	54
8. §. Ötödik törvény. (Honszeretet)	10	4. Önszegélyező egyletek	55
<i>II. fejezet: Az egészséges közgazdasági élet jelei és tünetei.</i>	11	5. Vasutak, víziutak stb.	56
<i>III. fejezet: A közgazdasági élet közegei és intézményei.</i> 1. §. Közlekedési eszközök és intézmények	13	6. Tőzsdék	58
2. §. Pénz- és hitelintézetek.	16	7. Vásárlás és házalás	58
3. §. Társulatok, egyletek, szövetségek stb. és ezek viszonyai a törvényhozás irányában	17	8. Vámügy	59
A társulatok, egyletek stb. viszonya a törvényhozáshoz.	19	9. Konzulások	61
II. rész: A társadalmi rend. I. fejezet: Közgazdasági életünk s a társadalom. 1. §. A közgazdaság mezején keletkezett társadalmi alakzatok, intézmények és törvények mint „egészséges fejlődés”.	21	10. Posta-ügy és távirás	62
2. §. Társadalmi bajaink forrásai	25	4. A pénzügyminiszterium utján	64
3. §. A törvényhozás feladatai a bajok orvoslása végett	31	5. A közmunka és közlekedési ministerium utján	72
<i>II. fejezet: A törvényhozás több feladata társadalmi és közgazdasági életünk iránt.</i> 1. §. A társadalmi s közgazdasági érdekek közössége.	34	IV. rész: Mit kell önmagának tennie sorsa javítása végett kívált munkás osztálynak. I. fejezet:	
2. §. Elvek ezen érdekek együtteselmozdítása iránt: a törvényhozás által	35	A termelés mezején. 1. §. Társulási törekvések	80
3. §. Elvek ugyanezen érdekek előmozdítása iránt, egyéni s társulati munkálkodás által	38	2. §. Bérrendszer.	83
III. rész: Mit igényelhet a szegény munkásosztály az államtól? I. fejezet: 1. A földművelési ministerium utján?	41	3. §. Köz- és magán-szakoktatás	88
		<i>II. fejezet: Az ipar s kereskedelem</i>	
		terén. 1. §. Az ipar terén általában	89
		2. §. A kereskedelem terén általában	91
		3. §. Az ipar egyes ágainál	94
		a) Bányászat	94
		b) Gyáripar	99
		c) Háziipar	110
		<i>III. fejezet: Társulás utján.</i> 1. §. Régebbi alakzatok s szervezetek	112
		2. §. Kerülendő hibák, tévedések	113
		3. §. Törekvés helyesebb társulati s egyleti viszonyokra	117
		a) Bérli társulatok, telepítvényesek	117
		b) Gazdasági ipartársulatok	119
		c) Ipartársulatok	119
		Iparegyleti szabályok.	120
		d) Hitelegyletek (földhitel).	122
		(Bankok)	123
		(Postai takarékpénztárak)	124
		e) Társadalmi körök	125
		Népkörszabályok	126
		Zárószó.	129

Aigner Lajos kiadványai.

(Pest, váci ufa 18. sz., Nemzeti száloda.)

- Ditz Henrik.** A magyar mezőgazdaság. Fordította Halász Gábor. 4 frt, kötve 4 frt 80 kr.
- Felméri Lajos.** Uti levelek Skóciából. 2. kiadás. 4 képpel 1 frt, kötve 1 frt 60 kr.
- Figyelő.** Irodalmi, szépművészeti és kritikai hetilap. Szerkeszti Szana Tamás. 1871. teljes folyam füzve 8 frt. — 1872. teljes folyam füzve 8 frt. — 1873. folyam, negyedévenként 2 frt.
- Fritze Ernő.** A pénzsóvár. Elbeszélés 1 frt.
- Gothárd Endre.** A szabadságért. Képek és jelenetek 1848—49. 2. kiadás 50 kr.
- Haeckel E.** Az emberi nem eredete és törzsfája. Fordította György Aladár 40 kr.
- Hafiz dalai** (II. kötet) Persából fordította Erődi Harrach Béla 1 frt, 20 kr.
- Halász Károly.** A hadművészet történelme. Bernek munkája után 80 kr.
- Hamar László.** Biboros hölgy. Dráma 4 felvonásban 1 frt, 20 kr.
- Hampel József.** A báni méltóság eredetétől kezdve napjainkig 30 kr.
— A szabolcsmegyei muzeum. Rövid utasítással vidéki muzeumok be-
rendezésére 40 kr.
- Heine Henrik.** A vallás és bölcsezet történelme Németországban,
Luthertől Hegelig. Fordította Steinbach József 1 frt 20 kr.
- Hillern Vilma.** Saját erejéből. Regény. Fordította Beniczky Imre
3 kötet 3 frt.
- Hollós László.** Tollrajzok. Beszélyek 1 frt.
- A Jezsuitákról.** Alkalmi ajándéku mindenkinék 30 frt.
- B. Jósika Kálmán.** A lelkész. Regény. 2 kötet 2 frt.
— Színművei. Két jó barát. Salome 1 frt.
- Kazinczy Ferencz és Guzmics Izidor közti levelezés** 1822-től 1831-ig.
A pannonthalmi kéziratárban őrzött eredetiek után közli Gulyás
Elek. 2. kiadás 1 frt 50 kr.
- Keleti gyöngyök.** Egy cynikus persa költő (Omer Chejjam költeményei).
Fordította Erődy Béla. Gyémántkiadás 1 frt. kötve 1 frt 40 kr., diszkó-
tésben 2 frt.
- B. Kemény Endre.** Két költői beszély 1 frt, kötve 1 frt 60 kr.
- Kerkápoly** az új pénzügyminister. Tollrajz. Közli Carolus 1 frt.
- Komáromy Ferencz.** Pártküzdelmek. Korrajz Erdély történetéből. 1 frt.
- Komócsy József.** Költemények. 1 frt 50 kr. kötve 2 frt, 20 kr.
— A nyeglék. Satira 50 kr.
- Környei János.** A szív életéből. 2. kiadás 1 frt, kötve 1 frt 60 kr.
Diszkötésben 2 frt.
- A jó magyar gazdasszony. 2. kiadás ábrákkal 60 kr., kötve
1 frt 20 kr.
- Körösy J.** A magyar kormány nagy vasuti szerződésének bírálata 60 kr.
- Kvassay Ede.** Tánkréd lovag meséi. Regényes elbeszélések. 2 frt,
kötve 2 frt 80 kr.
- Laboulaye Ede.** Az állam és határai. Fordította Molnár Antal 80 kr.
- Lecky W. E. H.** A fölvilágosodás keletkezésének és befolyásának tör-
ténelme. Fordította Zsilinszky Mihály. 6 füzet 6 frt.
- Löw Lipót.** A zsidó-eskü múltja, jelene és jövője. Akadémiai felolvasás
80 kr.

Aigner Lajos kiadványai.

(Pest, váci utca 18. sz., Nemzeti szálloda.)

- Lőw Tóbiás.** A polgári házasság. Az első jogászgyűlés tárgyalásaiból 50 kr.
- Lugossy Béla.** A socialis kérdéscről. Nemzetgazdászati tanulmányok 1 frt.
- Lukács Béla.** Az arany rabjai. Elbeszélések Erdély aranyvidékéről és a bányaszép életéből 1 frt 40 kr.
- Máday Izidor.** Adatok a gazdasági oktatás szervezésének kérdéséhez Magyarországon 60 kr.
- A világkiállítások. Utmutatás az azokban résztvenni szándékozók számára 60 kr.
- Madarasy László.** Örökösödési, gyámi és gondnoki (árva) ügyekben eljárás 80 kr.
- Margó Tivadar.** Darwin és az állatvilág. 3 képtáblával 80 kr.
- Marlitt.** A tizenkét apostol. Beszély. — Barbarossa. Beszély Heyse Páltól 1 frt.
- Mudrony Pál.** Magyar köztársasági bank 1 frt.
- Névy László.** Aesthetikai dolgozatok 1 frt.
- Nyilas Samu.** költeményei. 2 kötet 3 frt. diszkötésben 4 frt.
- Oettinger.** Egy tör története. Regény. Fordította Balázs Frigyes. 1 frt 20 kr.
- Ormódy Bertalan.** Pecsovics világ Magyarországon 80 kr.
- Sz. Péter** három levele. Gyűjtötte és az emberiség javára kiadta „A jezsuitákról” című röpirat szerzője 40 kr.
- Pisztory Mór.** Allamismerettan 1 frt 20 kr.
- Pócsy Zombath M.** Gróf Széchenyi István viszonya az 1848-ki törvényes átalakuláshoz 60 kr.
- Ponson du Terrail.** A parancsnok gyémántja. Regény 2 kötet 2 frt.
- Prém József.** Önmaga ellen. Regény 2 kötet 2 frt.
- Schüeking L.** Dornegge kastély, vagy: a boldogság útja. Regény, 6 kötet 6 frt.
- Schwarz Gyula.** Allamintézményeink és a kor igényei. I.—III. füzet 3 frt 20 kr.
- Ungarn in der Realunion. 2 Hefte 1 frt 60 kr.
- A közoktatási reform mint politikai szükséglet Magyarországon 5 frt.
- finom velin kiadás 8 frt.
- Schwicker J. H.** Geschichte des Temeser Banats 2 frt.
- Die Katholiken-Autonomie in Ungarn 1 frt.
- Seneca** munkái. Fordította Zsoldos Ignác 2 frt.
- Szana Tamás.** Nagy szellemek. 1 frt 50 kr., kötve 2 frt 20 kr. diszkötésben 2 frt 60 kr.
- P. Szathmáry K.** Magyar regevilág 1 frt.
- Szegfi Mór.** Fenn és alant. Regény 4 kötet 4 frt.
- Tolnai Lajos.** Az én ismerőseim. Beszélyek 2 frt.
- Torkos László.** Az emberi nem művelődési történetének vázlata 1 frt.
- Költeményei 1 frt. 20 kr., diszkötésben 2 frt 40 kr.
- Tóth Kálmán** válogatott költeményei 2 kötet 2 frt 40 kr., diszkötésben 3 frt 60 kr.
- Vértessy Arnold.** Világ folyása 2 kötet 2 frt.
- Zsilinszky Mihály.** A széptan előcsarnoka 80 kr.
- Szarvas város története 1 frt 20 kr.

